

Henkilöhaastattelun toteuttaminen

Ohjeistus aloittavalle toimittajalle

Viestinnän koulutusohjelma
Digitaalinen viestintä
Opinnäytetyö
31.5.2010

Laura Eskola

TIIVISTELMÄSIVU

Koulutusohjelma Viestintä	Suuntautumisvaihtoehto Digitaalinen viestintä	
Tekijä Laura Eskola		
Työn nimi Henkilöhaastattelun toteuttaminen: Ohjeistus aloittavalle toimittajalle		
Työn ohjaaja Pauli Laine		
Työn laji Opinnäytetyö	Aika 31.5.2010	Numeroidut sivut + liitteiden sivut 72 + 3
TIIVISTELMÄ <p>Opinnäytetyö käsittelee henkilöhaastattelun tekovaiheita. Työn tarkoituksena on auttaa erityisesti toimitustyötä aloittavaa ymmärtämään, mitä henkilöhaastattelun toteuttaminen pitää sisällään. Tutkimuksella etsitään vastauksia siihen, onko olemassa yleispäteviä ohjeita henkilöhaastattelun tekemiseen.</p> <p>Ennen varsinaista teoriaosaa tutkitaan, mitä haastattelu terminä tarkoittaa. Haastattelu on liitettävissä myös muille aloille kuin toimittajan ammattiin, joten opinnäytetyössä tutustutaan tutkimushaastattelulajeihin. Henkilöhaastattelun tekovaiheita tutkitaan kohta kohdalta aina suunnitteluvaiheesta haastattelun purkuun ja puhtaaksi kirjoittamiseen. Lisäksi toimittajan ammattietiikkaa käsitellään lyhyesti, koska etiikka liittyy kaikkeen, mitä toimittaja tekee. Teorian rinnalla huomioidaan myös käytännön työn merkitys. Kaksi toimittajaa kertoo omista työtavoistaan, mikä auttaa ymmärtämään teorian ja käytännön suhteet. Työn lopussa on 20 kohdan ohjeistus, joka kokoaa kaikki työssä käsitellyt aihealueet yhteen. Ohjeistus antaa tilaa oman työn kehittämiseen ja sen vuoksi se on muodoltaan enemmän neuvoja antava kuin käskevä. Ohjeistus ei pyri olemaan yksityiskohtainen. Se toimii ohjenuorana mahdollisimman monelle toimittajalle, eikä näin ollen poissulje jotain tiettyä toimintatavan yksityiskohtaa toisen tieltä.</p> <p>Tutkimusmateriaalina ovat lähdekirjallisuuden lisäksi toimittajien haastattelut sekä kirjoittajan omat kokemukset henkilöhaastattelun toteuttamisesta. Vaikka toimitustyöstä on kirjoitettu paljon oppaita, pelkästään henkilöhaastatteluun keskittyvää kirjallisuutta ei ollut saatavilla. Lähdekirjallisuutta on hyödynnetty henkilöhaastattelun osalta ja sitä on vertailtu muun muassa uutisjuttujen tekemiseen. Täten myös muut toimitustyöhön liittyvät asiat välittyvät.</p> <p>Työ on toteutettu itsenäisesti ilman yhteyksiä työelämään. Yhteisöllistä merkitystä tärkeämpää on, että yksilö pääsee hyödyntämään teoriaa oman työskentelytapansa kehittämiseen. Tutkimuksista ei voi johtaa yksityiskohtaista tietoa siitä, mikä on paras tapa toteuttaa henkilöhaastattelu. Kyseessä on jokaisen toimittajan henkilökohtainen mieltymys, joka kehittyy kokemuksen kautta.</p>		
Teos/Esitys/Produktio		
Säilytyspaikka Metropolian kirjasto, Tikkurila		
Avainsanat journalismi, toimitustyö, haastattelu, henkilökuva, etiikka		

Degree Programme in Media		Specialisation Digital media
Author Laura Eskola		
Title Conducting a Journalistic Interview: Instructions for a Beginning Journalist		
Tutor Pauli Laine		
Type of Work Bachelor's Thesis	Date 31 May 2010	Number of pages + appendices 72 + 3
<p>ABSTRACT</p> <p>The main objective of this Bachelor's Thesis is to study the stages of conducting a journalistic interview. The purpose is to help especially those who are beginning their careers as journalists understand what a journalistic interview includes. The analysis seeks for an answer to the following question: are there universally applicable directions on how to conduct a journalistic interview?</p> <p>At first, it is necessary to observe what the term interview signifies. Interviewing is not only a journalistic work method but it can also be applicable to other professions. That is why the genres of interview research are also studied. The stages of conducting a journalistic interview are studied piece by piece all the way from planning the interview to writing it down. Moreover, journalistic ethics are also being observed because ethics are connected to everything that a journalist does. In addition to the theoretical chapters, the meaning of practice is also taken into consideration. The purpose is not only to go through the process of making a journalistic interview but to present alternative work methods. In the end of thesis there is a 20 step instruction for beginning journalists. It includes all the topics that have been handled. Instructions give space to develop one's own work methods; they are more advisory than imperative. Moreover, this normative guide does not try to be detailed, as it meant to provide a guiding principle for as many as possible. That is why it does not remove one specific detail in a way or another.</p> <p>The background material is based on literature, interviews of two journalists and the writer's own experiences concerning interviews. Although lots of guides about journalism have been written, no comprehensive piece of literature has been written on journalistic interviews. Other methods of journalistic interviews, for example news, are also taken advantage of. That way also the other genres of journalism are included in the study.</p> <p>Thesis has been carried out independently without connections to working life. The thesis does not provide information, which is generally applicable, as helping individuals is more important. As a conclusion, it is not possible to indicate what is the best way to carry out a journalistic interview. Every journalist has their own work method which result from experience.</p>		
Work / Performance / Project		
Place of Storage Metropolia library, Tikkurila		
Keywords journalism, journalist, interview, ethics		

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	3
2	MITÄ HAASTATTELU ON?	5
2.1	Tutkimushaastattelu	5
2.1.1	Strukturoitu haastattelu eli lomakehaastattelu	5
2.1.2	Teemahaastattelu	6
2.1.3	Avoin haastattelu	7
2.2	Toimittajan työn haastattelulajit	7
2.2.1	Asiahaastattelu	8
2.2.2	Henkilöhaastattelu	8
3	HAASTATTELUUN VALMISTAUTUMINEN	11
3.1	Haastateltavan ja näkökulman valinta	12
3.2	Yhteydenotto ja haastattelusta sopiminen	15
3.3	Taustatyön tekeminen	17
3.4	Kysymysten valmistelu	19
3.4.1	Avoimet ja suljetut kysymykset	20
3.4.2	Kysymysten luokittelu	21
3.5	Miten haastattelu toteutetaan?	22
3.5.1	Kasvokkain haastattelu	22
3.5.2	Puhelinhaastattelu	23
3.5.3	Sähköpostihaastattelu	25
3.6	Muistiinpanovälineiden valitseminen	27
4	HAASTATTELUITYYLIN VALINTA	29
5	HAASTATTELUUTILANNE	32
5.1	Ilmapiirin luominen erilaisten haastateltavien kanssa	33
5.1.1	Luottamus	35
5.2	Kysymysten esittäminen	37
6	HAASTATTELUN PURKU JA PUHTAAKSI KIRJOITTAMINEN	41
6.1	Mitkä osat haastattelusta valitaan juttuun?	41
6.2	Kirjoittaminen	42
6.2.1	Tyyli	42
6.2.2	Kieli	44
6.2.3	Sitaattien käyttö	45

6.3	Tarkistaminen	45
7	KATSAUS JOURNALISTIN ETIIKKAAN	46
7.1	Taustaa sananvapaudesta ja Journalistin ohjeista.....	47
7.2	Journalistin ohjeet pääpiirteittäin.....	49
8	TOIMITTAJIEN HAASTATTELUT	52
8.1	Liisa Talvitien haastattelu.....	53
8.2	Hanna Pesosen haastattelu	59
9	OHJEISTUS.....	65
9.1	Aloittavan toimittajan ohjeet	66
10	YHTEENVETO.....	67
	LÄHTEET.....	71
	LIITTEET	73

1 JOHDANTO

Onko olemassa yleispäteviä ohjeita henkilöhaastattelun tekemiseen? Voiko haastattelutilanteessa käyttää jonkinlaista kaavaa, vai onko haastateltavan kohtaaminen aina niin yksilöllinen tilanne, ettei siihen voi ennalta varautua? Näihin kysymyksiin etsin vastauksia opinnäytetyössäni. Tutkin kirjallisuudesta, millaisia ohjeita henkilöhaastattelun tekemiseen on annettu. Pelkästään henkilöhaastatteluun keskittyvää kirjallisuutta on hyvin vähän, se on useimmissa teoksissa osa laajempaa kokonaisuutta. Haastattelukäytännöt ovat kuitenkin pitkälti sovellettavissa eri juttutyyppeihin kirjoittamiseen. Teorian lisäksi otan selvää, miten ohjeet toimivat käytännössä. Haastattelen kahta toimittajaa, jotka kertovat omista työrooleistaan.

Toimin keväällä 2009 toimitusharjoittelijana Gloriassa, suomalaisessa aikakauslehdessä. En ollut saanut toimittajakoulutusta, joten selvitin henkilöhaastattelut, kuten mitkä tahansa sosiaaliset tilanteet: intuition mukaan. Kysymys siitä, miten haastattelun voisi hoitaa suunnitelmallisemmin, nousi silloin ensimmäistä kertaa mieleeni.

Jälkeenpäin ajatellen minun olisi pitänyt kiinnittää harjoitteluajana enemmän huomiota taustatyön tekemiseen sekä jutun näkökulman valitsemiseen. Tunnistin kuitenkin tuolloin ainoiksi ongelmikseni epävarmuuteni käyttämäni haastatteluroolin ja muistiinpanotekniikan suhteen. Koin itseni epäammattimaiseksi, koska toimin haastattelutilanteessa omana itsenäni, en tiukkana toimittajana. Kuvittelin myös muistiinpanotekniikkani, muistilehtiöön kirjoittamisen, olevan vanhanaikainen. Olin päätenyt kyseiseen tekniikkaan, koska minulla ei yksinkertaisesti ollut muuta vaihtoehtoa. En omistanut nauhuria, eikä sen käyttöä edes suositeltu minulle. Kaiken kaikkiaan tunsin olevani ulkopuolinen sisäpiiritiedosta. Luulin, että on olemassa kaava

täydellisen haastattelun kirjoittamiseen, ja minulla ei ollut pääsyä tuon tiedon juurelle.

Tarkoitukseni on koota ohjeet aloittavalle toimittajalle henkilöhaastattelun suunnittelua ja toteutusta varten. Pyrkimyksenä ei ole löytää täydellistä haastattelukaavaa, vaan esittää mahdollisia työtapoja, joista jokainen toimittaja voi valita itselleen sopivimman. Mietin myös, miten jutun näkökulmaa voi korostaa vielä kirjoitusvaiheessa. En kuitenkaan syvenny jutun eri osien (otsikko, ingressi, kuvat, kuvatestit, väliotsikot) käsittelyyn, vaan luon tiiviin katsauksen siihen, miten haastattelu puretaan tekstiksi.

Rajaan käsittelystä pois television, radion ja internetin keskittyessäni nimenomaan lehdistöön. Radioon ja televisioon tehtävissä henkilöhaastatteluissa toimittajan omalla esiintymistaidolla ja kysymysten asettelulla on suurempi rooli kuin lehdistössä, johon kirjoitusta voi muokata ajan kanssa julkaisukuntoon. Internetin henkilöhaastattelut ovat puolestaan usein koosteita varsinaisesta haastattelusta ja muodoltaan tiiviimpiä kuin lehtihaastattelut. Rajaus perustuu siihen, että lehdistö on mielestäni kiinnostavin tiedotusväline ja tunnen sen toimintatavat parhaiten. Kaikkien tiedotusvälineiden liittäminen opinnäytetyöhön tekisi sitä paitsi kokonaisuudesta liian laajan ja hankalasti hallittavan.

Jätän opinnäytetyön ulkopuolelle lasten ja vanhusten haastattelujen erityispiirteiden käsittelemisen. Puhuessani haastateltavasta tarkoitan aikuista ihmistä, joka ei kuulu mihinkään erityisryhmään sosiaalisen asemansa tai terveydentilansa vuoksi. Vaikka työn painopiste on henkilöhaastattelussa, tarkastelen haastattelua myös yleisemmällä tasolla. Kohteena ovat niin tutkimushaastattelun kuin toimittajan työn haastattelulajit.

Varsinaisen haastatteluteorian lisäksi luon nopean katsauksen journalistin etiikkaan. Selvitän toimittajan ja haastateltavan oikeuksia. En tutki laajasti eettisiä ohjeita, vaan niiden peruseriaatteita. Etiikan tarkastelun pohjana ovat Suomen Journalistiliiton laatimat Journalistin ohjeet.

Työ etenee kohti ohjeistusta, joka on tiivistelmä henkilöhaastattelun tekoprosessista. Ohjeistus perustuu kirjallisuuslähteisiin sekä haastattelemini toimittajien vastauksiin ja omiin kokemuksiini. Muodoltaan ohjeistus on melko vapaasti sovellettavissa. Se ei anna yksityiskohtaisia ohjeita siitä, miten paras lopputulos syntyy, vaan se kannustaa oman

työtavan kehittämiseen.

2 MITÄ HAASTATTELU ON?

Haastattelu on eräänlaista keskustelua. Sitä ei kuitenkaan pidä sekoittaa tavalliseen keskusteluun, sillä haastattelussa haastattelija ohjaa keskustelun kulkua. Muutoinhan keskustelun osapuolet ovat, tai luulevat olevansa, tasa-arvoisia kysymysten asettamisessa ja vastausten antamisessa. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2002, 194.) Keskustelu on avain hyvään haastatteluun. Lyhyimmänkin haastattelun tulee sisältää keskustelulle tyypillisiä piirteitä, niin kuuntelua kuin puhumista. (Harcup 2009, 131.)

Toimittajan työssä haastattelu on keskeisin tiedonhankintatapa, koska sen avulla on mahdollista saada nopeasti ajanmukaista tietoa suoraan asiantuntijoilta (Huovila 2004, 79). Haastattelun avulla päästään usein uuden, julkaisemattoman tiedon ääreen. Nimenomaan haastattelu tekee mahdolliseksi uutisoinnin ennen kuin uutinen on vielä edes tapahtunut. (Suhola, Turunen & Varis 2005, 67.)

2.1 Tutkimushaastattelu

Vaikka haastattelu on yksi käytetyimmistä tiedonkeruumenetelmistä myös muilla aloilla kuin toimitustyössä, en käsittele aihetta tutkimustyön kannalta. Ennen kuin voin puhua henkilöhaastattelun erityispiirteistä, on kuitenkin tarpeellista tutustua tutkimushaastattelun eri lajeihin. Haastattelulajien esittelyn ohella otan kantaa siihen, miten kyseessä olevaa lajia voi hyödyntää henkilöhaastatteluun.

Hirsjärvi, Remes ja Sajavaara (2002, 195–196) jakavat tutkimushaastattelun kolmeen ryhmään: strukturoitu haastattelu eli lomakehaastattelu, teemahaastattelu ja avoin haastattelu.

2.1.1 Strukturoitu haastattelu eli lomakehaastattelu

Kuten nimi jo kertoo, lomakehaastattelu tapahtuu lomaketta apuna käyttäen. Kysymysten ja väitteiden muoto sekä esittämisjärjestys ovat lomakkeessa täysin määrättyjä. Kun kysymykset on laadittu ja järjestetty, itse haastattelu on suhteellisen

helppo tehdä. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2002, 195.)

Lomakehaastattelu ei sovellu erityisen hyvin henkilöhaastattelun tekemiseen. Sähköpostina lähetetty henkilöhaastattelu voi saada pohjan lomakehaastattelusta, mutta se sisältää paljon avoimia kysymyksiä.

2.1.2 Teemahaastattelu

Lomakehaastattelun ja avoimen haastattelun välimuoto on teemahaastattelu. Tyypillistä teemahaastattelulle on, että haastattelun aihepiirit eli teema-alueet ovat tiedossa, mutta kysymyksillä ei ole tarkkaa muotoa ja järjestystä. Teemahaastattelua käytetään paljon kasvatus- ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa, koska se vastaa hyvin monia kvalitatiivisen tutkimuksen lähtökohtia. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2002, 195.) Kvalitatiivisessa eli laadullisessa tutkimuksessa pyritään tutkimaan kohdetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2002, 152).

Teemahaastattelu ei ole kuitenkaan vain kvalitatiivisen tutkimuksen menetelmä, vaan se on käyttökelpoinen myös kvantitatiivisesti painottuneessa tutkimuksessa (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2002, 195). Kvantitatiivisessa eli määrällisessä tutkimuksessa korostetaan yleispäteviä syyn ja seurauksen lakeja (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2002, 129). Teemahaastattelun aineistosta voidaan laskea frekvenssejä ja saattaa tilastollisen analyysin edellyttämään muotoon. Saatuja tuloksia voidaan analysoida ja tulkita monin tavoin. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2002, 195.)

Sekä teemahaastattelussa että henkilöhaastattelussa aihepiiri on tiedossa. Henkilöhaastattelua ei voi tehdä ilman, että on valmiiksi miettinyt, mitkä asiat ovat haastattelun keskiössä. Toimittajan on osattava kertoa haastateltavalle jo haastattelupyynnössä, miksi kyseistä haastattelua ollaan tekemässä. Jos aiheajausta ei tehdä ja käsittelyssä on haastateltavan koko elämä, aineistosta saisi aikaan kokonaisen romaanin. Teemahaastattelu poikkeaa henkilöhaastattelusta kysymysten muotoilun osalta. Henkilöhaastattelulle on tyypillistä kysymysten muodon ja järjestyksen hiominen, mitä teemahaastattelu ei tunnusta.

2.1.3 Avoin haastattelu

Avoimella haastattelulla on monia nimityksiä: vapaa haastattelu, syvähaastattelu, informaalinen haastattelu, ei-johdatettu haastattelu ja strukturoimaton haastattelu. Tässä haastattelulajissa haastattelija selvittää haastateltavan ajatuksia, mielipiteitä, tunteita ja käsityksiä sen mukaan, kun ne tulevat esille keskustelun kuluessa. Aihe voi myös muuttua keskustelun aikana. Kaikista haastattelun muodoista avoin haastattelu on lähinnä keskustelua. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2002, 196.)

Avoin haastattelu vie tavallisesti paljon aikaa ja se edellyttää useita haastattelukertoja. Koska haastattelussa ei ole kiinteää runkoa, on haastattelijan huolehdittava tilanteen ohjailusta. Kliininen tutkimus, terapeutin keskustelu ja kansatieteellinen tutkimus ovat niitä kenttiä, joissa avointa haastattelua käytetään. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2002, 196.)

Henkilöhaastattelu muistuttaa vapaata keskustelua, mutta sen pohjalla on kuitenkin etukäteen suunniteltu runko. Tästä rungosta voi haastattelun aikana poiketa, mutta toimittajan rooli haastattelun kulun ohjaajana säilyy. Jos haastateltava eksyy aiheesta, toimittajan tehtävä on ohjata puhe takaisin oikeille uomilleen. Avoimessa haastattelussa haastattelijalla on samantapainen ohjaajan rooli, mutta ei yhtä johdonmukaisessa mielessä. Todettakoon, että henkilöhaastattelussa on piirteitä niin teemahaastattelusta kuin avoimesta haastattelusta, vaikka se ei muistuta suoraa kumpaakaan.

2.2 Toimittajan työn haastattelulajit

Haastattelua voi soveltaa monille eri tieteenaloille, kuten edellä on käynyt ilmi. Seuraavaksi käsittelyssä ovat toimittajan työhön liittyvistä haastattelutyypeistä asiahaastattelu ja henkilöhaastattelu. Henkilöhaastattelussa itse haastateltavan persoona kiinnostaa lukijoita, asiahaastattelussa puolestaan haastateltavan tiedot (Suhola, Turunen & Varis 2005, 67). Tarkastelun ulkopuolelle jää gallup eli kiertohaastattelu, jossa monille henkilöille esitetään samat kysymykset, (Miettinen 1988, 106) sekä taustahaastattelu. Toimittajat tekevät jatkuvasti haastatteluja lyhyiden asioiden tarkistamiseksi. Jos tieto on koottu useammasta eri lähteestä eikä kenenkään henkilökohtainen panos ole ratkaiseva, haastateltavan nimeä ei välttämättä edes mainita jutussa. (Suhola, Turunen & Varis 2005, 68.) Tällaisia useammasta lähteestä

koottuja haastatteluja kutsutaan taustahaastatteluiksi.

2.2.1 Asiahaastattelu

Asiahaastattelussa hankitaan tietoa asiapainotteista juttua varten. Haastateltava voi olla esimerkiksi silminnäkijä, asiantuntija, virkamies tai asianosainen. (Miettinen 1988, 107.) Toimittajan on syytä lähestyä henkilöä, joka tuntee juttuaiheen todelliset taustat, vaiheet ja nykytilan. Kun toimittaja esittää idean mahdolliselle haastateltavalle, keskustelujen perusteella saattaakin ilmetä, että joku toinen tietäisi asiasta enemmän. (Suhola, Turunen & Varis 2005, 68.)

Toimittajan ensisijainen henkilölähde ei välttämättä ole aina tavoitettavissa. Samasta organisaatiosta saattaa kuitenkin löytyä toinen asiantuntija, joka on jäänyt niin sanotun ykkösnimen varjoon julkisuudessa, vaikka hänellä olisi raikkaampia näkemyksiä. Toimittajan ei siis pidä käyttää pelkästään yksiä ja samoja lähteitä. Jos samat kasvot ja nimet toistuvat lehden sivuilla, herää epäily, että toimittaja on etsinyt oikeaa vastaajaa, ei oikeaa vastausta. (Suhola, Turunen & Varis 2005, 68.)

Asiahaastattelun tekoon liittyy sellainen ilmiö, että yritysten ja yhteisöjen tiedottajat eivät esiinny julkisuudessa, vaikka he olisivat perillä juttuaiheen faktoista. Suurissa yrityksissä tiedottajilla on todellista puhevaltaa, mutta pienissä ja keskisuurissa yrityksissä tiedottajat hoitavat lähinnä sisäisen viestinnän, mainonnan organisoinnin ja tiedotustilaisuuksien järjestämisen. Pienyritysten kannattaisikin jättää perustamatta tiedottajan vakanssi, jos toimen hoitajalle ei anneta edellytyksiä hoitaa tehtäväänsä. (Suhola, Turunen & Varis 2005, 68.)

2.2.2 Henkilöhaastattelu

Henkilöhaastattelusta koostetaan henkilökuva. Sen päämääränä ei ole vain tiedon hankkiminen, vaan vaikutelmien ja mielipiteiden kokoaminen ilmaisupainotteista juttua varten. (Suhola, Turunen & Varis 2005, 71.) Toimittaja kertoo, mitä haastateltava on vastannut hänen kysymyksiinsä, sekä luonnehtii haastateltavaa ja tämän käyttäytymistä. Tarkoituksena on tuoda esille jotain keskeistä tai tyypillistä henkilön luonteesta, persoonasta tai reaktioista. (Miettinen 1988, 196.) Toimittajan täytyy hioa kirjoitustekniikkansa sellaiseksi, että jutusta välittyy haastattelun ilmapiiri ja

haastateltavasta tehdyt päätelmät. Televisiohaastattelussa tämä on helpompaa, sillä television katselija tekee havainnot itse näkemänsä perusteella. (Suhola, Turunen & Varis 2005, 71–72.)

Henkilöhaastattelun tekeminen vaatii toimittajalta ihmisen lukutaitoa, kykyä eläytyä haastateltavan ajatus- ja tunnemaailmaan. Toimittajan ja haastateltavan kohtaamisessa on kyse vuorovaikutuksesta ja keskustelusta. Suholan, Turusen ja Variksen (2005) mukaan toimittajan ja haastateltavan kohtaaminen on niin merkittävässä asemassa henkilökuvassa, ettei toimittaja voi valmistautua tilanteeseen samalla tavalla kuin asiahaastatteluun. Näin ollen kysymysrunko olisi syytä jättää toimitukseen ja haastattelutilanteeseen pitäisi lähteä tutkimusasenteella katsomaan, mitä tilanne tuo tullessaan. (Suhola, Turunen & Varis 2005, 72.)

Täysin valmistautumatta haastattelutilanteeseen ei kuitenkaan pidä lähteä. Mitä tapahtuu, jos haastateltava ei halua tai osaa antaa itsestään mitään mielenkiintoista? Haastateltavalla on usein omat syynsä tulla kuulluksi, mutta toimittaja ei voi luottaa siihen, että haastattelutilanne johtaisi varmuudella mielenkiintoisten asioiden juurelle. Toisin kuin Suhola, Turunen ja Varis esittävät, kysymykset on syytä ottaa mukaan. Jos keskustelu lähtee viriämään itsestään, kysymysrunon voi jättää vähemmälle huomiolle. Tilanteen varmentaminen on aina kannattavaa. Kysymyslappu taskussa saattaa sitä paitsi lisätä toimittajan itsevarmuutta viedä haastattelua aiottua rohkeampaan suuntaan. Jos uhkarohkea veto ei tuota keskustelua, alkuperäiseen suunnitelmaan voi palata helposti.

Henkilökuvassa tavoitellaan laajaa kokonaiskuvaa haastateltavasta ja voimista hänen ympärillään. Kirjoitusmuoto ei ole tietoa välittävää, vaan tietoa muokkaavaa. Tarkoituksena on etsiä uudella tavalla ilmaistuja tosiasioita ja tuoreita tulkintoja. Asiahaastattelu syntyy helposti puolessa tunnissa, mutta henkilöhaastattelussa samassa ajassa aletaan päästä vasta asiaan. (Suhola, Turunen & Varis 2005, 72.)

Jokaisella toimittajalla on oma haastattelutyylinsä ja työtapansa, mutta henkilöhaastattelussa on tärkeää osata rentouttaa haastateltava. Liian tiukka, tarkoitushakuinen tenttaaminen saa kenet tahansa jäykistymään. Jos haastateltava on ensimmäistä kertaa tiedotusvälineiden kiinnostuksen kohteena, jo pelkästään ensikertalaisuus on jännittävää. Avoimet kysymykset ja toimittajan antautuminen

mukavaan jutusteluun helpottavat tilannetta. Haastateltavan vapautuminen on tärkeää, sillä sitä kautta tulevat esille tämän luonteenpiirteet: persoona, kieli ja identiteetti. (Suhola, Turunen & Varis 2005, 73.)

Näkökulman löytäminen on välttämättömyys henkilöhaastattelun kirjoittamiselle. Kenestä tahansa voi tehdä henkilöjutun, mutta kenestäkään ei pidä kirjoittaa mitään juttua tahansa. Edes julkisuuden henkilöt eivät ole itsestään selvästi jutun arvoisia, vaikka näin usein kuvitellaan. (Suhola, Turunen & Varis 2005, 73.) Julkisuushakuisuus perustuu siihen, että lehtien on kaupallisesti mahdotonta tehdä pitkiä artikkeleita tuntemattomista henkilöistä. Vaikka haastateltava on tunnettu, hän ei saa olla median loppuunkirjoittama, vaan hänen on oltava edelleen kiinnostava lehden lukijakunnalle. Myös aiheen on oltava ajankohtainen tai juuri ajankohtaistumassa. Toimittajan onkin seurattava alituisen ympäristöään ja mietittävä, kenessä olisi ainesta henkilökuvan kohteeksi. (Räty 1998, 138.)

Jutut, joiden päätavoitteena on saada sopiva henkilö lehden kanteen, eivät ole lähtökohtaisesti kiinnostavia. Tilanne tarjoaa kuitenkin toimittajalle haasteen, sillä useimmista henkilöistä löytyy aineistoa hyvään juttuun. Toimittajan on vain löydettävä se haastateltavaan liittyvä asia, johon muut tiedotusvälineet eivät ole osanneet tarttua. (Lundberg 2001, 177.)

Toimittajan ääni ja tyyli kirjoittautuvat henkilökuvaan ehkä tiukemmin kuin reportaasiin, sillä reportaasissa on mukana monta ääntä, henkilökuvasa vain haastateltava ja toimittaja. (Suhola, Turunen & Varis 2005, 73–74.) Reportaasi on kuvaus uutistapahtumasta, tapahtumasarjasta tai tulossa olevasta tapahtumasta. Siihen sisältyy toimittajan selvityksen lisäksi henkilöhaastatteluja, ympäristökuvausta ja kiinnostavia yksityiskohtia. (Huovila 2005, 126.) Etsiessään omaa ääntään toimittajan on otettava jutun kohteesta etäisyyttä ja vieraannuttava haastateltavasta. Tällä tavoin toimittaja kykenee jälleen toimimaan omana itsenään ja kirjoittamaan itsensä kuulosta tekstiä. Etäisyyden ottaminen ei merkitse haastateltavan hylkäämistä tai pahansuopaisuutta tätä kohtaan. Kyse on enemmän siitä, että aiheeseen suhtaudutaan hienotunteisesti, koska henkilöhaastattelu kertoo ihmisestä. Toimittajan on esimerkiksi päätettävä, puututaanko jutussa asioihin, joita ei kannata käsitellä julkisuudessa haastateltavan suojelemiseksi. (Suhola, Turunen & Varis 2005, 73–74.)

Haastateltavan suojeleminen on tärkeä periaate, johon Julkisen sanan neuvosto (JSN) on myös ottanut kantaa. Syksyllä 2004 JSN esitti, että median kanssa tekemisissä olevat eivät aina ymmärrä, mihin he tulevat sitoutuneeksi. Yksityisyydensuoja koskee kaikkia, myös sellaisia julkisuuden henkilöitä, jotka haluavat kertoa itse elämästään. Toimittajat suhtautuvat usein julkisuuden henkilöihin vähemmän suojelevasti kuin tavallisiin kansalaisiin. JSN perusteli kannanottoaan sillä, että viihdeteollisuuden kiristynyt kilpailu on lisännyt julkisten kanssa tehtyjä sopimuksia, mikä puolestaan on tehnyt yksityisyydestä kauppataivaraa. Kilpailu saattaa siis johtaa sellaisiin elämäntapojen kuvaamiseen, jotka ylittävät hyvän maun ja kohtuuden rajat. (Suhola, Turunen & Varis 2005, 74.)

3 HAASTATTELUUN VALMISTAUTUMINEN

Hyvin suunniteltu esityö luo pohjan onnistuneelle haastattelulle. Haastattelutilanne ei synny itsestään, vaan sen eteen on tehtävä paljon töitä. Onhan tietenkin mahdollista, että toimittaja saapuu muistiinpanovälineineen sattumalta uutisoimispaikalle.

Opinnäytetyö perustuu kuitenkin sille oletukselle, että haastateltavaksi pyydetty ei kävele kadulla vastaan ja ole heti valmis haastatteluun.

Ennen kuin varsinaista haastattelua pääsee työstämään, on mietittävä, ketä tai keitä haastatellaan suunnitteilla olevaan juttuun. Kun sopiva henkilö on valittu, tämän kanssa on sovittava haastattelusta sekä ajankohdasta ja paikasta, jossa haastattelu toteutetaan. Pelkästään hyvän haastateltavan löytäminen ja tämän tavoittaminen on aikaa vievää.

Joissakin tapauksissa toimittajan on oltava yhteydessä erilaisiin avustajiin, joiden kautta haastateltava tavoitetaan. Tällaisia välikäsiä ovat esimerkiksi kansanedustajien tiedottajat ja levy-yhtiöiden edustajat. Ei ole mitenkään tavatonta, että julkisuuden henkilöllä on palkkalistoillaan joku, jonka kautta yhteydenotot kulkevat. On selkeää lähestyä tiedottajaa, joka tietää parhaiten haastateltavan aikatauluista. Kyseessä on kuitenkin välikäsi, mikä toisinaan tuntuu turhauttavalta. Varsinkin yllättävien muutosten varalta olisi toivottavaa, että haastateltavaan saisi suoran yhteyden siinä vaiheessa, kun haastattelusta on sovittu.

Sen lisäksi, että toimittaja miettii sopivan haastateltavan, etsii tämän yhteystiedot, ottaa yhteyttä, odottaa vastausta, taivuttelee, ottaa mahdollisesti yhteyttä vaihtoehtoiseen haastateltavaan sekä sopii haastatteluajan ja -paikan, hänen on todennäköisesti myös sovittava kuvaaja haastattelutilanteeseen tai erilliseen kuvaus sessioon. Haastattelutilanne vaatii paljon järjestelyjä ja kahden tai useamman henkilön aikataulujen yhteensovittamista. Kasvokkain tapahtuvan haastattelun vaihtoehtoina ovat puhelin- ja sähköpostihaastattelu, jotka eivät vaadi yhtä paljon järjestelyjä.

Kun haastattelusta on sovittu, on mietittävä, mistä tulevassa haastattelussa oikein on kysymys. Toimittajan on tehtävä taustatyönsä tietääkseen perustiedot haastateltavasta. Haastattelun tavoitteesta riippuu, mihin asioihin tulee kiinnittää huomiota. Keskittymispiste voi olla esimerkiksi haastateltavan urassa, yksityisyydessä tai tulevassa tuotannossa. Hyvin tehty taustatyö auttaa toimittajaa tarttumaan kiinnostaviin seikkoihin ja yhdistämään asioita. Tarkoituksena on osoittaa oma asiantuntijuus ja välttyä noloilta tilanteilta.

3.1 Haastateltavan ja näkökulman valinta

Toimittajan on aina valittava haastateltavansa joillakin perusteilla. Ainoakaan valinta ei saa olla perustelematon ellei kyseessä ole gallup-tyyppinen kiertohaastattelu. (Miettinen 1988, 107.) Gallup-haastattelussa kysytään satunnaisesti valituilta ihmisiltä mielipidettä johonkin ajankohtaiseen asiaan. Muissa haastatteluissa perustana on juttuidea, jonka pohjalta etsitään tietoa ja mielenkiintoista haastateltavaa. (Huovila 2004, 80.)

Tom Lundbergin (2001) mukaan toimituksissa valitaan usein ensin henkilö ja aihe vasta sen jälkeen. Journalistisessa päämääränasettelussa kysymykset tulevat kuitenkin ensin ja vasta sitten mietitään, kuka olisi pätevin ja sopivin antamaan vastaukset. (Lundberg 2001, 178.)

Haastateltavan valintaan liittyy myös näkökulman valitseminen. Toimittajan on tunnettava edustamansa lehden linja ja perinne ja toimittava niiden asettamien rajoitusten mukaan. Traditioiden rikkominen on perusteltua vain, jos tarjoaa tilalle jotain parempaa. Tosin aikakauslehden toimittajilla on usein melko vapaat kädet niin

muodon kuin sisällön puolesta, kunhan vain osaa asiansa. (Räty 1998, 139.)

Henkilökuvassa näkökulma on subjektiivinen. Toimittaja on läsnä tyyliässä, muodossa, vedetyissä johtopäätöksissä ja näköisenään tekstinä: ei kuitenkaan henkilönä. Jos toimittaja ei pysty muodostamaan mielipidettä, hänen on parempi tyytyä tekemään haastattelu henkilökuvan sijasta. Haastattelussa välitetään tietoa ja siinä ihminen riittää aiheeksi. (Räty 1998, 138–139.)

Panu Räty kertoo artikkelissa Henkilökuva ajan kuvana (1998) omista keinoistaan näkökulman valitsemiseen. Räty keskustelee juttuaiheesta työtovereidensa ja tuttaviansa kanssa sekä jututtaa asiantuntijoita. Hän yrittää laajentaa perspektiiviään, ja hahmottaa kohteen aseman, statuksen ja symboliarvon. Lisäksi hän etsii teemaa, jolla kohde kiinnittyy yhtä ihmistä isompaan asiayhteyteen, yhteiskunnassa vaikuttaviin voimiin. Vaikka teemaa ei kirjoittaisi auki tekstissä, selvä näkökulma auttaa jäsentämään aiheen ja pitäytymään oleellisessa. (Räty 1998, 140.)

Tekstin voi rakentaa Rädyn (1998) tapaan ristiriidan tai vastakohta-asetelman varaan esimerkiksi vanhat ja nuoret, köyhät ja rikkaat, ennen ja nyt. Teema voi löytyä kilpailusta, uhasta, tuhosta, voitosta ja niin edelleen. Jos Räty ei saa aiheestaan otetta, hän kirkastaa näkökulmaansa tiivistämällä sen oleellisempaan. Hänen tapaansa muotoilla jutun tavoitteet yhteen lauseeseen kannattaa kokeilla. Mikäli asiaa ei saa ilmaistua lauseella, on tehtävä karsintaa. Tarkoituksena on hioa ideaa, kunnes jäljellä on selvästi artikuloitu pyrkimys. Tällä tavoin kokonaisuus säilyy ehjänä, ja toimittaja välttyy turhan työn tekemiseltä. (Räty 1998, 140.)

Toimittajan on tiedettävä, mitä hän haluaa sanoa. Tarkka kieli ja hyvät havainnot eivät voi pelastaa näkökulmaltaan puutteellista tekstiä. Jos ajattelee huonosti, kirjoittaa huonosti ja toisin päin. (Räty 1998, 140.)

Haastateltavaa valitessaan toimittajan on harkittava, moneen haastatteluun on tarvetta, ja miten itse asia saataisiin esitettyä tarpeeksi monipuolisesti. Valinnat tehdään yleensä eturyhmittäin. Kutakin eturyhmää kohden valitaan edustamaan yksi henkilö, asiantuntija tai keulakuva. Ongelmana on, mistä organisaatioista tai intressiryhmistä haastateltavat valitaan. On muistettava, että eri organisaatiot saattavat antaa samasta aiheesta erilaista tietoa esimerkiksi ristiriitaisten intressien takia. Samasta asiasta onkin

aiheellista kysyä vastakkaisia etuja edustavista organisaatioista. (Miettinen 1988, 107.) Jos aika ei riitä useamman intressiryhmän haastatteluun, toimittajan on etsittävä henkilö, joka osaa kertoa asiasta monipuolisesti asemansa tai toimintansa vuoksi. (Huovila 2004, 80.)

Henkilövalinnan perusteet saattavat vaikuttaa siltä, että mukaan otetaan vain asiantuntevimmat henkilöt ja joku muu voi tulla kysymykseen vain jutun tasapainosyistä (Miettinen 1988, 107). Aluksi etsitäänkin tärkein henkilö, joka tietää asiasta. Jos häntä ei tavoiteta, pyritään hierarkiassa mieluummin liian ylös kuin alas. Tällaisella valintaprosessilla saadaan haastateltava, jolla on tietoa ja valtuudet kertoa asiasta. Hänellä on myös mahdollisuus siirtää haastattelu jollekin toiselle eli antaa valtuudet asiasta kertomiseen. Jos haastateltavaa ei tavoiteta, toimittajan on pyrittävä hankkimaan tietoa vaihtoehtoisista lähteistä. (Huovila 2004, 80.)

Tiedotusvälineiden on tärkeä saada luotettavaa tietoa esillä oleviin kysymyksiin, joten toimittajan on tarpeen pohtia, mitkä asiat kukin haastateltava tuntee parhaiten. Henkilön omaan työhön tai harrastuksiin liittyvät asiat ovat yleensä tällaisia. Yrityksen johto tietää esimerkiksi huonommin työtehtäviin liittyvistä asioista, joihin työntekijät itse osaavat vastata paremmin. Työntekijät eivät puolestaan tiedä paljon sellaisista asioista kuin alan kansainvälisistä markkinasuhteista. Haastateltavien valintaan liittyy myös välinekohtaisia eroja. Lehtihaastattelussa ei haastateltavan esiintymistaidoilla tai puhevioilla ole väliä. Pääasia on, että toimittaja saa selvää, mitä haastateltava sanoo. (Miettinen 1988, 107–108.)

Henkilöhaastattelussa on erityisen tärkeää, kuka valitaan haastateltavaksi, sillä jutun kiinnostavuus rakentuu valittavan henkilön persoonan ympärille. Valinta on kohdistettava jollain tavalla ajankohtaiseen henkilöön. Esimerkiksi nimitys uuteen virkaan, erotetuksi tuleminen tai lähes mikä tahansa merkittävä tapahtuma henkilön ympärillä tarjoaa valintaperusteita. (Miettinen 1988, 108.)

Jos haastateltava on valittu juttuun julkisuus- tai myyntiarvonsa vuoksi, toimittajan on pyrittävä saamaan aiheesta syvällisempää tietoa kuin vain pintaraapaisu. Tom Lundberg (2001) pitää julkisjuttuja toiseksi tylsimpinä haastatteluina. Edelle yltävät hänen hierarkiassaan henkilöstö- ja asiakaslehtien haastattelut. Lundberg näkee ongelmana sen, että monet toimittajat erehtyvät luulemaan olevansa itsekkin viihteellisiä

kirjoittaessaan viihteestä. (Lundberg 2001, 179.)

Henkilöstö- ja asiakaslehtien haastatteluja Lundberg (2001) moittii sen vuoksi, että haastattelun perustana on usein jonkun päätös tai vakiintunut tapa. Juttua ei pitäisi toimittaa pelkän tavan mukaan, vaan merkityksellisen sisällön tai viestin vuoksi.

Ohjeeksi tällaisen jutun tekemiseen Lundberg (2001) antaa sen, että haastattelulle on etsittävä uutta näkökulmaa, joka poikkeaa kaavaksi tulleesta tavasta. (Lundberg 2001, 179.)

3.2 Yhteydenotto ja haastattelusta sopiminen

Haastattelupyynnöksi kannattaa muotoilla yleisluonteiseksi. Tämä helpottaa tilannetta etenkin silloin, kun pyynnön kohteena oleva ei ole kovin innostunut antamaan haastattelua. Toimittaja kohtaakin hyvin erilaisia reagoimismalleja haastattelupyynnöksiä koskien. Jotkut ovat ystävällisiä, jopa innostuneita, kun taas toiset suhtautuvat epäluuloisesti toimittajaan ja saattavat jopa tarkistaa tämän taustoja. (Kuutti 2001, 119.)

Etenkin kiireisen haastateltavan tavoittaminen saattaa tuottaa toimittajalle ongelmia. Yleisen periaatteen mukaan ainakin kotimaan haastateltavat pitäisi pystyä tavoittamaan. Aina on olemassa joku, joka tietää tavoiteltavan henkilön liikkeistä. Hankalasti tavoitettavan henkilön metsästäminen vaatii kuitenkin toimittajalta sitkeyttä, salaisten puhelinnumeroiden tuntemusta ja hyviä ihmissuhteita. (Miettinen 1988, 108.)

Toisinaan tavoiteltu henkilö piiloutuu tahallaan toimittajalta ja julkiselta sanalta. Hän jättää vastaamatta puhelimeen ja viesteihin tai lähtee jopa konkreettisesti pakosalle toiselle paikkakunnalle tai ulkomaille. Tällöin haastateltavaa on tietenkin hyvin hankala tavoittaa. Toisaalta toimittajan ja tiedotusvälineiltä piilottautuvan tapaaminen ei välttämättä olisikaan se kaikista hedelmällisin. (Miettinen 1988, 108–109.) Jos haastateltavaksi valittu on vastahakoinen, ei häneen kannata uhrata liikaa aikaa ja energiaa. Henkilöhaastattelussa toiseen henkilöön ja aiheeseen siirtyminen on helpompaa kuin reportaasissa. Toimittaja toki pettyy, jos ei saa haluamaansa henkilöhaastattelua, mutta tilanne ei muodostu yhtä hankalaksi kuin reportaasia kirjoittavalla toimittajalla, jonka uutisaihe saattaa perustua yhden avainhenkilön ympärille.

Kenenkään ei ole pakko antaa haastattelua, joten toimittajan on varauduttava myös kieltäytymisiin (Huovila 2004, 80). Kieltäytyvää henkilöä kannattaa kuitenkin lähestyä toistamiseen. Elleivät taivuttelut auta, toimittaja voi ilmoittaa tekevänsä jutun joka tapauksessa ja vaikka toisen henkilön tietojen avulla. Haastateltavan kieltäytyminen yhteistyöstä antaa hänestä helposti huonon kuvan. (Kuutti 2001, 120.) Toimittajalla on nimittäin oikeus mainita jutussa tarjoamastaan kommentointimahdollisuudesta. Tällaiseen menettelyyn toimittajalla saattaa olla myös moraalinen velvollisuus, jos asia koskee päätöksentekijän toimialaan kuuluvaa asiaa, jolla on yleistä merkitystä. Usein jutussa ilmoitetaan myös, jos haastateltavaa ei ole tavoitettu. (Huovila 2004, 80.) Näin lukijat vakuuttuvat siitä, että toimittaja on noudattanut reilua peliä, ja jutun johtopäätökset ovat perusteltuja (Kuutti 2001, 120).

On haastateltavan oman edun mukaista kommentoida asioita, joista toimittaja on ottanut selvää. Toimittajan on hyvä ottaa haastateltavaan yhteyttä vasta sitten, kun taustatietoa on tarpeeksi. Kun toimittaja on tutustunut perusteellisesti käsiteltävään asiaan, haastateltava ei pysty estämään jutun valmistumista harhauttavilla lausunnoilla ja tiedoilla. Jos toimittaja ottaa haastateltavaan yhteyttä tutkimustensa alussa, ja haastateltava pystyy osoittamaan toimittajan ennakkoepäilyt vääriksi, toimittaja välttyy turhalta työltä. Toimittajan on kuitenkin oltava varma, ettei haastateltava häivytä toiminnallaan omien tekojensa jälkiä. (Kuutti 2001, 122.)

Kun toimittaja ottaa haastateltavaan yhteyttä, hän kertoo ensimmäiseksi välineen, jota edustaa, toiseksi ammattinsa ja nimensä ja kolmanneksi jutun teon aiheen ja tarkoituksen (Huovila 2004, 81). Haastateltavalle on tarjottava mahdollisuus valmistautua haastatteluun (Lundberg 2001, 177). Hänen on myös tiedettävä olevansa tekemisissä toimittajan kanssa, ja että hänen sanomisensa saattavat tulla julkisuuteen hetkeä myöhemmin (Huovila 2004, 81). Mieliä haastattelun kohdalla haastateltavalla on oikeus tietää, jos toista henkilöä on pyydetty kommentoimaan samaa asiaa. Toimittajan ei pidä unohtaa kertoa sitäkään, onko jutun julkaisusta sovittu, vai onko asia vasta neuvotteluvaiheessa. (Suhola, Turunen & Varis 2005, 70.)

Haastattelupyyntöön kuuluu myös käytännön järjestelyjä, kuten haastattelutavasta, paikasta ja -ajasta sopiminen. Henkilöhaastattelut tehdään yleensä kasvotusten, sillä siten haastateltavasta saa koottua perusteellisimman jutun. Kun sopiva aika on varattu molempien kalentereista, on mietittävä, missä haastattelu toteutetaan. Paikan valinta

määräytyy usein haastateltavan ehdoista. Toimittaja menee haastateltavan luokse, ei toisinpäin. Vaikka toimittaja kuuntelee paikan valinnassa ensisijaisesti haastateltavan ehdotuksia, hänen on kyettävä tekemään päätös silloin, kun haastateltava empii eikä osaa päättää sopivaa tapaamispaikkaa. Haastattelun voi toteuttaa niin lounaan kuin kahvinkin äärellä. Jos haastattelun tarkoituksena on tutustua haastateltavan elämäntyylisiin, haastattelupaikat voivat olla melkein mitä tahansa.

Panu Rätty (1998) kertoo tekevänsä haastattelut mieluiten ympäristössä, jolla on yhteys haastateltavaan. Haastattelupaikka voi olla haastateltavan koti, työpaikka tai jokin hänen harrastukseensa liittyvä kohde. Jos mahdollista, Rätty tapaa haastateltavan useammassa eri paikassa eli todella viettää aikaa tämän kanssa. Vaikka Rätty ei sijoittaisi lopulliseen juttuun ainoatakaan paikkaa, jossa hän on tehnyt haastattelua, ei haastattelun toteuttaminen useassa eri paikassa ole kuitenkaan turhaa, sillä hän on saanut joka tapauksessa tilaisuuden tarkkailla kohdettaan tämän omassa elinpiirissä. (Rätty 1998, 141.)

Jos kuvaus suoritetaan samaan aikaan kuin haastattelu, haastattelu tehdään mitä luultavimmin kuvauspaikalla. Toimittajan on kerrottava haastattelupyynnössä myös kuvauksen yksityiskohdista. Varsinkin erikoisemmista kuvauspaikoista ja rekvisiitasta on saatava hyväksyntä haastateltavalta. Toisinaan toimittaja joutuu esittämään haastattelupyynnössä käytännön kysymyksiä. Olen itse kysynyt haastateltaviltani muun muassa kauluspaidan numeroa ja kengänkokoa kuvauksen stailausta varten.

3.3 Taustatyön tekeminen

Henkilöhaastattelussa haastateltava itse on jutun aiheena. Jos kyseessä on tunnetun ihmisen haastattelu, tämän taustat ovat yleensä ilmeisiä (Lundberg 2001, 176). Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei taustatyötä tarvitsisi tehdä. Päinvastoin siihen pitää kiinnittää entistä enemmän huomiota. Tausta-aineistoa tarvitaan niin kysymyksiin kuin teeman ja näkökulman vahvistukseksi (Lundberg 2001, 176). Toimittajan on otettava asioista selvää, jotta hän osaa esittää oikeat kysymykset ja saa haastateltavasta irti jotain uutta ja yksityiskohtaista tietoa. Haastattelun kulku voi muuttua yhdestä olennaisesta, hyvästä kysymyksestä. (Kuutti 2001, 130.)

Panu Rätty (1998) kokemuksen mukaan perehtyminen vie joskus jopa viikkoja. Hän

kertoo keräävänsä materiaalia kirjastosta, lehdistä, tilastoista ja tutkimuksista, tv- ja radio-ohjelmista sekä internetistä. Jos on tarpeen, Rätty tekee taustahaastatteluja aikataulun määrittämässä rajoissa. Ennakkotutkimuksen perusteella selviää, toimiiko teema, vai onko näkökulmaa vaihdettava. (Rätty 1998, 141.)

Kerättyä informaatiota kohtaan on kuitenkin oltava kriittinen ja hakutuloksia on luettava yhtä sivua pidemmälle. Wikipediaa ei voi pitää erehtymättömänä, eikä sen paremmin muitakaan tuntemattomia lähteitä. Parempi tapa tiedon etsimiseen on tutustua erikoisan alan lehtiin ja kirjallisuuteen sekä keskustella sellaisten kollegoiden ja ystävien kanssa, jotka tietävät jotain juttuaiheesta. Heiltä voi saada konkreettisia kysymysehdotuksia sen perusteella, mitä he itse haluaisivat tietää haastateltavasta. (Harcup 2009, 129.)

Hankitun perusaineiston laajuus riippuu siitä, kuinka syvällistä juttua toimittaja on tekemässä, ja kuinka paljon aikaa hänellä on käytettävissään. Jos pyrkimyksenä on tehdä riittävän monipuolinen juttu, toimittajan pitää ennakoida jo suunnitteluvaiheessa, mitä tietoja hän haluaa käyttää taustatietoina ja mitä suorina lainauksina. (Huovila 2004, 80.)

Lundberg (2001, 176) toteaa, että on aiheellista soittaa henkilöille, jotka tuntevat haastateltavan. Tämä on kuitenkin epätodennäköinen vaihtoehto aloittelevalla toimittajalla, jonka sosiaaliset verkostot ovat vielä kehittymässä. Aktiivinen verkostojen luominen esimerkiksi lehdistötilaisuuksissa ja omassa työympäristössä on joka tapauksessa hyvä aloittaa ajoissa. Pitkän työuran tehneet toimittajat tuntevat jossain määrin Suomessa vaikuttavat ihmiset ja voivat näin ollen jakaa tietämystään haastateltavasta.

Haastattelun ideoimisvaiheeseen kuuluu myös visualisoinnin suunnittelu. Toimittajan on mietittävä sellaisia havainnollistamiskeinoja, jotka tukevat varsinaista juttuideaa. Lehtijutussa tämä materiaali tarkoittaa yleensä valokuvaa ja grafiikkaa. Hyvässä toimituksessa toimittaja ei kuitenkaan joudu suunnittelemaan ja toteuttamaan yksin havainnollistavaa materiaalia, vaan apuna on muu henkilökunta, kuten graafikko, AD ja valokuvaaja. Parhaimmillaan toimitustyö on ryhmätyötä, jossa toimitustyön eri alojen osaajat vaikuttavat asiantuntemuksellaan jutun onnistumiseen. (Huovila 2004, 80–81.)

3.4 Kysymysten valmistelu

Hyvä etukäteissuunnittelu koskee taustatietojen selvittämisen lisäksi kysymysten huolellista valmistelua. Taustatietoihin perehtyminen nostattaa kysymyksiä, jotka on hyvä kirjata ylös. Täysin mielivaltaisessa järjestyksessä niitä ei kuitenkaan pidä haastattelutilanteessa esittää, vaan kysymysten muotoiluun ja aseteluun on käytettävä harkintaa. Kysymysten kirjaaminen on vahvasti sidoksissa haastattelun ytimen jäsentämiseen (Huovila 2004, 80). Jos kysymysten asettelussa on hajanaisuutta, haastattelutilanteesta tulee sekava (Räty 1998, 142). Tämä heijastuu myös kirjoitusvaiheeseen, sillä haastattelumuistiinpanot ovat luonnollisesti samassa järjestyksessä, kuin miten haastattelu on edennyt.

Toimittaja saa yleensä vastauksen vain esittämänsä kysymykseen. Yleisluonteiset kysymykset tuottavat yleisluonteisia vastauksia, kun taas yksityiskohtaiset kysymykset tuottavat yksityiskohtia valottavia vastauksia. Huonosti muotoillut kysymykset puolestaan antavat huonosti muotoiltuja vastauksia. (Kuutti 2001, 130.)

Jorma Miettinen esittelee oppikirjassaan Toimitustyö (1988) kysymysrunгон eli -patterin käsitteen. Kysymysrunko sisältää ne keskeiset kysymykset, joihin toimittaja haluaa saada vastauksen. Kysymysrunko on tärkeä, koska se toimii haastattelussa toimittajan ohjenuorana, jolloin muistiin ei tarvitse nojautua niin paljon. Toimittajan on kuitenkin pidettävä huoli siitä, ettei kysymysrunko ohjaile häntä liikaa. Kysymysrunгон kysymykset on johdettu aihevalinnan ja juttuidean pohjalta, joten ne ovat vain ohjeellisia. (Miettinen 1988, 110.)

Kysymysrunгон ensimmäiset kysymykset ovat selkeitä ja loogisia. Ne sisältävät sellaisia kysymyssanoja kuin mitä, missä, milloin, miten, miksi, kuka. (Suhola, Turunen & Varis 2005, 69.) Kysymysrunгон laatimisen lähtökohtana tulisi olla jokin kiinnostava asetelma, josta seuraa se, että sanoi haastateltava mitä tahansa, kaikki vaihtoehdot tuovat esille uutisia (Miettinen 1988, 112).

Toimittajan on elettävä haastattelutilanteen mukana. Vaikka haastattelukaava olisi hyvin tarkkana toimittajan mielessä, on haastattelun annettava kulkea jossain määrin omalla painollaan. Ennakkoon ajateltu kysymysjärjestys ei välttämättä soviikaan haastattelutilanteeseen. Tarkoituksena on edetä loogisessa järjestyksessä, ja jos

kysymysrunko sotii tämän ajatuksen kanssa, on kysymysten järjestystä muutettava (Miettinen 1988, 110). Tällöin on kuitenkin oltava tarkkana, että myös väliin jääneet kysymykset tulee esitettyä (Miettinen 1988, 110). Jos haastateltava antaa johonkin kysymykseen tyhjentävän vastauksen ja tulee samalla vastanneeksi jo toiseen kysymykseen, tätä ei luonnollisestikaan enää esitetä.

Toimittajan on oltava valmis esittämään haastattelutilanteessa myös kysymyksiä, joita hän ei ole etukäteen osannut ottaa huomioon. Haastateltava voi antaa jonkun koulun, johon on tartuttava jatko- eli lisäkysymysten merkeissä. Lisäkysymysten keksiminen haastattelutilanteessa vaatii toimittajalta valppautta reagoida nopeasti muuttuvaan tilanteeseen. Kysymys on esitettävä heti, kun se tulee keskustelun kautta ajankohtaiseksi. Huolellinen toimittaja suunnittelee lisäkysymyksiä jo ennakoon.

Kysymysten järjestystä suunnitellessa on hyödyllistä miettiä, mitä haastateltava mahdollisesti vastaa esitettyihin kysymyksiin. Toimittajan on tärkeää olla tietoinen siitä, mitkä kysymykset ovat jutun kannalta keskeisiä ja mitkä haastateltavan kannalta arkoja. Tällöin toimittaja pääsee varautumaan ennakolta lisäkysymysten esittämiseen esimerkiksi tilanteessa, jossa haastateltava pyrkii väistämään kysymystä. (Miettinen 1988, 112.)

3.4.1 Avoimet ja suljetut kysymykset

Kysymykset voi jakaa avoimiin ja suljettuihin kysymyksiin. Henkilöhaastattelussa käytetään lähinnä avoimia kysymyksiä, joissa haastateltava saa kertoa laveasti hänelle esitystä aihealueesta. Puhetta rajaavia kysymyksiä, joihin vastataan kyllä tai ei, ei juurikaan käytetä henkilöhaastattelussa, sillä niistä ei synny syvällistä keskustelua. Haastateltavalta saattaa tosin saada yhden sanan vastauksia avoimeenkin kysymykseen. Kun haastattelin ranskalaislaulaja Patricia Kaasia puhelimitse keväällä 2009, sain häneltä vastauksen *fine* aloittaessani kevyillä kysymyksillä hänen voinnistaan ja siitä, miten edellisillan konsertti oli mennyt. Toisaalta ennalta määrätty haastattelu-aika ei olisi riittänyt pitkiin vastauksiin, mutta ehdin jo pelästyä, että muutkin vastaukset olisivat yhtä suppeita.

Suljettujen kysymysten tarkoituksena on antaa kysyjälle nopeasti tietoa. Ne rajaavat keskustelun olennaisiin seikkoihin ja estävät haastateltavaa puhumasta asian vierestä.

Suljettujen kysymysten avulla voi saada tietoa silloin, kun haastateltava välttelee puhumista tai kun asioita pitää tarkentaa. Keskustelua suljetut kysymykset eivät synnytä. (Kuutti 2001, 132.)

Kysymys on sitä avoimempi, mitä vähemmän informaatiota se sisältää. Mahdollisimman avoin kysymys vie parhaiten keskustelua eteenpäin. Tällöin haastateltavalla on mahdollisuus kertoa asioista vapaasti omin sanoin. Hän puhuu vain siitä, mistä on varma, minkä muistaa ja minkä haluaa kertoa. Avoimet kysymykset tarjoavat haastateltavalle liikkuma-alaa ja rohkaisevat häntä puhumaan omista käsityksistään. Toimittajan omat näkemykset eivät vaikuta yhtä paljon avoimien kysymysten vastauksiin kuin suljettujen kysymysten kohdalla. Kuutin (2001) mukaan vaarana kuitenkin on, että haastateltava johtaa toimittajaa harhaan lavertelemalla. (Kuutti 2001, 131.) Tämä tuskin on ongelma henkilöhaastattelussa, jossa nimenomaan toivotaan haastateltavan avautuvan. Tosin avautumisenkin pitäisi tapahtua toimittajan näkökulmasta mielenkiintoisten asioiden osalta. Tom Lundbergilla (2001, 177) on hyvä näkökanta lavertelua koskien. Lundbergia se ei häiritse, sillä juttua kirjoittaessa hän saa määrätä jutun suunnan.

3.4.2 Kysymysten luokittelu

Kysymyksiä voi eritellä monella tavalla. Jorma Miettinen esittelee Risto Pylkkäsen (1974) luokittelun, jossa kysymykset on jaettu kuuteen osaan.

1. Puhdas kysymys

Uudesta tapahtumasta ei ole saatavilla tietoa muuta kautta kuin ottamalla suora yhteys asiasta tietävään henkilöön. Toimittajan täytyy olla valmis esittämään tällaisessa tilanteessa peruskysymysten lisäksi myös lisäkysymyksiä. (Pylkkänen 1974, Miettisen 1988, 114 mukaan.)

2. Statement-kysymys

Toimittaja esittää haastateltavalle väitteen (statement), jonka taustalla on usein vahvistamaton tai epävarma tieto tai käsitys. Esitetyn väitteen jälkeen toimittaja seuraa haastateltavan reagointia. Statement-kysymys perustuu sille oletukselle, että haastateltava vahvistaa, täydentää tai kumoaa hänelle esitetyn väitteen. (Pylkkänen 1974, Miettisen 1988, 114 mukaan.)

3. Argumenttikysymys

Tämä kysymystyyppi liittyy käytännön haastattelutilanteessa statement-kysymykseen. Toimittaja perustelee esittämäänsä väitettä niillä argumenteilla, jotka ovat hänen saamansa tiedon tai käsityksen takana. Argumenttikysymys toimii myös sellaisenaan. Tällöin väite ja siihen liittyvät argumentit tuodaan esille samanaikaisesti. (Pylkkänen 1974, Miettisen 1988, 114 mukaan.)

4. Vertailukysymys

Toimittaja vertailee haastateltavan tai tämän edustaman yhteisön kannanottoja pitkältä ajanjaksolta ja kysyy muutoksen syitä (Pylkkänen 1974, Miettisen 1988, 114 mukaan).

5. Tarkistuskysymys

Toimittajan on toisinaan aiheellista pyytää täsmennystä joihinkin haastateltavan esittämien asioiden yksityiskohtiin. Nimet ja numerot on myös tarkistettava, jos haastateltava kertoo niistä liian nopeasti tai epäselvästi. (Pylkkänen 1974, Miettisen 1988, 114 mukaan.)

6. Jatko- eli lisäkysymys

Toimittajan on kehiteltävä lisäkysymyksiä saamiensa vastausten perusteella. Lisäkysymysten avulla syvennetään saatuja vastauksia tai lähestytään asiaa useasta eri näkökulmasta. (Pylkkänen 1974, Miettisen 1988, 114 mukaan.)

3.5 Miten haastattelu toteutetaan?

Haastattelun voi tehdä nopeana puhelinkeskusteluna, pitkän lounastapaamisen yhteydessä rupatteleamalla, muutaman kysymyksen sähköpostinvaihdolla tai suorana lähetyksenä (Harcup 2009, 128). Esittelen näistä kolme ensimmäistä, sillä suorat lähetykset kuuluvat radio-, televisio- ja internettoimintaan, jotka ovat tämän opinnäytetyön ulkopuolella.

3.5.1 Kasvokkain haastattelu

Henkilöhaastattelu on mielekkäintä tehdä kasvotusten, jolloin haastateltavasta saa muutakin irti kuin vastaukset esitettyihin kysymyksiin. Toimittaja voi havainnoida haastateltavan eleitä ja ilmeitä ja liittää ne juttuun kerronnalliseksi osuudeksi. Juttu on

lukijan kannalta mielenkiintoisempi, jos se sisältää informaatiota esimerkiksi haastateltavan pukeutumisesta, puhetavasta ja olemuksesta sekä haastattelupaikan ja -ajankohdan erityispiirteistä. Tällöin välittyy tunnelma, että toimittaja on todellakin tavannut haastateltavan. Parhailaan jutun kerronnallinen osuus tuottaa lukijalle selkeän mielikuvan haastattelutilanteesta.

Kasvokkain haastattelu on käyttökelpoinen menetelmä silloin, kun haastattelija ja haastateltava eivät tunne entuudestaan. Lämmittelyvaiheen jälkeen tilanne voi muuttua hyvinkin välittömäksi, ja haastateltava saattaa paljastaa jotain sellaista, jota toimittaja ei haastattelun suunnitteluvaiheessa ole osannut odottaa. (Kuutti 2001, 118.)

Toisin kuin puhelin- ja sähköpostihaastattelussa, toimittajan oma persoona ja olemus ovat vahvasti läsnä kasvokkain tapahtuvassa haastattelussa. Siinä missä toimittaja havainnoi haastateltavan eleitä ja ulkoista olemusta, tekee haastateltava samanlaista arvioivaa mittailua toimittajaa kohtaan. Tämän vuoksi on tärkeää, että toimittaja kunnioittaa haastateltavaa eikä ole välinpitämätön tätä tai haastattelutilannetta kohtaan.

Ensivaikutelma on tärkeä, joten toimittajan on oltava ajoissa haastattelupaikalla. Viinalta tai tupakalta tuoksahtaminen ei ole sopivaa, ellei toimittaja ole varma, että se auttaa sulautumaan joukkoon. Pukeutumisen on oltava asianmukaista. Toimittajan ei pidä näyttää siltä kuin hän olisi menossa häihin tai hautajaisiin. Asuvalinta on tehtävä siten, ettei se loukkaa tai nolaa haastateltavaa. (Harcup 2009, 133.)

Toimittajan on tärkeää paljastaa oma kiinnostuksensa aihetta kohtaan sanattomien viestien välityksellä. Haastateltavaa on katsottava silmiin, mutta katse ei saa olla tuijottava. Reagoida voi nyökkäilemälläkin, mutta ei päättään pudistelemalla. Myös verbaalinen reagointi on tärkeää. Toimittaja voi nauraa vitseille, jakaa myötätuntoaan, ja esittää sellaisia fraaseja kuin "Todellako?", "Kyllä", "Huh huh". On kuitenkin varottava, ettei reagointi mene liioitteluksi. (Harcup 2009, 133.)

3.5.2 Puhelinhaastattelu

Puhelinhaastattelun etu kasvokkain haastatteluun verrattuna on, että se on nopeammin toteutettavissa. Täten se tulee hyvin kysymykseen etenkin kiireellisten haastateltavien

tavoittamisessa. Puhelinhaastattelussa myös keskustelu etenee nopeasti ja keskittyy enemmän varsinaiseen asiaan. (Kuutti 2001, 118–119.)

Kasvokkain tapahtuvassa haastattelussa tilanne on paljon henkilökohtaisempi, koska niin toimittaja kuin haastateltavakin tulevat antaneeksi itsestään jotain non-verbaalisen viestinnän kautta, vaikka olisivat muuten pidättyväisiä. Tämä etu menetetään osittain puhelinhaastattelussa eikä välittömien suhteiden luominen ole yhtä helppoa. Vaikka puhelinhaastattelusta ei saa niin paljon aineksia kerronnalliseen osuuteen kuin kasvokkain haastattelussa, voi pelkän puheen välityksellä tehdä myös havaintoja. Juttuun saa kerronnallista ainesta esimerkiksi haastateltavan murteesta, aksentista ja taustahälystä.

Puhelinhaastattelun vaarana on, ettei toimittaja tiedä varmuudella, onko haastateltava tosissaan vai vitsaileeko tämä. Koska visuaaliset vihjeet puuttuvat, joutuu toimittaja mahdollisesti kysymään suoraan, kuinka vakavissaan haastateltava on. Toimittajan on parempi tulla luulluksi huumorintajuttomaksi, kuin ottaa riski ja julkaista epäasiallinen tai ironinen huomautus haastateltavan oikeana mielipiteenä. (Harcup 2009, 132.)

Maantieteelliset välimatkat eivät ole puhelinhaastattelussa esteenä tai rasitteena, ja haastattelumuoto sopii hyvin etenkin silloin, kun toimittaja ja haastateltava tuntevat toisensa entuudestaan (Kuutti 2001, 119). Puhelinhaastattelu on helppo toteuttaa, mutta laitteiden toimivuus on muistettava tarkistaa ennen sovittua soittoaikaa.

Jos toimittaja soittaa haastateltavalle ilman ennalta sovittua aikaa, kysymyksiä ei pidä esittää heti haastateltavan vastattua puhelimeen. Toimittaja ei voi koskaan tietää, mitä haastateltava on ollut paraikaa tekemässä tai kenen soittoa tämä on mahdollisesti odottanut. Puhelu kannattaakin aloittaa kertomalla haastateltavalle selkeällä, kohteliaalla ja rauhallisella äänellä, mitä asia koskee. Tämän jälkeen haastateltavalta voi pyytää muutamaa minuuttia haastattelua varten tai sopia erikseen haastatteluaika. Toimittajan on pyrittävä kuulostamaan valppaalta, ystävälliseltä eikä lainkaan uhkaavalta. (Harcup 2009, 131.)

Haastateltava muodostaa nopeasti ensivaikutelman toimittajasta pelkän äänen perusteella. Positiivisen vaikutuksen luominen on hankalampaa, kun katsekontakti puuttuu. Sen vuoksi toimittajan on tärkeää harjoitella äänenkäyttöään etukäteen. Tony

Harcup viittaa Richard Keebleen, joka on esittänyt teoksessaan *The Newspapers Handbook* (2001), että seisaaltaan puhuminen kasvattaa itsevarmuutta. Lisäksi kasvoilla ja käsillä elehtiminen voi auttaa saavuttamaan asiaankuuluvan äänensävyyn. (Keeble 2001, Harcupin 2009, 131 mukaan). Harcup mainitsee myös kuulleen hymyilyn positiivisesta merkityksestä äänen muodostamisessa. (Harcup 2009, 131.)

3.5.3 Sähköpostihaastattelu

Jos puhelinhaastattelussa menettää syvän kontaktin haastateltavan kanssa non-verbaalisen viestinnän puutteen vuoksi, sähköpostihaastattelussa kontakti on vieläkin heikompi. Sähköpostihaastattelun sävy on usein virallinen kysymysten asiallisen muotoilun seurauksena. Toimittaja ja haastateltava jäävät etäisiksi, jos he eivät kykene kuvaamaan omaa persoonaansa tekstin välityksellä.

Toimittajan on oltava kaukokatseinen ja osattava ennakoida etukäteen mahdolliset lisäkysymykset. Jos haastateltavan perustaustatiedoissa on jotain tarkistettavaa, niistä on kysyttävä ensin. Varsinaisissa kysymyksissä on tapana käyttää avoimia kysymyksiä. Sähköpostihaastattelu on haastava etenkin sellaiselle haastateltavalle, joka kokee kirjoittamisen hankalaksi. Haastattelutapana sähköposti onkin usein helppo toimittajalle, mutta hankala haastateltavalle.

Haastateltava hyötyy sähköpostihaastattelusta siinä mielessä, että kysymyksiin on mahdollista vastata itselle parhaana ajankohtana. Sähköposti on kätevä yhteydenottokeino etenkin silloin, kun halutaan tavoittaa asiantuntijoita ympäri maailmaa. Toimittaja voi lähettää haastattelunsa mihin vuorokauden aikaan tahansa ilman, että eri aikavyöhykkeitä tarvitsisi ottaa huomioon. Haastattelu odottaa vastaanottajaansa, kunnes tämä kirjautuu sähköpostiinsa. (Harcup 2009, 132.)

Tony Harcup (2009) ei näe sähköpostihaastattelua kovinkaan käyttökelpoisena haastattelumenetelmänä. Hänen mukaansa sähköpostihaastattelu, kuten sitä edeltänyt fax-haastattelukin, ovat olleet perinteisesti suositeltavia vain, jos ne ovat ainoita tapoja saavuttaa haastateltava. Toisinaan sähköposti on todellakin ainoa haastatteluvaihtoehto kiireisen, hankalasti tavoitettavan henkilön kohdalla. Voi myös olla, että toimittajaa vältellään tarkoituksella. Sähköposti on todennäköisesti hankaloittanut sellaisten henkilöiden toimintaa, jotka ovat aiemmin turvautuneet ikivanhaan selitykseen, jonka

mukaan he eivät olisi koskaan tavoitettavissa. (Harcup 2009, 132.)

Sähköpostihaastattelu käy hyvin kuvaan silloin, kun kyseessä on lyhyt, selkeätavoitteinen haastattelu. Sähköpostihaastattelun eduksi voi nähdä sen, että vaara siteerata väärin esimerkiksi tekniikan sanoja sisältäviä vastauksia vähenee, kun haastateltava antaa vastauksensa kirjallisena (Harcup 2009, 132).

Sähköpostihaastattelussa kysymysten ja vastausten lähettämällä on rajansa. Jos sähköinen kirjeenvaihto jatkuu pitkään, jompikumpi osapuoli kyllästyy siihen jossain vaiheessa. On kuitenkin mahdollista, että osapuolten kesken syntyy yhteisymmärrys, jonka seurauksena sähköpostinvaihto muistuttaa keskustelua. (Harcup 2009, 132.)

Sähköpostihaastattelua kirjoittaessa on varmintä olettaa, että haastateltava haluaa tulla puhutelluksi ennemmin muodollisesti kuin epämuodollisesti. Viestin on oltava kieliopillisesti oikeinkirjoitettu. Toimittajan on muistettava, että hän menettää kontrollin sähköpostiviestiin heti sen lähetettyään. Viestin vastaanottaja voi välittää sisällön kenelle tahansa. (Harcup 2009, 133.)

Toisinaan vastaanottaja ei vastaa viestiin, jolloin voi jäädä epäselväksi, menikö lähetys lainkaan perille. Sähköpostin käyttöön liittyy myös muita ongelmia. Ensinnäkin sähköpostikulttuurille on tyypillistä jutustelutyypinen kirjoittaminen. Vastaukset ovat usein lyhyitä ja epätäydellisiä ja sen vuoksi alttiita virhetulkinnolle. Varsinkin henkilöhaastattelun kohdalla suuri ongelma on se, että haastateltavasta on lähes mahdotonta saada sähköpostitse esiin jotain uutta ja tärkeää, jonka ilmaiseminen on hänelle kiusallista ja vaikeaa. Tällaisissa tilanteissa toimittajan on vain painostettava haastateltavaa yhä uudelleen ja uudelleen samoilla kysymyksillä. Mitä kiusallisempi, arempi tai kiistanalaisempi sähköpostihaastattelun aihe on, sitä suuremmalla todennäköisyydellä vastaus on epätäydellinen tai jää kokonaan tulematta. (Hiilamo 1998, 270.)

Sähköpostia käytetään paitsi haastattelumenetelmänä myös yhteydenpitovälineenä. Jos jokin asia on jäänyt varsinaisessa haastattelutilanteessa epäselväksi tai uusi lisäkysymys on noussut esille, toimittaja esittää kysymyksensä tavallisesti sähköpostitse. Tavoitteena on, ettei haastatteluun enää palata sen jälkeen, kun se on suoritettu. Siinä vaiheessa, kun valmis juttu lähetetään hyvän tavan mukaisesti

haastateltavalle esiluettavaksi, syntyy todennäköisesti jonkinasteista sähköpostinvaihtoa haastattelun sisällöstä. Haastateltava saattaa puuttua johonkin yksittäiseen asiavirheeseen tai seikkaan, joka voisi johtaa väärinkäsitykseen. Asiavirheet on korjattava, mutta muiden yksityiskohtien osalta tilanne on monimutkaisempi. Toimittajalla on oikeus tekstiinsä, kunhan se on totuudenmukainen, eikä sitä tarvitse tällöin muokkailta haastateltavan toiveiden mukaisesti. Riitatapaukset ovat ikäviä ja niitä tulisi pyrkiä välttämään. Oikeaa vastausta tilanteen ratkaisemiseen ei kuitenkaan ole.

3.6 Muistiinpanovälineiden valitseminen

Se, käytetäänkö haastattelun taltioimiseen nauhoituslaitteita vai kynää ja paperia, on pitkälti mielipidekysymys. Molemmissa taltioimiskeinoissa on hyvät ja huonot puolensa. Kynän ja paperin on hyvä olla aina mukana siltä varalta, että tekniikka pettää. Samalla kun nauhuri tallettaa vastauksia, tärkeimmät kohdat kannattaa kirjata ylös. Pelkästään kynällä kirjoittaminen on usein hidasta ja varsinkin suorien lainausten saaminen muistiin on hankalaa. On noloa pyytää haastateltavaa toistamaan sanojaan. Se häiritsee haastattelun kulkua ja antaa toimittajasta epäpätevän kuvan. Kirjaamisen hyvä puoli on, että epäolennaiset asiat erottuvat helpommin olennaisista, kun karsintaa tekee jo haastattelutilanteessa.

Sirkka Hirsjärvi ja Helena Hurme (2004) puhuvat vahvasti haastattelun nauhoittamisen puolesta. He perustelevat tätä sillä, että vain tallettamalla haastattelu sujuu nopeasti ja ilman katkoja. Jos toimittaja haluaa pyrkiä mahdollisimman luontevaan ja vapautuneeseen keskusteluun, hänen on työskenneltävä ilman kynää ja paperia. Hirsjärvi ja Hurme (2004) kertovat havainneensa, että haastateltavat unohtavat pian nauhurin olemassaolon, vaikka sitä alussa jännittäisivätkin. Silloin kun toimittaja pyrkii kirjoittamaan vastaajan puheet sanatarkasti, monet haastatteluun sisältyvät vivahteet katoavat. Näitä tärkeitä vivahteita ovat esimerkiksi äänenkäyttö, tauot ja johdattelut. (Hirsjärvi & Hurme 2004, 92.)

Kuutti (2001) mukaan nauhurin käyttöä kannattaa varoa ainakin ensimmäisellä haastattelukerralla, sillä haastateltava saattaa pelästyä puheensa taltioitumista. Kuutti kuitenkin myöntää, että lehtiöön tuijottava toimittaja ei ole kovin vuorovaikutteinen, ja tarkkojen muistiinpanojen tekeminen on hankalaa. (Kuutti 2001, 125–126.)

Jotta taltioiminen ei nousisi ongelmaksi, toimittajan on viisasta käyttäytyä alkutilanteessa siten, että nauhurin käyttö on selviö ja kuuluu luontevasti asiaan. Suostumisasiasta on turha tehdä haastateltavalle merkittävää valintatapahtumaa, vaikka jotkin haastatteluoppaat tähdentävät, että nauhurin käyttöön tarvitaan haastateltavan suostumus. (Hirsjärvi & Hurme 2004, 93.)

Jorma Miettinen (1988) korostaa hyvän muistiinpanotekniikan merkitystä, sillä haastattelutilanteessa toimittaja on erittäin työllistetty. Hän jakaa toimittajan vastuualueet haastattelun aikana seuraavasti:

- haastateltavan kuunteleminen
- haastateltavan toimintojen (ilmeet, eleet, liikehdintä) seuraaminen ja niiden perusteella päätelmien ja muistiinpanojen tekeminen
- seuraavaksi esitettävien kysymysten asettelun ja sanamuodon miettiminen
- puheen mahdollisten aukkojen sekä tarkistus- ja lisäkysymysten etsiminen
- haastattelun kirjoittaminen muistiinpanolehtiöön tai taltioiminen nauhuriin

(Miettinen 1988, 118.)

Miettisen tekemästä listauksesta näkee, ettei haastattelutilanne ole vain leppoisaa keskustelua, vaan hektistä työntekoa. Moneen asiaan on kiinnitettävä samanaikaisesti huomiota eikä ajatuksen ole varaa katketa tai lähteä harhailemaan.

Toimittajalla on oltava jo haastatteluun valmistautuessaan käsitys siitä, minkälaisessa muodossa hän aikoo käyttää haastateltavan puheita. Jos toimittaja haluaa saada paljon sanatarkkoja lainauksia ja on liikkeellä ilman nauhuriä, haastattelutilanteesta saattaa tulla molemmille osapuolille tuskallinen. Nauhuriä käyttävä toimittaja pystyy paneutumaan paremmin haastateltavaan henkilöön sekä tehtävän haastattelun sisältöön. (Miettinen 1988, 119.)

Jos toimittaja käyttää lehtiötä, on muistiinpanot purettava nopeasti haastattelun jälkeen. Muutoin vaarana on, että haastattelussa tehdyistä muistiinpanoista ei saa enää selvää muutaman päivän kuluttua. Asia on unohtunut mielestä, eikä toimittaja osaa yhdistellä käyttämiään lyhenteitä järkeviksi lauseiksi. (Miettinen 1988, 119.)

Kappaleen 3.5.3 lopussa (Sähköpostihaastattelu) mainittiin mahdolliset riitatilanteet haastateltavan kanssa. Jos haastateltava väittää, että toimittaja on käsittänyt hänen haastattelulausuntonsa väärin, on nauhalla oleva taltiointi toimittajalle tärkeä todistuskappale. Muistiinpanolehtiöstä asian tarkistaminen on usein jopa mahdotonta, mutta nauhurilta helposti tarkistettavissa. (Miettinen 1988, 119.)

Ei nauhurin käyttö kuitenkaan täysin ongelmattonta ole. Aloittavan toimittajan virheeksi koituu usein tilanne, jossa haastattelun purkuvaiheessa laitteesta ei löydykään mitään. Laite ei ole toiminut tai se on käynnistetty väärin. Ongelmana voi myös olla, että purkuvaiheessa toimittaja huomaa paristojen loppuneen kesken haastattelun. (Miettinen 1988,119.) Nykyajan teknologia on varsin edistyksellistä ja nuoret nokkelia käyttäjiä. Se ei kuitenkaan poissulje varasuunnitelman tekemistä erilaisten ongelmatilanteiden varalle. Vaikka tekniikka pelaisikin toivotulla tavalla, tilanne saattaa häiriintyä siitä, että toimittaja vilkuilee alituiseen nauhuriin, jolloin haastateltava ja esillä oleva asia jäävät toissijaiseen asemaan (Miettinen 1988, 119).

Taltioimislaitteen käytön pulmat liittyvät lähinnä haastattelun purkamisen työläyteen. Nauhuriin tallentuu kaikki tärkeät, mutta samalla myös vähemmän tärkeät asiat. Mukana ovat niin rykäisy, nenän niistämiset, astioiden kolistelut kuin muutkin ympäristön äänet. (Miettinen 1988, 119.)

4 HAASTATTELUTYYLIN VALINTA

Toimittajan perisynti on puhua liikaa ja kuunnella liian vähän. Toimittaja ei saa olla liian suulas eikä antaa itsestään liian terävää tai kriittistä vaikutelmaa.

(Kuutti 2001, 125.) Erytisesti henkilöhaastattelua tehdessä on hyvä pitää mielessä, kenestä juttua ollaan kirjoittamassa, yli-innokkaasta toimittajasta vai haastateltavasta. Vaikka haastattelu syventyisikin välittömäksi keskusteluksi, tosiasioita ei pidä unohtaa. Kyseessä on työtehtävä, ei kahden ystävän keskusteluhetki.

Haastattelu voi kuitenkin edetä niin haastateltava- kuin toimittajakeskeisesti. Haastateltavakeskeisessä toimintatavassa toimittaja antaa haastateltavan puhua vapaasti ilman keskeytyksiä. Toimittaja välttää antamasta omia tietojaan ja vasta haastattelun jälkeen hän tarkentaa kysymyksillä epäselviksi jääneitä yksityiskohtia.

(Kuutti 2001, 128.)

Toimittajakeskeisessä tavassa toimittaja kertoo tietonsa ja pyytää haastateltavaa vahvistamaan tai kiistämään ne. Kysymykset perustuvat siis toimittajan omiin tietoihin, eivät haastateltavan kertomaan. (Kuutti 2001, 128.) Kumpikaan tyyli ei palvele suoraan henkilöhaastattelua, jossa haastateltavalle annetaan tilaa puhua omin sanoin, mutta toimittaja ohjaa tilannetta kysymyksin. Kuutti (2001, 128) neuvookin yhdistelemään molempia haastattelutapoja.

Henkilöhaastatteluun soveltuu paremmin erilaisten haastattelutyilien tarkastelu. Toimittaja miettii keskustelun tavoitteen pohjalta, millaiseksi haastattelutilanne halutaan muokata, ja mikä on haastateltavan suhde tutkittavaan asiaan (Kuutti 2001, 126). Kuutti (2001) esittelee kuusi haastattelutyyliä, joita voi yhdistää ja käyttää rinnakkain.

1. Looginen keskustelutyyl

Tämä keskustelutyyl vetoaa asiallisuuteen ja haastateltavan järkeen. Toimittaja esittää johdonmukaisia syitä, jotka edistävät haastateltavan halukkuutta puhua. Asia esitetään siten, että on haastateltavan oman tai yleisen edun mukaista vastata kysymyksiin. Haastateltava ikään kuin säilyttää kasvonsa, jos hänelle tarjotaan hyväksyttävä keino selviytyä kysymyksistä. (Kuutti 2001, 126.)

2. Sympaattinen haastattelutyyl

Toimittaja pyrkii vetoamaan haastateltavan tunteisiin myötätunnon ja ymmärryksen, sanattomien viestien, katsekontaktin, hymyn, kannustavien äännähdysten ja jopa haastateltavan kehumisen kautta. Haastattelutyylille on tyypillistä, että toimittaja esittää aika ajoin retorisia kysymyksiä, joihin vastaa itse. Retoristen kysymysten tarkoituksena on välittää haastateltavalle tunne, ettei hänen tarvitse vastata jokaiseen kysymykseen. Täten hänen on helpompi vastata niihin kysymyksiin, joihin toimittaja oikeasti haluaa vastauksia. Vastaavanlainen vaikutus syntyy, kun toimittaja kertoo omista kokemuksistaan ja vastavuoroisesti haastateltava paljastaa omia samankaltaisia kokemuksiaan. Toimittaja voi myös etsiä itsensä ja haastateltavan väliltä yhdistäviä tekijöitä, kuten harrastuksen tai jonkin muun kiinnostuksen kohteen, ja pyrkiä niiden kautta erityiseen tuttavuuteen. (Kuutti 2001, 126.)

3. Välinpitämätön haastattelutyyl

Toimittaja esittää olevansa välinpitämätön. Hän antaa haastateltavalle kuvan, ettei käsiteltävä aihe kiinnosta häntä, vaan hän joutuu hoitamaan tämäntapaisia rutiineja kysymyksiä esittäessään. Toimittajan vähättelevä asenne tutkimuskohteen merkityksestä estää haastateltavaa epäilemästä olevansa mukana kiusallisessa tilanteessa, jossa asian merkitystä korostetaan. Tyyli soveltuu myös tilanteeseen, jossa haastateltava kieltäytyy vastaamasta esitettyyn kysymykseen. Tällöin toimittajan kannattaa teeskennellä, ettei hän ole huomannut kieltäytymistä ja palaa myöhemmin samaan kysymykseen. (Kuutti 2001, 126–127.)

4. Aggressiivinen haastattelutyyl

Aggressiivisessa haastattelutyylissä toimittaja esittää haastateltavalle suoran syytöksen tai syyllisyyttä tukevia todisteita. Toimittaja pyrkii osoittamaan haastateltavan kertomuksesta ristiriitoja ja epäloogisuutta. Silloin, kun henkilölähteet ovat itsevarmoja siitä, että he voivat salata jotain toimittajalta, suora lähestymistapa on yleensä tehokas ja auttaa totuuden selvittämisessä. (Kuutti 2001, 127.)

Aggressiivisen haastattelutyylin kovat kysymykset voivat johtaa kommentoimattomuuteen, kun taas sympaattisen haastattelutyylin pehmeät kysymykset tuottavat yleensä hyviä vastauksia. Rennosta ja keskustelunomaisesta haastattelusta on usein suuri apu tietojen saamiseen. (Kuutti 2001, 126.)

5. Liiotteleva haastattelutyyl

Toimittaja liioittelee tutkimaansa asiaa ja haastateltavan osuutta siinä. Liiottelun tarkoituksena on pelästyttää haastateltava. Toimittaja voi ottaa esille kaikki haastateltavaa koskevat huhut ja ilkeät puheet, millä hän pyrkii siihen, että haastateltava kertoisi totuuden väärinkäsityksen pelossa. Menetelmä on yleensä hyödyllinen silloin, kun tutkimuksen kohteena on useampia henkilöitä. Toimittaja voi herättää osapuolten välille kiistaa kertomalla toiselle osapuolelle, mitä toinen on tästä puhunut. Tällöin arvostelun kohteeksi joutunut säikähtää ja paljastaa häntä parjanneen tekemiset. Jos henkilöiden välillä on keskinäinen vaikenemissopimus, tämä saattaa rikkoutua silloin, kun toinen osapuoli antaa puolivahingossa jonkin arkaluontoisen

kommentin. (Kuutti 2001, 127.)

6. Haastattelun keskeyttävä tyyli

Jos haastateltava on erityisen hiljainen, toimittaja voi kokeilla haastattelun yllättävää keskeyttämistä. Toimittaja pyrkii vakuuttamaan haastateltavan siitä, että hän tietää asiasta enemmän kuin mitä haastattelun aikana on käynyt ilmi. Kun haastateltava pelästyy, että häntä koskevia asioita julkaistaan ilman hänen kommenttiaan, hänelle syntyy halu kertoa jopa asioista, joista toimittaja ei ole kysynyt. Haastattelun keskeyttävän tyylin riski on, että haastattelu todellakin keskeytyy eikä toimittaja tavoita enää haastateltavaa. (Kuutti 2001, 127 - 128.)

Kun toimittajalle kertyy kokemusta erilaisten lähestymistapojen käyttämisestä, hän oppii huomaamaan, mikä toimintatavoista sopii hänelle parhaiten. Täysin erilaisen identiteetin omaksuminen haastattelutilannetta varten on harvoin hyvä idea. (Harcup 2009, 130.) Vaikka oman identiteetin säilyttäminen on tärkeää, haastattelussa pääsee kuitenkin hyödyntämään persoonansa eri rooleja. Ihmisen persoonallisuus jakautuu useampiin rooleihin, joita käytetään erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa. Työrooli poikkeaa roolista, joka esitetään ystäville. Aviopuolisoa kohtaan on erilainen rooli kuin lapsia kohtaan ja niin edelleen. Toimittajan työssä rooleja voi vaihdella joustavammin, kunhan ammattimainen ote säilyy.

5 HAASTATTELUTILANNE

Valmistautumisvaiheen jälkeen toimittajaa odottaa varsinainen h-hetki, haastateltavan tapaaminen. Vaikka toimittaja on tehnyt perusteellisen taustatyön ja läpikäynyt haastattelun kulun mielessään, haastattelutilanne on riippuvainen ajasta, paikasta ja ihmisistä eikä niiden yhteensovittaminen tuota koskaan samanlaista tulosta. Haastateltava, tai yhtä hyvin myös toimittaja, saattaa olla epäorientoitunut tilanteeseen jonkin mieltä painavan asian vuoksi. Vapaa keskustelu voi häiriintyä myös huonosta paikkavalinnasta tai ajankohdan epäsopevuudesta. Ajan, paikan ja ihmisten merkitys toimii myös toisinpäin. Toimittaja ja haastateltava ovat harvinaisen hyväntuulisia, tapaamispaikka innostaa syvällisempään keskusteluun ja aikaakin on käytettävissä sovittua enemmän. Vaikka sattumalla on merkitystä tilanteen kehittymiseen, toimittajan

on pyrittävä toimimaan tiettyjen normien mukaisesti. Toimittaja ei voi vaikuttaa siihen, että haastateltavalla on huono päivä, mutta hän voi yrittää olla pahentamatta sitä.

5.1 Ilmapiirin luominen erilaisten haastateltavien kanssa

Aivan kuten yhteydenottotilanteessa, tavatessaan haastateltavan ensimmäisen kerran toimittaja esittäytyy. On myös oleellista kerrata, miksi haastattelu tehdään, ja mitä asioita se koskee. (Miettinen 1988, 109.) Kun haastateltava ymmärtää haastattelun taustat, hän saattaa avautua henkilökohtaisistakin asioista, vaikka alun perin olisi ajatellut suojelevansa yksityisyyttään. (Räty 1998, 143). Toimittajan on luonnollisesti käyttäytyvä korrektisti ja osoitettava kiinnostusta käsiteltävää asiaa kohtaan. Korrekti käyttäytyminen ei kuitenkaan tarkoita, ettei toimittaja voisi esiintyä rohkeasti. Toimittajan on syytä muistaa, että hän ei edusta vain itseään, vaan myös lehtensä lukijakuntaa. Jos haastateltavalla on tiukka asenne, toimittaja ei saa sen vaikuttaa itseensä. (Miettinen 1988, 109.)

Toimittajan on motivoitava haastateltava yhteistyöhön ja innostaa häntä puhumaan vapaaehtoisesti (Kuutti 2001, 119). Haastateltavan on tiedettävä, että kyse on tärkeästä asiasta. Muutoinhan asiaa ei käsiteltäisi. Haastateltavalle on myös tehtävä selväksi, että hän on juuri oikea henkilö kertomaan asiasta. (Miettinen 1988, 109.) Toimittaja voi vedota haastateltavan asiantuntemukseen, asian merkitykseen tai julkisuuden merkitykseen tutkittujen asioiden ja ongelmien korjaamisessa. Jos toimittaja haluaa luoda haastateltavalle kuvan siitä, ettei tämän rooli ole tietojen paljastajana elintärkeä, hän voi tuoda esille omat etukäteistietonsa tutkittavasta asiasta tai antaa ymmärtää tietävänsä asiasta enemmän kuin todellisuudessa tietääkään. (Kuutti 2001, 119–120.)

Haastattelu ei ole väittelytilaisuus. Tilanne ja tietojen hankinta hankaloituvat, jos toimittaja alkaa väitellä haastateltavan kanssa. Jos toimittaja haluaa ottaa esille vastakkaisia näkemyksiä, hänen on naamioitava nämä jonkun muun kuin itsensä mielipiteiksi. Tällaisessa tilanteessa on kuitenkin se vaara, että haastateltava haluaa tietää toimittajan tietolähteen. Suojellakseen lähdeään toimittajan on kierrettävä vastauksensa yleisempään yhteyteen esimerkiksi sanomalla, että on kuullut asiasta puhuttaneen kaupungilla. (Miettinen 1988, 117.)

Toimittajalla ei ole oikeutta leimata haastateltavan mielipiteitä vääriksi, vaan haastateltavan itsetunto pitää pyrkiä säilyttämään. Kunnioittavaan asenteeseen kuuluu toimittajan käyttämä äänensävy, asennot, ilmeet ja eleet. Nämä osa-alueet toimittajan on osattava sopeuttaa tilanteen vaatimalla tavalla. (Miettinen 1988, 117.) Toimittajan ammattitaitoon kuuluu taito osata puhua luontevasti kaikenlaisten ihmisten kanssa, niin miljonäärien kuin kodittomienkin (Harcup 2009, 130). Henkilöhaastatteluja kirjoittavalla toimittajalla on usein vapaus valita itse haastateltavansa. Henkilövalinta ei kuitenkaan perustu pelkästään toimittajan omiin intresseihin, vaan taustalla on oltava lukijoiden kiinnostus. Niin mukavaa kuin omien idolien haastatteleminen olisikaan, on jokaisen toimittajan haastateltava myös niitä vähemmän kiinnostavia henkilöitä.

Toimittajan on varauduttava ennakkoon tilanteeseen, jossa haastateltava ei haluakaan puhua. Tällöin toimittaja joutuu vakuuttamaan haastateltavan siitä, että hän tietää asiasta jo niin paljon, ettei häntä voi johtaa harhaan eikä estää kirjoittamasta juttua. Haastateltava todennäköisesti suostuu yhteistyöhön, koska kieltäytyminen tuottaisi enemmän ongelmia. Hän ei luultavasti tiedä, mitä toimittaja tietää ja on siksi utelias keskustelemaan. (Kuutti 2001, 122.)

On myös haastateltavia, jotka kieltävät kaiken, mistä heiltä kysytään. Tällöin toimittajan on turha odottaa rehellisiä vastauksia, koska kenenkään ei tarvitse myötävaikuttaa oman syyllisyytensä paljastumiseen. Haastateltava voi periaatteessa valehdella tai salata tietoja. (Kuutti 2001, 122–123.) Arkaluontoisiin asioihin painottuvat henkilöhaastattelut muistuttavat toisinaan jossain määrin rikostutkimuksen kuulusteluja. Haastateltavaan suhtaudutaan kuin rikoksesta epäiltyyn ja muut henkilölähteet toimivat todistajia. (Kuutti 2001, 119.) Joskus haastateltava ajaa itsensä ansaan kiistämällä asiat liian aikaisin (Kuutti 2001, 123). Jos haastateltava kieltää ennen kuin häneltä on mitään aiheeseen liittyvää kysyttyään, hän on jo puhunut itseään vastaan.

Toimittajan ei pidä säikähtää sitäkään, jos haastateltava pitää häntä kiusankappaleena. On hyvä muistaa, että haastateltavan aggressiivinen asenne on usein osoitus siitä, että toimittaja on osunut oikeaan. Toimittajaa kohtaan liittyvä pelko on yleensä osoitus arvostuksesta. Kuitenkin myös tiukan toimittajan on kohdeltava haastateltavaa oikeudenmukaisesti. (Kuutti 2001, 123.)

Paras tapa lähestyä haastateltavaa on avoin ja suora toiminta. Toimittajan on esitettävä kiinnostuksensa selvitettäviin asioihin, mutta säilytettävä etäisyys niihin liittyviin syytöksiin. Näin pystytään välttämään vaikutelma, jonka mukaan toimittaja yrittäisi saada haastateltavan kiinni puheistaan. Tärkeintä on, ettei vastahakoiselle haastateltavalle anna periksi. Aina voi tehdä lisäkysymyksiä, joihin tulee ehkä paremmin vastauksia. (Kuutti 2001, 123.)

5.1.1 Luottamus

Kuten Rätty (1998) toteaa, haastattelemisessa on kaksi puolta: luottamuksen luominen ja tiedonhankinta. Erityisesti henkilökuva tehtäessä on toimittava hienovaraisesti, sillä kyse on myös henkilökohtaisiin asioihin puuttumisesta. Toimittajan haasteena on olla ammattimainen, mutta samalla kyettävä luomaan lämmin ja luottamuksellinen tilanne. (Rätty 1998, 141.)

Keskinäinen luottamus toimittajan ja haastateltavan välillä mahdollistaa luontevimman haastattelun syntymisen. Jos haastateltava uskoo tai pelkää toimittajan käyttävän hänen kertomia tietojaan väärin tai häntä tai hänen edustamaansa organisaatiota vastaan, haastattelu ei tuota hyvää tulosta. Tilanne muodostuu ongelmalliseksi myös silloin, jos toimittaja uskoo haastateltavan vääristelevän totuutta ja yrittävän harhauttaa häntä. (Miettinen 1988, 109.) Molempien osapuolten on ymmärrettävä olevansa osana vaihtokauppaa, josta he hyötyvät. Toimittaja saa kaipaamansa tiedot, ja haastateltava saa tietonsa ja mielipiteensä sanatarkassa muodossa julkisuuteen. (Kuutti 2001, 119.) Silloin, kun toimittaja haastattelee itselleen ennestään tuttua henkilöä ja heidän välillään vallitsee luottamuksellinen ilmapiiri, haastattelu sujuu yleensä leppoisasti. Tällöin salailupyrkimyksiä ei niinkään esiinny, koska haastateltava luottaa toimittajan ammattitaitoon. (Miettinen 1988, 118.)

Ennakkoluulojen taustalla saattaa olla esimerkiksi toimittajan välineen edustama suunta tai haastateltavan tai hänen edustamansa organisaation pyrkimykset. Jos lehdellä on maine tehdä mitättömistä asioista suuria, paisuteltuja ja kielteisiä juttuja, lehdessä työskentelevän toimittajan haastattelupyynnöt torjutaan helposti. Jos jonkun organisaation tai sen edustajien toimien tiedetään puolestaan olevan enemmän epämääräisiä kuin vakavasti otettavia, jää tällainen organisaatio helposti oman onnensa nojaan. Organisaatio saa myös varautua joutuvansa julkisen arvostelun kohteeksi.

Toimittajan on kyettävä voittamaan organisatoriset paineet haastattelua aloittaessaan. Rehellisyys ja asiallisuus lienevät parhaita keinoja tilanteesta selviämiseen. (Miettinen 1988, 109.)

Lähdesuojasta ei ole yleensä sovittu toimittajan ja haastateltavan välillä (Huovila 2004, 86). Näin ollen toimittaja saattaa joutua tilanteeseen, jossa hänen on mietittävä suhtautumistaan tietoon, joka on annettu luottamuksellisenä (Miettinen 1988, 118). Mitä jos haastateltava toteaa kesken haastattelun, että hän haluaa kertoa toimittajalle taustatietoa, jota hän ei halua julkisuuteen, mutta josta toimittajan on tärkeä tietää, jotta hän voi kirjoittaa asiasta kokonaisvaltaisesti? (Huovila 2004, 86). Toiset toimittajat ovat sitä mieltä, että luottamuksellista tietoa on hyvä saada, koska jossain vaiheessa tulee hetki, jolloin tieto on vapaa julkaistavaksi. Välineiden keskeisessä kilpailussa tällaisella toiminnalla saattaa olla merkitystä. Toiset taas kieltäytyvät ottamasta vastaan luottamuksellista tietoa. Tällaisten toimittajien periaatteena on, että kaikki heidän luottuvilleen tuleva tieto on periaatteessa julkaistavissa. (Miettinen 1988, 118.)

Jos toimittaja säilyttää luottamuksen, hän tietää kuitenkin itse jutun taustoista, mistä on apua kirjoittamiseen. Luottamuksen säilyttämisessä on se hyvä puoli, että toimittaja saa haastateltavalta luottamuksellista tietoa jatkossakin. (Huovila 2004, 86.) Luottamus on toimittajan ja haastateltavan kahdenpuolinen asia. Jos luottamuksen pettää kerran, sitä ei voi enää rakentaa samalle pohjalle. Luottamuksen pettämisessä tulee miettiä, onko käsillä oleva asia niin tärkeä, että sen vuoksi kannattaa rikkoa ihmissuhde. Yleensä näin ei ole. Monet kielteiset päätökset onkin usein tehty ajattelematta seurauksia. (Miettinen 1988, 118.)

Luottamuksellisen tiedon julkaiseminen on kuitenkin perusteltua silloin, kun tieto on yhteiskunnallisesti niin merkittävä, ettei toimittaja voi jättää sitä julkaisematta. Jos toimittaja aikoo julkaista luottamuksellisen tiedon, on hänellä oltava rohkeutta kertoa asiasta haastateltavalle jo haastattelutilanteessa. Mikäli päätös syntyy jutun kirjoittamisen yhteydessä, haastateltavalle on ilmoitettava asiasta ennen jutun julkaisemista. Tällainen menettely saattaa johtaa siihen, että haastateltava ymmärtää toimittajan motiivit asian julkaisuun eivätkä välit mene sittenkään lopullisesti poikki. (Huovila 2004, 86.)

Jotkin haastateltavat, etenkin poliitikot, vaativat haastattelun päätteeksi, että tiettyjä

haastattelukohtia ei saa lainkaan käyttää. On toimittajan oman harkinnan varassa, suostuuko hän vaatimukseen vai ei. Mikä tahansa toimittajan päätös onkaan, hänen pitää tehdä se heti selväksi. Toimittajalla ei ole mitään velvoitetta jälkikäteen esitetyn vaatimuksen hyväksymiseen. Haastateltavat ovat yleensä siinä asemassa, että heidän itsensä pitää ottaa tarpeelliset näkökohdat huomioon vastatessaan kysymyksiin. (Miettinen 1988, 118.)

5.2 Kysymysten esittäminen

Haastattelu on tapana aloittaa helpoilla kysymyksillä, jotka toimivat ikään kuin jännitteen laukaisijana niin toimittajan kuin haastateltavan näkökulmasta. Jos kyseessä on nopea haastattelu, asiaan on kuitenkin mentävä suoraan ilman kiertelyä. Haastattelun loppupuolella kannattaa esittää arat ja hankalat kysymykset. Tällöin ennakoidaan tilanne, jossa haastateltava kieltäytyy vastaamasta tai tuohtuu. Ilmapiiriä ei pidä turmella, mutta jos näin käy, on parempi, että se tapahtuu haastattelun loppupuolella, jolloin suurin osa haastattelusta on jo saatu. (Miettinen 1988, 112.)

Toimittajan ei pidä korostaa liikaa haastateltavan merkitystä asian selvittämiseen. Muutoin haastateltava saattaa tuntea paineita pakkovastaamiseen ja kertoo asioita, joista ei ole varma. Vastaamisen jälkeen haastateltava alkaa ehkä kehittää totuutta uusiksi, uskoo itsekään puheisiinsa ja siten olettaa muistavansa asian. Näin voi tapahtua varsinkin, jos toimittaja osoittaa olevansa tyytyväinen vastaukseen. (Kuutti 2001, 131.)

Lisäkysymysten merkitys kävi ilmi jo kysymysten valmisteluvaiheessa. Lisäkysymyksiä voi miettiä etukäteen, mutta vasta haastattelutilanteessa selviää toimittajan ammattitaito käyttää niitä. Toimittajan on seurattava tarkoin haastateltavan vastauksia, sillä ne antavat usein aiheita lisäkysymysten tekemiseen (Miettinen 1988, 110).

Lisäkysymysten esittämisessä on toimittava niin, ettei haastateltavan normaali tapa vastata varsinaisiin pääkysymyksiin häiriinny. Haastateltavaa ei saa esimerkiksi jatkuvasti keskeyttää. (Miettinen 1988, 110.) Jos toimittaja keskeyttää haastateltavan liian usein, tämä oppii vastaamaan lyhyesti ja suurpiirteisesti, jolloin tärkeät tiedot jäävät kertomatta. Toimittajan kannattaa hyödyntää hiljaisuutta, sillä toimittajan vaikeneminen lisää haastateltavan vastaamispainetta. (Kuutti 2001, 131.) Toisinaan haastateltavat keskeyttävät puheensa ja luovat toimittajaan kysyvän katseen

varmistaakseen, että heidän antamansa vastaus liittyy siihen, mitä toimittaja on kysynyt. Toimittaja voi antaa varmuuden kysymällä esimerkiksi, mitä sitten tapahtui. (Harcup 2009, 135.)

Haastateltavan puheen keskeyttäminen on perusteltua silloin, kun tämä poikkeaa aiheesta liikaa, tai jos toimittajalla on deadline eli kiire palauttaa juttu. On ikävää, jos toimittaja keskeyttää haastateltavan mielenkiintoisen tarinan vain tarkistaakseen yksittäisen sanan kirjoitusasun. Epäselväksi jäänyt sana kannattaa mieluummin kirjata muistiin ja palata siihen tarinan päätteeksi. Toimittajan ei kuitenkaan pidä pelätä keskeyttämistä silloin, kun hän haluaa selventää jotain, mitä ei ole ymmärtänyt, tai saadaakseen aiheesta esimerkkejä. (Harcup 2009, 133.)

Lisäkysymysten esittäminen on tärkeää, sillä niiden avulla toimittaja saa esille enemmän ja syvällisempää tietoa aiheesta. Toimittajan ei siis pidä pelätä paljastavansa tietämättömyyttään ja jättää sen vuoksi esittämättä kysymystä. (Miettinen 1988, 110.) Toisaalta on taitamatonta puuttua esimerkiksi sellaisen termin määrittelyyn, jota haastateltava toistaa puheessaan. Kyseessä on luultavasti termi, jonka tunteminen kuuluu toimittajan yleissivistykseen. On järkevämpää tarkistaa termin merkitys hakuteoksista haastattelun jälkeen kuin esittää olevansa huonosti perehtynyt. Pahimmassa tapauksessa haastateltava loukkaantuu ja kehottaa toimittajaa hankkimaan ensin itselleen perustiedot ja palaamaan vasta sen jälkeen asiaan. (Miettinen 1988, 112.)

Tony Harcup (2009, 135) on puolestaan sitä mieltä, että toimittajan ei pidä pelätä sanoa: "Anteeksi, en ole varma ymmärsinkö oikein. Voisitko ystävällisesti selittää saman uudelleen?" Pääasia on, että toimittaja itse tietää, mistä saa varmuuden epäselvään asiaan. Jos haastateltava on ainoa lähde, on toimittajan pystyttävä kysymään asiasta uudelleen silläkin uhalla, että saa tietämättömän leiman otsaansa. Oikean tiedon saaminen on tärkeämpää kuin toimittajan itsekunnioituksen säilyttäminen. Mikäli toimittaja jättää juttuun epäselvän kohdan, tämä selviää haastateltavalle viimeistään siinä vaiheessa, kun teksti lähetetään hänelle tarkistettavaksi. Tiedon korjaaminen on siinä vaiheessa hankalampaa kuin haastattelutilanteessa. Tilanne voi olla myös päinvastainen eli toimittaja huomaa olevansa asioista enemmän perillä kuin haastateltava. Tätä ei kuitenkaan pidä esittää haastateltavalle, ellei se ole haastattelun tarkoitus.

Haastateltava vastaa samoista lähtökohdista kaikkiin kysymyksiin. Hänelle on samantekevää, kuuluuko esitettävä kysymys toimittajan alkuperäiseen kysymysrunkoon, vai onko toimittaja keksinyt sen haastattelun kuluessa. Lisäkysymykset täytyy kuitenkin asettaa taitavasti osaksi haastattelua. (Miettinen 1988, 112.) Niiden on liityttävä loogisella tavalla käsiteltävään asiaan.

Nopeassa haastattelutilanteessa toimittaja joutuu kehittämään nopeasti uudet tarkastelukulmat. Jos kysymysten ja vastausten väliin jää pitkiä taukoja, haastattelusta ei tule mitään. Haastateltava saattaa jopa todeta, ettei hänellä ole asiasta enempää sanottavaa ja poistuu paikalta. Voi myös olla, että muut tiedotusvälineet tulevat väliin ja katkaisevat kysymyksillään toimittajan ajatuksenkulun. (Miettinen 1988, 111.) Henkilöhaastattelu tehdään yleensä kahden kesken haastateltavan kanssa, mutta edellä oleva tilanne on mahdollinen silloin, kun kyseessä on suurelle toimittajajoukolle järjestetty lehdistötilaisuus.

Toimittajan on kehitettävä jatkuvasti itseään toimiakseen hektisissä tilanteissa. Etukäteen valmistellut kysymykset auttavat reagoimiseen. Mitä tahansa kysymyksiä ei kuitenkaan pidä esittää, vaan samaa kysymystä on lähestyttävä eri kannoilta. (Miettinen 1988, 111–112.) Tekniikkaa käytetään, kun vaikeassa tilanteessa halutaan saada uutinen selville. Henkilöhaastattelu on harvemmin yhtä tiukkaa hiillostamista kuin reportaasi. Syvää henkilökuva on hankala saada tilanteessa, jossa haastateltava ahdistetaan nurkkaan painostavilla kysymyksillä esimerkiksi yksityiselämästä. Tämä tosin on tyypillistä juorulehdille.

Haastattelussa tarvitaan usein kysymyssarjaa, jossa yleistilaa kuvaavasta vastauksesta edetään yhä syvemmälle kohti asian ydintä. Harvoin yhdellä kysymyksellä pääsee syvälle kiinni asiaan. Usein syvyysulottuvuus unohtuu toimittajilta, ja mieluummin siirrytään seuraavaan asiaan kuin syvennetään jo aloitettua. Juuri tähän haastateltavat pyrkivät monesti johdattamaan toimittajaa. (Miettinen 1988, 112.) Uutta kysymystä tai jatkokysymystä ei kuitenkaan pidä esittää ennen kuin aikaisempaan kysymykseen on saatu riittävä vastaus (Huovila 2004, 81).

Kysymys aloitetaan aina kysymyssanalla ja jokainen kysymys esitetään yksitellen. Sääntö on erittäin tärkeä, mutta silti sitä rikotaan. Jos toimittaja esittää monta samanaikaista kysymystä, haastateltava vastaa näistä vain siihen, johon osaa parhaiten

vastata, tai joka miellyttää häntä eniten. Muut kysymykset jäävät ilman vastausta. (Miettinen 1988, 113.)

Yleensä haastattelussa käytetään avoimia kysymyksiä, koska ne eivät ohjaa haastateltavan vastauksia toimittajan ennakoimaan suuntaan. Näin menetellään etenkin tilanteissa, joissa haastateltavan oletetaan olevan altis vaikutuksille. (Huovila 2004, 81.) Kysymysten tarkoitus on siirtää pohdiskelun ja puhumisen vastuu haastateltavalle (Suhola, Turunen & Varis 2005, 69). Tiedonhankintatilanteessa kysymykset eivät saa johdatella haastateltavaa johonkin kannanottoon. Kysymykset, jotka alkavat esimerkiksi "Olettehan sitä mieltä, että..." tai "Eikö teidänkin mielestänne..." kuuluvat suomalaisen journalismin historiaan. Saman asian voi esittää kysymällä, "Mitä mieltä olette...?" (Miettinen 1988, 114.) Toimittajan ei myöskään pidä esittää kompakysymyksiä, joihin ei voi vastata kyllä tai ei ilman, että myöntäisi tehneensä jotain. (Suhola, Turunen & Varis 2005, 69).

Puutteellinen taustatyö heijastuu usein kysymysten muotoiluun. Kysymysten on oltava täsmällisiä, helposti ymmärrettäviä ja yksiselitteisiä. Jos toimittaja esittää haastateltavalle epätäsmällisen kysymyksen, tämä voi vastata siihen miltei mitä tahansa. (Miettinen 1988, 113.) On parempi kysyä esimerkiksi "Minkälaisen vastaanoton uusi levysi on saanut?" kuin "Miten menee?"

Kiperiä, arkoja tai hankalia kysymyksiä voi esittää silloin, kun se on perusteltua. Joissakin välineissä toimittajan tehtävänä on hankkia tietoa aroistakin asioista. Kaikkia aiheita ei kuitenkaan pidä esittää kielteisestä näkökulmasta ilman hyvää syytä. Arkojen kysymysten esittäminen vaatii toimittajalta rohkeutta. Toisaalta niiden tekeminen on toimittajan velvollisuus lukijoidensa edustajana. Toimittajan on otettava esille sellaiset ilmiselvät asiat, jotka ovat yleisinä puheenaiheina. (Miettinen 1988, 114.)

Haastattelun lopussa toimittajan on hyvä kysyä haastateltavalta, onko tällä vielä jotain lisättävää. Kysymys on paitsi kohtelias, se myös antaa haastateltavalle mahdollisuuden puhua tämän lempiaiheista. Haastateltava saattaa sanoa jotain paljon tärkeämpää ja mielenkiintoisempaa kuin varsinaisen haastattelun aikana, kun hän innostuu kertomaan lempiaiheestaan. Aivan lopuksi toimittajan on vielä tarkistettava, että nimet ja yhteystiedot on oikeinkirjoitettu ja tietenkin kiittää haastateltavaa tämän ajasta. (Harcup 2009, 135.)

6 HAASTATTELUN PURKU JA PUHTAAKSI KIRJOITTAMINEN

Kun toimittaja on hankkinut juttuaan varten tarvitsemansa aineiston, hän aloittaa jutun koostamisen. Aineisto voi olla monessa eri muodossa, kuten tutkimustuloksina, haastatteluina, videona, valokuvina, grafiikkana. Jutun koostaminen on näiden aineistojen lähdekriittistä tarkastelua, jäsentelyä, jutun kirjoittamista sekä kirjoitetun visualisoimista. (Miettinen 1988, 136.)

Tässä opinnäytetyössä käsitellään jutun koostamisvaiheista ainoastaan jutun kirjoittamista. Aineistojen lähdekriittinen tarkastelu ja jäsentely koskevat enemmänkin uutisjuttuja. Niissä aineistoa kerätään monesta eri lähteestä, kun taas henkilöhaastattelussa ainoa tai ainakin tärkein lähde on haastateltava itse. Visualisoiminen on puolestaan lehden valokuvaajan, graafikon ja AD:n tehtävä, vaikka toimittaja voikin osallistua visualisoinnin suunnitteluun.

Kirjoitusvaihetta ei käsitellä kokonaisuudessaan, vaan tarkoituksena on keskittyä aineiston karsintaan ja hyvään lehtikieleen. Ulkopuolelle jää muun muassa erikoisemmat kirjoitustyylit ja jutun eri osien lähempi tarkastelu. Opinnäytetyön painopiste on henkilöhaastattelun suunnittelussa ja toteuttamisessa, joten muiden aihealueiden perusteellisen tarkastelun on vaara viedä työtä kauas sen oikeasta päämäärästä. Kirjoitusvaihe on kuitenkin niin olennainen osa henkilöhaastattelun tekoprosessia, ettei sitä voi jättää huomioimatta. Vaikka toimittaja olisi toteuttanut henkilöhaastattelun kuinka hyvin tahansa, lukija näkee tekoprosessista vain kirjoitusvaiheen lopputuloksen. Kiinnostava asiasisältö ei korvaa huonosti kirjoitettua juttua.

6.1 Mitkä osat haastattelusta valitaan juttuun?

Kaikkaa haastattelun yhteydessä läpikäytyjä asioita ei voi liittää osaksi juttua. Joukossa on epäolennaisia asioita, jotka eivät tarjoa uutisarvoltaan merkittävää ja lukijoita kiinnostavaa tietoa. Toimittaja pyrkii karsintaa tehdessään siihen, että jutusta tulee hänen valitsemansa näkökulman mukainen. Karsinta koskettaa kuitenkin epäolennaisten asioiden lisäksi myös muita jutun osia, sillä jutulle varattu tila lehdessä on ennalta määrätty. Koska tekstin on pysyttävä sille määrättyjen mittojen sisällä, on toimittajan luovuttava kiinnostavistakin asiasisällöistä.

Muistilehtiön kanssa työskentelevä toimittaja tekee jo haastattelutilanteessa karsintaa olennaisten ja epäolennaisten asioiden osalta. Koska toimittaja on miettinyt näkökulman jo ennen haastattelua, hän tekee täydelliset muistiinpanot vain keskeisistä asioista. Nauhuria käyttävän toimittajan muistiinpanoissa on paitsi eri asiakohtien luettelo, myös havaintoja haastateltavan käyttäytymisestä haastattelun eri vaiheissa sekä arvioita siitä, miten merkittäviä saadut vastaukset ovat jutun kannalta. (Miettinen 1988, 120.)

Aineiston valintaan hyödynnetään siis toimittajan aiemmin kehittämää juttuideaa. Jos haastattelussa on tullut esille jotain merkittävää, täytyy juttusuunnitelma mahdollisesti rakentaa uudelleen. Oleellista aineiston valinnassa on se, että mukaan valitaan sellaiset ainekset, jotka ovat keskeisiä jutun kannalta, ja joiden avulla lukijoille voidaan välittää asiakokonaisuudesta mahdollisimman täydellinen kuva. (Miettinen 1988, 120.)

6.2 Kirjoittaminen

Kirjoitusvaiheessa toimittaja pukee sanottavansa siihen muotoon, jossa hän haluaa välittää sen lukijoille. Kirjoitukseen konkretisoituvat niin sanalliset oivallukset kuin kiusalliset virheetkin. Miettisen (1988) mukaan aloitteleva toimittaja kuvittelee usein, että kirjoitusvaihe on toimitustyön eniten aikaa vievä työvaihe. Kirjoituksen muokkaaminen itseään miellyttävään muotoon voi ensinnäkin tuntua hankalalta. Kun kirjoitus on läpäissyt toimittajan omat laatuksiteerit, esimiehet saattavat esittää siihen muutoksia. Toimittaja joutuu kirjoittamaan juttua yhä uudelleen ja uudelleen, kunnes se miellyttää kaikkia osapuolia. Miettinen (1988) rohkaisee kuitenkin aloittavia toimittajia toteamalla, että ammattitaidon lisääntyessä kirjoitustyö muuttuu rutiiniksi. Tällöin toimittajan ajasta kuluu 85–95 prosenttia aiheiden hankintaan ja ideointiin sekä erilaisiin järjestelyihin. Kirjoittamiseen jäävä aika on enää murto-osa. (Miettinen 1988, 155.)

6.2.1 Tyyli

Kirjoittamiseen, kuten kaikkiin esitystapoihin, kuuluu tyyli, jolla asia esitetään. Tyylin avulla asia tehdään ymmärrettäväksi ja mielenkiintoiseksi ja sen kautta välitetään erilaisia tunteita. (Huovila 2004, 145.) Tärkeintä on, että jutun tyyli vastaa käyttötarkoitusta. Sen on siis kunnioitettava aiheisisältöä, jotta jutusta ei tulisi

tahattoman koominen tai loukkaava.

Uutisjutuissa käytetään yleensä asiattyliä, joka on julkisen ja virallisen viestinnän kerrontatapa. Se on selkeää, tiivistä ja havainnollistavaa. Tarkoituksena on esittää asia ymmärrettävästi ja lisätä sitä kautta esitetyn asian luotettavuutta. (Huovila 2004, 145.) Henkilökuvan tyyli voi olla vapaampaa ja siitä välittyy helposti toimittajan oma persoona. Sillä ei ole yhtä tarkkaa kerronnan rakennetta kuin uutisjutussa, jossa edetään systemaattisesti tärkeimmistä asioista vähemmän tärkeisiin. Uutinen kirjoitetaan siten, että tieto välittyy lukijalle jo ensimmäisessä kappaleessa. Viimeisissä kappaleissa on tausta- ja lisätietoa, jotka lukija voi halutessaan jättää huomioimatta. Henkilökuvassa jutun eri osat ovat keskenään samanarvoisia, ja näin ollen toimittaja voi sijoittaa ne mieleiseensä järjestykseen. Selkeä, looginen rakenne on tärkeää henkilökuvallekin, mutta koska asioita ei voi asettaa tärkeysjärjestykseen, toimittajan omalla kirjoitustyyllillä on suuri merkitys.

Tyylin laji määräytyy paitsi esitettävästä asiasta myös vastaanottajan odotuksista ja asenteista, jotka vaihtelevat ajallisesti, paikallisesti ja sosiaalisesti (Huovila 2004, 145). Esimerkiksi ihmisten yksityisyydestä on tullut paljon julkisempaa, ja sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvistä asioista kerrotaan avoimmin kuin parikymmentä vuotta sitten. Jokaisella yhteisöllä on omat sopimuksensa ja norminsa, joiden pohjalta toimittajan käyttämää juttutyyliä arvioidaan (Huovila 2004, 145). Toimittajan on tunnettava hyvin kohdeyleisönsä, jotta hän osaa kirjoittaa tälle sopivaa tekstiä. Väline itsessään on tyylillinen viesti vastaanottajalle. Lukijat odottavat eri välineiltä erilaisia juttuja. (Huovila 2004, 145.) Juorulehden tyyli poikkeaa esimerkiksi talouselämään keskittyneeltä lehdeltä.

Poikkeavaa tyyliä voi käyttää harkiten tehokeinona. Se toimii sitä huonommin, mitä useammin sitä käytetään. Poikkeavan tyylin on myös tuettava tiedonvälitykseen liittyvää päämäärää. (Huovila 2004, 145.)

Toimittajan omaa persoonaa korostava kirjoitustyyli on kyseenalainen varsinkin henkilökuvan kohdalla. Lähtökohdana tulisi olla, ettei jutussa voi olla kahta päähenkilöä. Vaikka toimittaja olisi itsekkin mediapersoona, täytyy hänen osata jättäytyä taka-alalle. Lukijat ärsyyntyvät helposti, jos he joutuvat lukemaan julkisuuden henkilön sijaan toimittajasta kertovaa juttua. Suhola, Turunen ja Varis tiivistävät lehtityön lähtökohdat

napakasti Journalistisen kirjoittamisen perusteet -teoksen (2005) esipuheen jälkeen.

*Olet toimittaja, et tähti.
 Olet kansalaisen palvelija, et hallitsija. Olet tiedon etsijä, et sen salaaja. Tunnet ihmisiä, muttet ole kaikkien kaveri.
 Olet paikalla, mutta et näy – olet varjo.
 Olet läsnä tapahtumissa, mutta et ole se, jolle jotain tapahtuu tai josta uutinen kerrotaan. Et ole uutisen päähenkilö.
 Olet ammatissa, joka on arkista työtä. Olet ammattilainen, jonka hankkimien tietojen varassa suurin osa meistä maailmansa jäsentää.*
 (Suhola, Turunen & Varis 2005, 9.)

6.2.2 Kieli

Jutun kieli määräytyy niin ikään sen mukaan, kenelle juttu on tarkoitettu. Uutisjutulle on tyypillistä asiakielen käyttö. Tekstin on oltava helposti ymmärrettävää, jotta se tavoittaa kaikki vastaanottajat. Käytettävät sanat ovat tavallisia ja tuttuja. Adjektiiveja, muoti-ilmaisuja ja passiivia tulee välttää, koska ne lisäävät kerronnan epämääräisyyttä. Verbejä ja substantiiveja on puolestaan käytettävä runsaasti ja kerronnan on perustuttava myönteisiin lauseisiin. Persoonamuodoista käytetään yksikköä, koska se on iskevämpi ja ymmärrettävämpi kuin monikko. (Huovila 2004, 145–146.)

Henkilökuva sallii paremmin kielen käytön eri vivahteet. Etenkin suorista lainauksista välittyy haastateltavan puhetapa ja persoona. Vaikka oikeakielisyys on tärkeää myös henkilökuvaossa, sitaattit voivat olla puhekielellä ilmaistuja. Henkilökuvan tarkoituksena ei ole kertoa faktatietoa haastateltavasta, vaan luoda elävä kuvaus tämän persoonasta ja elämästä. Toisin kuin uutisjutussa, henkilökuvaossa käytetään adjektiiveja, sillä ne lisäävät jutun kerronnallisuutta.

Henkilökuva tulee usein julkaisuun, joka on tarkoitettu eriytyneelle vastaanottajaryhmälle. Näin ollen kielen vaikeusaste ja sisältö on määriteltävä vastaanottajaryhmän mukaan. Toimittajan on pohdittava, mikä on kyseessä olevalle ryhmälle paras ja ymmärrettävin kieli. Jos voidaan olettaa, että muut ryhmät eivät lue juttua, voi teksti sisältää enemmän ryhmän omaa sanastoa, joka ei sellaisenaan avaudu keskivertovastaanottajalle. (Huovila 2004, 146.)

6.2.3 Sitaattien käyttö

Haastattelukysymyksistä ja -vastauksista toimitetaan tavallisesti juttu, jossa on vain osittain suoria lainauksia. Toimittajan on mietittävä, millä tavoin hän koostaa keskustelun lehtijutuksi, sillä pelkkä kysymys- ja vastaushaastattelu on muodoltaan kaavamainen ja raskaslukuinen. Kysymys-vastaustekniikka on käyttökelpoinen silloin, kun haastateltava vaihtuu, mutta kysymykset pysyvät samoina. Tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi kiertohaastattelut tai tietoverkkojen avulla tehdyt joukkokyselyt. Tekniikka saattaa osoittaa journalistista laiskuutta, mutta jotkut toimittajat käyttävät sitä korostaakseen omaa persoonaansa. Toisinaan tyyli tuo esiin myös haastattelutilanteen luonteen tai hengen. (Suhola, Turunen & Varis 2005, 67.)

Suoran lainauksen tekemisessä on käytettävä tarkkuutta. Puhutusta kielestä ei voi tehdä täysin suoraa lainausta, koska puheeseen kuuluu tauot ja toistot, jotka eivät sovellu lehtikieleen. Silti karkeankin lainauksen on oltava uskollinen haastateltavan puheelle. Haastateltavan puheiksi ei voi esittää sellaisia sanavalintoja, jotka ovat sisällöllisesti yhtenevät haastateltavan ajatusten kanssa. Puhe on persoonallista ilmaisua, ja jos lainaus ei noudata sitä, teksti vääristää henkilön persoonaa. Oikopoluihin kirjoitettu lainaus saattaa sitä paitsi muuttaa haastateltavan tarkoittamia merkityksiä, jolloin toimittajaa voidaan syyttää sanojen vääristelystä. (Suhola, Turunen & Varis 2005, 146.)

6.3 Tarkistaminen

Suholan, Turusen ja Variksen (2005, 145) mukaan jutun loppuhiominen on yhtä merkittävää kuin työn muut vaiheet, koska tekstiin jäänyt virhe romuttaa ideoinnin, haastattelun ja koko kirjoitustyön saavutukset ”kardinaalimunaukseksi”. Väite on liioiteltu, sillä harvoin yksi virhe vie pohjan kaikelta työltä. On sitä paitsi hyvän tavan mukaista lähettää juttu esiluettavaksi haastateltavalla, jolloin asiavirheet tulevat korjattua. Jos asiavirheitä joka tapauksessa jää juttuun, voi ne oikaista lehden seuraavassa numerossa.

Virheen laadusta riippuu, kuinka paljon sillä on merkitystä jutun kannalta. Harvoissa tapauksissa vahinko on suuri, mutta tarkistaminen kannattaa kuitenkin tehdä huolellisesti. Tarkoituksena on tuottaa mahdollisimman ehyt teksti, johon

haastateltavan ei tarvitse puuttua korjauksineen. Oikeaa tietoa välittävä juttu on toimittajan käyntikortti hyvin tehdystä, huolellisesta ja luotettavasta työstä.

Jutun sisällöstä täytyy tarkistaa vähintäänkin numerotiedot ja haastateltavien nimien kirjoitusasu kohta kohdalta. Henkilön nimi saattaa vääristyä helposti toiseksi kesken tekstin. (Suhola, Turunen & Varis 2005, 145.) Oma tekstiä on toisinaan hankala tarkistaa, sille ikään kuin sokeutuu. Silloin kun tietää liian hyvin, mitä tekstissä pitäisi lukea, sen myös lukee oikein virheistä huolimatta. Toimituksissa on erikseen toimitussihteerin toimi. Toimitussihteerin tehtäviin kuuluu tarkistaa kirjoitusten oikeakielisuus. Silti virheitä jää tekstiin.

Haastattelutilanteen päätteeksi on hyvä tarkistaa nimet ja vuodet, mutta jos niihin on kuitenkin jäänyt epäselvyyksiä, on parempi luottaa maalaisjärkeen kuin muistiinpanoihin. Vuosikymmenet menevät esimerkiksi helposti sekaisin vuosilukujen kanssa. Vuodesta 1986 tuleekin 1968. Prosenttilukujen ja urheilutulosten paikkansa pitävyys on myös hyvä kyseenalaistaa. Vierasperäisten sanojen tarkistuksen on puolestaan oltava rutiininomaista toimintaa, samoin kuin henkilöiden tittelien ja oppiarvojen varmistaminen. (Suhola, Turunen & Varis 2005, 146.) Internet-lähteistä saa yleensä tarkistettua perustiedot, mutta varmin tarkastaja on haastateltava itse.

Tarkistamisella pyritään siihen, että jutusta tulee hyvä ja faktat ovat paikallaan. Tämä ei koske pelkästään tosiasioita, vaan myös niitä tulkintoja ja mielipiteitä, jotka vastaavat haastateltavan sanomisia. Jutun tarkistuttaminen haastateltavalla johtaa toisinaan konfliktitilanteeseen. Haastateltava on saattanut muuttaa mielipidettään, sanojen merkityksistä syntyy erimielisyyttä tai työntekijä on luettanut jutun esimiehellään. Tällaisissa tapauksissa on järkevää antaa haastateltavan täsmentää kantaansa, varsinkin jos siihen on asialliset perusteet. (Suhola, Turunen & Varis 2005, 147.) Muutoin juttua seuraa vastine- ja oikaisupyyntö, joista kerrotaan tarkemmin seuraavassa kappaleessa, journalistin etiikassa.

7 KATSAUS JOURNALISTIN ETIIKKAAN

Suomalaisen toimittajan etiikan ohjenuorana toimivat Suomen Journalistiliiton hyväksymät Journalistin ohjeet, jotka tulivat voimaan huhtikuussa 2004. Niiden

soveltamista valvoo Julkisen sanan neuvosto. (Mäntylä 2008, 10.) Neuvosto on joukkoviestinnän julkaisijoiden ja toimittajien vuonna 1968 perustama itsesääntelyelin, joka tulkitsee hyvää journalistista tapaa ja puolustaa sanan- ja julkaisemisenvapautta (Huovila 2004, 123). En puutu tässä työssä yksityiskohtaisesti ohjeiden tarkasteluun, vaan selvitän lyhyesti, miksi ohjeet on laadittu, ja millainen hyvä journalistinen tapa on pääpiirteiltään.

7.1 Taustaa sananvapaudesta ja Journalistin ohjeista

Suomen laissa on määritelty sananvapaus ja ohjeet siitä, mikä on sallittua ja mikä ei. Lähtökohtana on ajatus, että sana on mahdollisimman vapaa ja sitä rajoittavia lakeja on mahdollisimman vähän. (Mäntylä 2008, 10.) Sananvapaus merkitsee oikeutta ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään sitä etukäteen estämättä. Jokaisella on sananvapaus, mutta samaten myös yksityisyyden suoja, mitkä ovat toisinaan keskenään ristiriidassa. Ongelmia syntyy, kun joudutaan valitsemaan, toteutetaanko sananvapaus, vai turvataanko yksilön oikeus yksityiselämään, kunniaan ja kotirauhaan. Jos sananvapaus valitaan, yksityisyyden suoja ei välttämättä toteudu, ja jos yksityisyyden suoja turvataan, sananvapaus ei toteudu. Sananvapaus toteutuu täydellisimmin silloin, kun käyttäjä noudattaa itsekontrollia. Jos käyttäjä ei harkitse eettisesti oikeaa ratkaisua yksilön suojan kannalta, harkinnan tekee lainsäätäjä. Mitä enemmän lainsäätäjä tarkentaa sananvapautta, sitä enemmän sananvapaus rajoittuu. (Huovila 2004, 122.)

Tietyissä mielessä Julkisen sanan neuvoston vapaaehtoinen itsesääntely rajoittaa sananvapautta. Viestintäalan lainsäädäntö on yleistä ja mahdollisimman laajaa, kun taas Journalistin ohjeissa (liite 1) on jopa 35 kohtaa, jotka määrittelevät hyvän ja huonon journalismin piirteet. Sitoutumalla eettisen ohjeiston noudattamiseen viestintäala kuitenkin välttää yksityiskohtaisen, pakottavan valtiollisen lainsäädännön. Itsesääntelyssä lainsäätäjä määrittää tavoitteen ja toteutus annetaan alan tunnustettujen osapuolten tehtäväksi. Jos eettinen itsesääntely toimii, yksityiskohtaisiin lakeihin ei ole tarvetta. Jos itsesääntely ei kuitenkaan toimi, lainsäätäjä voi kodifioida eettisen ohjeen ja muuttaa sen laiksi. Itsesääntely on siis otettava vakavasti, koska julkisella vallalla on mahdollisuus rajoittaa nykyistä väljämutoista sananvapautta. Ohjeiston tai koodin pitää olla huolellisesti laadittu ja toimiva. Ohjeiden on tultava alalta, ei sen ulkopuolelta, ja koodiston tulkitsejien pitää olla kokeneita ja alaan

perehtyneitä. (Mäntylä 2008, 10–12.)

Journalismissa sovelletaan siis niin lainsäädännöllisiä asetuksia kuin alan sisällä syntyneitä eettisiä ohjeita. Sananvapauslaki määrittää julkaisijan ja kustantajan sekä päätoimittajan ja toimittajien oikeudellisen vastuun ja velvollisuudet. Sananvapaus on kansalaisen perusoikeus, kun taas lehdistön vapaus on joukkoviestimien omistajan eli useimmiten kustantajan vapaus. (Mäntylä 2008, 12.) Tiedotusvälineen palveluksessa työskentelevä toimittaja käyttää siis kustantajan sananvapautta, koska yksittäinen kustantaja ei pysty täyttämään lehtiä tai radio- ja tv-kanavia omalla tuotannollaan (Kivekäs 1974, Mäntylän 2008, 12 mukaan). Journalistisessa työssä on myös muita lakeja, jotka koskevat muun muassa tekijänoikeutta, päätoimittajan ja vastaavan toimittajan asemaa, lähdesuojaa, kunnianloukkauksia, valtiosalaisuuksia, vastinetta ja oikaisua (Mäntylä 2008, 12).

Mäntylän (2008) mukaan Suomessa käytössä olevat Journalistin ohjeet ovat erilaisten eettisten koodistojen joukossa keskitasoa parempia. Joillakin aloilla ohjeet ovat laajempia ja täsmällisempiä. Erot johtuvat muun muassa ammatillisesta asemasta. Viestintä- ja mainosalan ammatit ovat vapaita. Kuka tahansa voi periaatteessa harjoittaa niitä. Esimerkiksi lääkärin, psykologin, psykiatrin ja lentäjän ammatit ovat puolestaan luvanvaraisia eli viranomaisen tai vastaava taho myöntää luvan ammatin harjoittamiseen asianomaisen tutkinnon suorittamisen jälkeen. (Mäntylä 2008, 20–21.)

Joillakin aloilla ohjeistot ovat uusia ja suppeita. Se, miten säännöstöjä noudatetaan, vaihtelee aloittain, ammattiteittain ja maittain. Mäntylä (2008) vakuuttaa, että Journalistin ohjeet edustavat tässäkin suhteessa parempaa keskitasoa. Siihen vaikuttaa työntekijöiden hyvä koulutustaso ja alan järjestyneisyys niin työntekijä- kuin työnantajapuolellakin. Lääkäreiden ammattietiikan kunnioitus lienee sitäkin kehittyneempää pitkien perinteiden ja ammatinharjoittamisen luvanvaraisuuden takia. (Mäntylä 2008, 21.) Puhuttaessa ammattialojen edustajista on kuitenkin muistettava, että yksilöt toimivat omien etiikkakäsitystensä pohjalta. Vaikka alalla vallitsisi yleisesti hyvä ammattietiikka, yksilö tekee itse omat päätöksensä ja siten myös kantaa niistä vastuun.

7.2 Journalistin ohjeet pääpiirteittäin

Julkisen sanan neuvosto ei ole tuomioistuin eivätkä Journalistin ohjeet ole laki. Tuomioistuimet ovat kuitenkin käyttäneet Julkisen sanan neuvoston ratkaisuja perustellessaan tuomioissaan vahingonkorvauksia ja muita rangaistuksia. Tällaisissa tapauksissa JSN on ikään kuin tuomioistuimen esiaste, jonka ennakkoratkaisun tuomioistuin on ottanut huomioon omassa päätöksessään. On ollut myös tapauksia, joissa JSN:lle kantelun tehnyt on vienyt asian oikeuteen. Kantaja olettaa siis saavansa mieleisensä ratkaisun joko JSN:sta tai tuomioistuimesta. (Mäntylä 2008, 63.)

Journalistin ohjeet on jaettu johdantokappaleen jälkeen viiteen alaryhmään. Tarkastelen seuraavassa, mitä eri alaryhmät pitävät sisällään. Journalistin ohjeet on nähtävissä kokonaisuudessaan liitteessä 1. En puutu ohjeistuksen jokaiseen 35 kohtaan erikseen, vaan tarkoituksena on luoda yleiskuvaa Journalistin ohjeiden sisällöstä.

1. Ammatillinen asema

Journalistin ohjeiden toinen kohta kuuluu seuraavasti: "Tiedonvälityksen sisältöä koskevat ratkaisut on tehtävä journalistisin perustein. Tätä päätösvaltaa ei saa missään oloissa luovuttaa toimituksen ulkopuolisille." (Journalistin ohjeet 2008.)

Valtaosa JSN:n ratkaisuista koskien ammatillista asemaa liittyy teksti- tai piilomainontaan eli toimituksellisen tekstin ja mainonnan sekoittamiseen. Piilomainontaa esiintyy sanomalehdessä esimerkiksi siten, että aiheesta, josta on toisaalla lehdessä mainos, kirjoitetaan myönteiseen sävyyn. Uutistekstiin voi myös sisältyä tosiasiallista mainontaa, jota toisinaan peitellään liittämällä tekstin alkuun ja loppuun sana *ilmoitus*. Sähköinen mediatarjonta on kiristänyt kamppailua mainosrahoista. Mediat saattavat luvata mainostajille myönteistä julkisuutta, jos he saavat vastineeksi sopimuksia pitkäaikaisesta mainonnasta. Tällöin journalistista päätösvaltaa luovutetaan toimituksen ulkopuolelle, siitä siis Journalistin ohjeiden toisen kohdan päätös. (Mäntylä 2008, 127–128.)

2. Tietojen hankkiminen ja julkaiseminen

Journalistin ohjeiden filosofisena perustana voi nähdä totuudenmukaisuuden ja tietojen

oikeellisuuden. Mikä on totuudenmukaista, olennaista ja monipuolista, on kuitenkin monin tavoin tulkinnallista. Tiedotusvälineessä työskentelevä joutuu ratkaisemaan nämä kysymykset usein kovassa kiireessä. Hänellä voi olla niin tulostuspaineita kuin eri tahojen ristiriitaisia näkemyksiä olennaisesta ja todesta riesanaan. Henkilö, joka valittaa tietojen oikeudenmukaisuudesta, katsoo, ettei hän ole saanut oikeana pitämäänsä tietoa esiin, tai että jokin asia on esitetty virheellisesti. Näkemuserot ovat suurimmillaan erityisesti vaalien alla. (Mäntylä 2008, 64–65.)

3. Haastateltavan ja haastattelijan oikeudet

Toimittajan tärkein ja tavanomaisin tiedonhankintatapa on haastattelu. JSN on antanut erityisen lausuman, jossa selvitetään haastattelun pelisääntöjä ja haastateltavan oikeutta tutustua etukäteen häntä koskevaan juttuun. Päätösvalta siitä, mitä julkaistaan, kuuluu toimitukselle eikä tätä päätösvaltaa saa luovuttaa haastattelujen tarkistamisella. Tarkistamismenettely ei saa myöskään estää yhteiskunnallisesti merkittävän tiedon julkaisemista. Tavalliselle kansalaiselle on usein perusteltua myöntää laajempi tarkistamismahdollisuus kuin päätöksentekijöille ja muille vaikuttajille. Henkilöhaastattelussa haastateltavalle annetaan tavallista laajempi tarkistamisoikeus. (Mäntylä 2008, 91.)

4. Virheen korjaaminen ja oma kannanotto

Journalistin ohjeissa mainittu oma kannanotto on samansisältöinen asia kuin laissa mainitut oikaisu ja vastine (Mäntylä 2008, 119). Vastineoikeus on yksityisen henkilön käytettävissä oleva oikeus. Henkilöllä ei ole mahdollisuutta sananvapauslain edellyttämään mielipiteen ilmaisuun ilman päätoimittajan tai vastaavan toimittajan myötävaikutusta, koska päätoimittaja päättää viestinnän sisällöstä. Henkilöllä on kuitenkin mahdollisuus tehdä tietyin edellytyksin kantelu JSN:lle. Jos neuvosto katsoo, että hyvää journalistista tapaa on rikottu ja se antaa asiassa langettavan päätöksen, julkaisija on sitoutunut vapaaehtoisuuden pohjalta julkaisemaan kyseinen päätös. Yksityisellä henkilöllä on oltava perusteltu syy vastineoikeuden saamiseen. Perusteltua syytä ei ole laissa yritettykään määritellä yksityiskohtaisesti. Ratkaisu tehdään tapauskohtaisesti, jolloin on muistettava, että loukkaukokemus on objektiivinen eli puolueeton tulkinta. Lain mukaan automaattista vastineoikeutta ei ole enää olemassa, joten on päätoimittajan tai vastaavan toimittajan harkittavissa, milloin

loukkauskokemus on olemassa. (Niiranen 2003, 49–51.)

Toisin kuin vastine, oikaisu ei liity loukkauskokemukseen, vaan esitetty tieto joko on tai ei ole objektiivisesti arvioiden virheellinen. Oikaisusäännöksen tarkoituksena on antaa tiedon virheellisyyteen vetoavalle mahdollisuus saada korjattu tieto sen yhteisön saataville, jolle virheellinen tieto on alun perin annettu. Oikaisua vaativan on pystyttävä todistamaan esitetyn tiedon virheellisyys. Yksityisen henkilön lisäksi oikaisua voi vaatia yhteisö, säätiö ja viranomainen. Oikaisu koskee nimenomaan virheellisen tiedon oikaisua. Vaatijalla ei ole oikeutta saada oikaisuaan julkaistuksi, jos asia koskee yrityksen mielestä siihen kohdistuvia mielikuvia, mielipiteitä ja käsityksiä. Yksittäiselle henkilölle vastineoikeussäännös voi kuitenkin antaa mahdollisuuden saada häneen kohdistuva viesti korjatuksi, jos perustellun syyn ja loukkauksen katsotaan täyttyvän. (Niiranen 2003, 53–54.)

5. Yksityinen ja julkinen

Julkisen sanan neuvosto käsittelee eniten yksilön suojaan liittyviä kanteluja. Eettisen koodiston lisäksi asiaa valvotaan lainsäädännöllä (Mäntylä 2008, 146.) Lainsäädännössä yksityisyyden suoja tunnetaan nimellä Lex Hymy. Se on vuonna 1975 syntynyt vastareaktio Hymy-lehden kohukirjoituksille, jotka käsittelivät julkisia henkilöitä. Lain avulla haluttiin säätää rajoja yksityisyyden suojan ja julkisuuden välille. Vuonna 2000 lakia tarkennettiin, mutta sen perusolemus ei muuttunut. (Huovila 2004, 113–114.)

JSN on tarkentanut ohjettaan yksilön suojasta jakamalla kansalaiset kolmeen ryhmään sen mukaan, minkä tasoista yksityisyyden suojaa he saavat. Jaottelu tapahtuu siten, että mitä merkittävämmästä vallankäyttäjistä on kysymys, sitä suppeampi tämän saama suoja on. Ryhmään A kuuluvat vallankäyttäjät politiikan, hallinnon ja elinkeinoelämän alalla. Ryhmään B aikalaishistoriaan kuuluvat, tunnetut, julkisuudessa esiintyvät henkilöt ja ryhmään C tavalliset kansalaiset. Suppein yksityisyyden suoja on siis ryhmässä A ja laajin ryhmässä C. Jaottelu on kuitenkin karkea ja sen soveltaminen riippuu mediasta, sen suuruudesta ja toisinaan myös paikkakunnasta. (Mäntylä 2008, 148–149.)

Vaikka tavallisella kansalaisella on suurin mahdollinen yksityisyyden suoja, ei tämäkään voi vaatia kaikissa tilanteissa suurinta yksityisyyden suojaa. Yksityiset asiat sekä kodin

ja perheen piiri ovat tietenkin tiedotusvälineiltä suljettuja, mutta julkisilla paikoilla oleskelu ja julkisiin tapahtumiin osallistuminen alentavat yksilön suojaa. (Mäntylä 2008, 149.)

Ryhmään B kuuluvien julkisia esiintymisiä saa kuvata ja nauhoittaa, mutta usein heillä on myös suojattu yksityiselämä, johon media ei saa puuttua (Mäntylä 2008, 149). Oma ryhmänsä on kuitenkin ne julkisuuden henkilöt, jotka hakeutuvat itse julkisuuteen. Kyseessä on tiedotusvälineen ja julkisuuden henkilön välinen hyötysuhde. Julkisuuden henkilö tarvitsee näkyvyyttä menestyäkseen työssään, ja tiedotusväline tarvitsee häntä saadakseen lisää vastaanottajia. (Huovila 2004, 122.) Juttu- ja kuvausaihetta harkitessa toimittajan on otettava huomioon, miten ero julkisen ja yksityisen välillä tehdään. (Mäntylä 2008, 150.) Rajanveto on katsottava viime kädessä yhteiskunnan ja sen toimintojen näkökulmasta (Huovila 2004, 122).

Ryhmän A edustajien yksityisyydensuoja on suppein. (Mäntylä 2008, 150.) Henkilön toiminnasta julkisuuteen kuuluu sellaiset asiat, joilla on yhteiskunnallista merkitystä. Kotipiirin tapahtumat eivät sinällään ole julkisia, ellei niiden pohjalta voi kyseenalaistaa yksilön kykyä toimia julkisessa tehtävässään. (Huovila 2004, 113.) Tällöin yksityiselämästä kertominen on yleisen edun mukaista, koska sillä voi olla merkitystä laajojen ihmisjoukkojen elämään ja asioiden kulkuun (Mäntylä 2008, 150).

8 TOIMITTAJIEN HAASTATTELUT

Tähän mennessä opinnäytetyössä on käsitelty sitä, miten haastattelu teoriassa toteutetaan. Teoria on tunnettava, jotta sen oppeja voi muokata itselleen sopiviksi. Sekä teorian että käytännön merkitys on suuri, mutta toisin kuin teoriaa, käytäntöä ei voi opettaa. Jokaisen on otettava itse selvää, mitkä työskentelytavat sopivat itselle parhaiten. Koska jokaisella toimittajalla on omat tapansa tehdä työtä eikä näistä työtavoista voi vetää suoria, yleispäteviä johtopäätöksiä, toteutin kaksi pitkää haastattelua, joissa kaksi toimittajaa kertoo omista työskentelytavoistaan.

Tarkoituksena ei ole löytää parasta työskentelytapaa toimittajan työhön, vaan pikemminkin tarkastella sitä, miten työskentelytapoja voi muokata itselleen sopiviksi. Haastattelut toimivat ikään kuin esimerkkeinä ja sen vuoksi haastateltavien lukumäärä

rajautui kahteen. Useamman haastattelun toteuttaminen olisi vain synnyttänyt lisää persoonallisia vastauksia, ei yleistettävissä olevia totuuksia. Nämä haastattelut tuovat jo esille sen, miten eri tavalla saman työn voi tehdä. Lukumäärä oli hyvä pitää pienenä myös sen vuoksi, että ne mahdollistavat syvällisemmän, yksityiskohtiin tunkeutuvan haastattelun.

Haastattelin Liisa Talvitietä ja Hanna Pesosta huhti-toukokuun (2010) taitteessa. Ajankohta määräytyi sen mukaan, että olin tuolloin kirjoittanut opinnäytetyön teoriaosan ja tiesin, mitä asioita haluaisin kysyä toimittajilta. Molemmat toimittajat työskentelevät Gloria-lehdessä. Valitsin haastateltavat saman lehden sisältä sen vuoksi, että molemmilla toimittajilla on samanlaiset käsitykset lehden linjasta ja sen suhteen vastaukset ovat keskenään vertailtavissa. Gloria-lehti sekä Talvitie ja Pesonen ovat lisäksi minulle entuudestaan tuttuja harjoitteluajanjaksoltani. Tiedän, minkälaisia juttuja Gloriaan kirjoitetaan, ja millaisia kirjoittajia Talvitie ja Pesonen ovat. Luotan haastattelemieni toimittajien ammattitaitoon ja siihen, että saamani vastaukset ovat perusteelliset ja totuudenmukaiset.

Haastattelin toimittajia erikseen. Tapasin Talvitien 22.4.2010 ja Pesosen 7.5.2010. Käytin haastattelutilanteessa poikkeuksellisesti nauhuria, koska kyseessä on asiahaastattelu, ja halusin kaikki yksityiskohdat sanatarkasti muistiin. Seuraavat kappaleet käsittelevät haastatteluja kysymys-vastaus -tyyppisesti.

8.1 Liisa Talvitien haastattelu

Liisa Talvitie (s.1955) on koulutukseltaan filosofian maisteri. Hän suuntasi opinnoissaan alun perinkin toimittajaksi ja valitsi yleissivistävän humanistisen aineyhdistelmän tukemaan ammattivalintaansa. Pääaineena hän luki yleistä kirjallisuustiedettä ja sivuaineina Suomen historiaa ja tiedotusoppia, joka on Talvitien ainoa teoreettinen koulutus alalle.

Talvitien journalistinen ura alkoi vuonna 1976, jolloin hän oli ensimmäistä kertaa kesätoimittajana. Sittemmin Talvitie on työskennellyt niin aikakaus- kuin päivälehdissäkin. Gloriassa Talvitie toimii yleistoimittajana, mutta hänen tuntemuksensa ja vahvuutensa ovat kulttuurissa ja erityisesti teatterissa.

Mikä on mielestäsi paras koulutus toimittajan ammattiin?

– Yleissivistävä, jotta tiedät mahdollisimman paljon monista asioista. Se on toiminut ainakin minun kohdallani. Tietenkin koulutus on muuttunut paljon valmistumiseni jälkeen. Toimittajia tulee hyvinkin erilaisista opinahjoista. Koulutuksessa on varmaan myös hyödyllistä, että sen aikana pääsee harjoittelemaan käytännön työtä. Luulen, että nykykoulutuksessa sitä painotetaan enemmän. Ja varmaan jo silloin, kun opiskelin 80-luvun taitteessa, Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksessa oli käytännön harjoittelua, mutta minun aineyhdistelmässäni sitä ei ollut. Pääsin kuitenkin jo niin varhain kesätoimittajaksi, että opin sitä kautta paljon työstä.

Koet siis, että käytännössä oppimisella on suuri merkitys?

– On sillä. Teoria ja lukeminen eivät opeta, vaan se, että pääsisi mahdollisimman nopeasti tekemään haastatteluja.

Onko haastatteluteoriassa ollut mitään sellaista, jota olet voinut hyödyntää työssäsi?

– Ei. Tiedotusoppi oli vain tiedotusopin teoriaa.

Oletko joutunut hakemaan paljon omia työtapojasi?

– Itse on pitänyt luoda tapaa tehdä, mutta tietenkin on ollut sellaisia esimiehiä, jotka ovat kannustaneet ja auttaneet eteenpäin. Varsinkin uran alkuvaiheessa kannustus oli tärkeää. Pitkän työurankin jälkeen muutamat esimiehet, jotka ovat olleet hyviä mentoreita, tukijoita ja kannustajia, nousevat esille. Kannustusta tarvitsee koko ajan.

Miten paljon voit itse vaikuttaa aiheen valintaan?

– Aika paljon olen saanut valita. Se tietysti vaihtelee lehdestä toiseen. Hyvät ideat menevät yleensä läpi. Jos taas ehdottaa jotain, josta tietää itsekin, ettei se ehkä ole ihan varma juttu, sellainen idea ei mene läpi.

Mistä ideat yleensä lähtevät?

– Siitä, että seuraa aikaa ja katsoo, kuka on tällä hetkellä kiinnostava ja ajankohtainen ihminen tai ilmiö. Itse seuraan paljon teatteria ja se on minun vahva alueeni, joten löydän sieltä paljon aiheita ja ilmiöitä.

Kuvaile lyhyesti päivittäisiä työtapojasi.

– Ne vaihtelevat todella paljon. Olen hyvin energinen ja aktiivinen ja haluaisin koko

ajan tehdä töitä toimituksessa ollessani. On kuitenkin päiviä, jolloin ei tapahdu juuri mitään. Ajatellaan tilanne, että haastattelu on tehty. Seuraava päivä alkaa siitä, että alan kirjoittaa heti aamusta. Aamupäivät ovat minulle tuotteliainta aikaa. Silloin minun pitäisi saada juttu käyntiin. Sanomalehdissä oppi siihen, että juttu pitää tehdä silloin, kun se pitää tehdä. Jutun kanssa ei jähkailtu. Melko samanlainen rytmi on säilynyt minulla edelleen.

Miten teet taustatyön?

– Taustatyön tekeminen on todella tärkeää. Täytyy tietää, millaisesta ihmisestä on kyse, millainen ura hänellä on ollut ja se asia, jota käsitellään, jottei ole ihan hölmönä haastattelutilanteessa ja kysy tyhmiä kysymyksiä. Tyhmiäkin kysymyksiä saa esittää, mutta ei saa olla ihan täydellisen tietämätön. Joskus haastateltavat sanovat, että joku toimittaja ei ollut tiennyt mitään. Luulen, että varsinkin ihmiset, joita haastatellaan paljon, törmäävät sellaisiin toimittajiin. Taustatyö on kaiken a ja o. Sen tekeminen on helpottunut Googlen myötä. Aikaisemmin arkistoista tilattiin ruskeita kirjekuoria, joissa oli kaikki lehtileikkeet haastateltavasta. Leikkeet piti selata läpi ja etsiä tieto niistä. Google on nopeuttanut taustatyön tekemistä ihan hirveästi.

Kuinka luotettavina pidät verkkolähteitä?

– Aika luotettavina. En kuitenkaan etsi ihan mitä tahansa juttuja esimerkiksi keskustelupalstoilta. Wikipediassa on perustiedot. Gloriassa haastattelemme enimmäkseen ihmisiä, jotka ovat julkisuudesta tuttuja. Heidän urastaan löytyy vakiotietoa internetistä.

Mikä merkitys haastattelupaikan valinnalla on?

– Sillä on erittäin suuri merkitys. Olen huomannut, että ihmisen koti on paras paikka haastattelua varten. Vaikka kotia ei kuvattaisi eikä kuvailtaisi, saat silti syvällisemmän käsityksen haastateltavasta, kun pääset hänen kotiinsa. Myös kuvaajan studio on hyvä vaihtoehto. Sellainen rauhallinen, kiva miljöö antaa enemmän mahdollisuuksia keskittyä haastatteluun. Kahvila- ja ravintolahaastattelut eivät ole mielestäni parhaimmasta päästä. Eivätkä sellaiset, joiden aikana syödään lounasta. Syöminen ei ole pääasia silloin, kun tehdään haastattelua. On vaikeaa keskittyä sekä syömiseen että kirjoittamiseen.

Ehdotatko itse haastattelupaikkaa?

– Aika paljon ehdotan itse ja pyrimme haastateltavan kanssa yhdessä miettimään, mikä olisi molempien kannalta helppo paikka tulla.

Mitä muistiinpanovälineitä käytät haastattelutilanteessa?

– Teen edelleen muistiinpanoni lehtiöön. Käytän nauhuria ainoastaan englanninkielisissä haastatteluissa. Kyse on varmaan tottumuksesta. Olen aika nopea tekemään muistiinpanoja enkä suinkaan kirjoita kaikkea ylös, vaan muistan myös aika hyvin. Kirjoitan jutun heti, kun se on vielä muistissa.

Voiko haastattelutilanteessa ottaa jonkinlaisen roolin, ja miten se muuttuu tilanteen mukaan?

– Kyllä haastattelussa ottaa tietyllä tapaa roolin. Ajattelin urani alussa, että toimittajan on oltava jossain määrin näyttelijä eli kyettävä mukautumaan haastateltavan persoonallisuuteen. Jos haastateltava on ujo ja hiljainen, toimittaja ei saa olla kauhean hyökkäävä. Tai jos haastateltava on vilkas, toimittaja on vilkkaampi. Toimittajan pitäisi olla myös ohjaaja siinä mielessä, että hän pystyy pitämään tilanteen langat käsissään. Mutta kuitenkin on oltava jollain tapaa oma itsensä. Eli kyllä siinä on tietynlainen rooli, joka määräytyy haastateltavan persoonallisuuden mukaan.

Oletko joutunut ottamaan tiukkaa roolia saadaksesi haastateltavalta vastauksia?

– Jonkin verran. Ne eivät ole kauhean mukavia tilanteita. Se sotii omaa luonnettani vastaan. Joskus on pakko ottaa tiukka rooli, varsinkin joidenkin poliitikkojen kanssa, joita aikoinaan haastattelin. He vain pyörittelevät eivätkä vastaa suoraan mihinkään.

Määrittele hyvän toimittajan ominaisuuksia.

– Ensinnäkin pitää olla puhelias ja avoin monille asioille ja ilmiöille. Vaikka on oltava tiukka, pitää osata olla ystävällinen ja sosiaalinen ihminen. Ja sellainen haastateltavaa kohtaan, ettei tämä mene lukkoon. Toimittajan on pyrittävä saavuttamaan luottamuksellinen ilmapiiri, jotta haastateltava avautuisi ilmapiirin ollessa mukava. Hyvä toimittaja on sivistynyt. Yleissivistys on mielestäni kaiken tämän työn pohjana. Ja vielä voisin sanoa sen, että ylimielinen ja tärkeilevä ei saa olla. Toimittaja ei ole tähti, vaan haastateltava on tärkein ihminen haastattelutilanteessa. Tässä ajassahan on tähtitoimittajia, joista tulee itse julkkiksia, mutta itse en ole ikinä sellaiseen pyrkinyt.

Kuinka paljon annat itsestäsi haastateltavalle?

– Annan todella paljon. Kun on hyvä keskustelutilanne, niin silloin kertoo myös omasta elämästään ja ehkä siihen aiheeseen liittyviä asioita, jotka ovat olleet omassa elämässä samanlaisia. Haastattelu on dialogia eikä sitä, että tykität kysymyksiä ja toinen vastaa. Parhaimmillaan haastattelusta muodostuu molemminpuolinen keskustelu.

Onko sinulla ollut haastateltavaa, josta ei saa yksinkertaisesti mitään irti?

– On ollut muutamia, jotka ovat suostuneet haastatteluun, mutta mitään ei tapahdu haastattelutilanteessa. Tasan yhden kerran on käynyt niin, että haastateltava on ollut niin tyyli ja tyyneä, että haastattelusta ei tullut mitään. Haastattelu lopetettiin ja juttua ei koskaan julkaistu. Sitten on ollut joitakin, jotka ovat olleet nihkeitä ja hankalia, mutta juttua on vaan väännetty. Silloin olen ajatellut, että minkä arvoista tämä on, miksi tästä ihmisestä tehdään mitään, jos hän suhtautuu noin. Aluksi suostuu haastatteluun ja sitten onkin hirveän vastahakoinen.

Miten toimit, jos haastateltava ei ole tyytyväinen kirjoittamaasi juttuun?

– En oikeastaan muista, että koskaan olisi tapahtunut niin, että haastateltava olisi ollut täydellisen tyytymätön. Joskus on tietenkin niitä, jotka korjaavat turhankin paljon. Mutta sellaista ei ole tullut vastaan, että haastattelun julkaisu olisi kielletty. Tiedän kollegoita, joille on käynyt niin. En tiedä, mikä niissä tilanteissa on mennyt pieleen. Onko kirjoitus ollut niin huono vai jotain muuta.

Miten otat korjausehdotukset vastaan?

– Aika kiltisti kuuntelen, vaikka haastateltavat eivät saisi puuttua kuin omiin repliikkeihinsä ja sitaatteihinsa. Yhä enemmän tuntuu siltä, että haastateltavat puuttuvat myös sellaiseen, mikä on journalistin omaa näkemystä. Siihen ei saisi puuttua.

Ovatko haastateltavat olleet kielipoliiseja?

– Varsinkin joku tutkija tai poliitikko on ollut sellainen, vähemmän taiteilijat. Enemmän haastattelen toki taiteilijoita. Tosiaan tulee mieleen, että tutkija on voinut olla aika saivarteleva.

Onko sinulla ollut muunlaisia ongelmatilanteita?

– Ei oikeastaan. Harva on myöhässä, ja peruuntumisiakin on tapahtunut todella harvoin. Siirtyessäni Ilta-Sanomista Me Naisiin ja Me Naisista Gloriaan huomasin, että

juttuja oli helpompi saada. Tavallaan väline vaikuttaa. Ilta-Sanomiin on vaikeampi saada juttuja, koska ihmiset pelkäävät sitä, mitä sivulla ja skuupissa (suuri uutinen) on. Hyvin harva kieltäytyy Glorian haastattelusta. Gloriassa on hyvää sekin, että meillä ei ole ikinä kannessa törkeitä otsikoita. Siihen ei revitä haastatteluisällöltään irrallista lausetta. En halua missään tapauksessa loukata ihmisiä. Enkä tehdä oharia. Monet skuuppeja tekevät toimittajat joutuvat tekemään ohareita. Jos olet polttanut sillat takanasi, et välttämättä saa seuraavalla kerralla saman ihmisen haastattelua. Maine leviää ja julkkikset neuvovat toisiaan, ettei pidä antaa haastatteluja toimittajalle, johon ei voi luottaa.

Mikä on henkilöhaastattelun tavoite?

– Ihmisen persoonallisuuden kuvaaminen. Se tapahtuu tietenkin työn ja elämän kokemusten kautta, joita pyritään jutussa kuvaamaan. Henkilöhaastattelussa pitäisi saada ihmisen ääni kuulumaan. Hyvän toimittajan ominaisuus on, että hän saa haastateltavan äänen kuulumaan juuri sellaisena kuin minkälainen tämä on. Se heijastuu tietenkin muuhunkin kuvailuun ja siihen, että siteeraa haastateltavaa oikein ja hänen puhetyylillään. Itse pidän enemmän sellaisesta henkilöhaastattelusta, jossa kuvataan ihmisen persoonallisuutta kuin sellaisesta, jossa on pelkkiä sitaatteja sitaatin perään. Gloriassa on tietenkin siihen parempi mahdollisuus kuin iltapäivälehdissä, koska meillä on enemmän aikaa tehdä henkilöhaastatteluja perusteellisemmin. Parhaimmillaan henkilöhaastattelu on silloin, jos tapaat haastateltavan parikin kertaa. Tunnin tapaaminen ei useasti riitä siihen, että saisit jonkun kuvan, varsinkin jos tapaat ihmisen ensimmäisen kerran.

Mikä on erityisen mielenkiintoista henkilöhaastattelun tekemisessä?

– Se liittyy mielestäni uteliaisuuteen. Mielenkiintoista on se, että tutustut niin erilaisiin ihmisiin ja kuulet erilaisista töistä. Ihmisten kohtaaminen. Se on oikeastaan tämän työn suola.

Mitä henkilöhaastattelun taustalla on? Mitä oikeasti halutaan saada selville?

– Uuden päätoimittajan myötä Gloriassa on panostettu näkökulman valintaan. Näkökulma antaa raamit jutulle. Haastattelutilanteeseen ei pidä vaan mennä ja tehdä jotain. Silloin jutusta syntyy usein löysä ja epämääräinen. Epäkiinnostavistakin aiheista on pakko saada jotain irti. Aina on tietenkin antoisampaa tehdä juttu sellaisesta aiheesta, mistä on itse kiinnostunut, ja jota on itse ehdottanut.

Miten koostat haastattelun jutuksi?

– Siihen minulla on tietynlainen rutiini. Kirjoittamani alkukappale on enemmänkin ihmisen tai tilanteen kuvailua. Siinä ei ole sitaatteja tai korkeintaan yksi sitaatti ennen ensimmäistä väliotsikkoa. Käytän yhä vähemmän sitaatteja. Pysin kuvailevaan tapaan kirjoittaa. Sitten, kun alku on käynnistynyt, rakenne alkaa muodostua. Alku on tärkein.

Minkälaisia ohjeita antaisit vielä aloittavalle toimittajalle?

– Uteliaisuus, kiinnostus, into kohdata elämää. Kesätoimittaja-ajoista lähtien olen välttänyt kynnisyttä. Toimittajat, jotka käyttäytyvät kuin olisivat nähneet ja kokeneet kaiken, ovat aika heikoilla jäillä. Jos olet olevinasi kynninen besserwisser, joka tietää kaiken, et saa lämpöä juttuun, etkä asetettuun tilanteeseen.

8.2 Hanna Pesosen haastattelu

Hanna Pesonen (s.1977) on opiskellut Tampereen yliopistossa pääaineena tiedotusoppia sekä sivuaineina muun muassa valtio-oppia, kansainvälistä politiikkaa ja historiaa. Pesonen ei ole vielä valmistunut, mutta hänen tarkoituksenaan on ottaa kandin paperit. Gradua hän ei ole tehnyt ajan puutteen vuoksi. Motivaatiotakaan sen tekemiseen ei tällä hetkellä ole.

Pesosen ensimmäinen työsuhde alkoi vuonna 2000, jolloin hän siirtyi suoraan harjoittelusta töihin. Gloriassa hän työskentelee sekä kauneustoimittajana että toimitussihteerin äitiysloman sijaisena. Hän on myös toiminut yleistoimittajana, joten hänellä on monenlaista kokemusta toimittajan työstä.

Mikä on mielestäsi paras koulutus toimittajan ammattiin?

– Siihen ei ole yhtä vastausta. Olen sitä mieltä, että toimittajakoulutus on hyvä koulutus tähän ammattiin, vaikka nykyään toimittajana voi toimia, vaikka olisi opiskellut ihan mitä vaan. Se on tavallaan hyvä asia, jos osaa kirjoittaa ja hallitsee suomen kielen. Mutta jos pitää kieltä sivuseikkana, se ei ole hyvä asia. Moni koulutus antaa hyvän pohjan toimittajan työhön. Riippuen tietenkin siitä, missä toimii toimittajana. Siitä on valtavasti apuakin, jos on vähän laajempi koulutus kuin toimittajakoulutus. Sanoisin, että ei ole yhtä ainoa oikeaa koulutusta, mutta sellainen suuntaus, että voit opiskella mitä vaan ja olla toimittaja, on väärä. Toimittajakoulutuksessa saa varmasti jotain sellaisia eväitä, joita muissa koulutuksissa ei saa.

Kuinka suuri merkitys käytännössä oppimisella on?

– Käytännön työssä olen oppinut kaikista eniten toimittajan työstä. Silloin, kun aloitin toimittajana, en ajatellut olevani mitenkään valmis toimittaja. Mutta mitä pidempään olen ollut töissä, yhä enemmän on tullut sellainen olo, että opinnot ovat yleissivistävä pohja, perusasiat oppii siellä. Käytännön työstä saa paljon enemmän. Se on oikeastaan todella suuri prosentti, mitä olen oppinut töissä verrattuna opintoihin. Etenkin, kun olen tehnyt monenlaista toimittajan työtä.

Miten olet pystynyt hyödyntämään haastatteluteoriaa työssäsi?

– Suoraan sanoen henkilöhaastattelun kannalta opinnoista ei ole juuri ollut hyötyä. Mielestäni käytäntö opettaa kaikista eniten. En edes muista, että meille olisi esitelty kovinkaan paljon jotain haastattelukaavoja. Totta kai sellaiset perusjutut opetettiin.

Miten toteutat henkilöhaastattelun?

– Ensin otan yhteyttä henkilöön, josta minun on määrä tehdä haastattelu, tai josta olen itse ehdottanut kirjoittavani. Yleensä otan yhteyden soittamalla, joskus myös sähköpostitse. Se riippuu vähän tilanteesta. Kerron, mistä on kyse, ja jos haastateltava suostuu, sovimme treffit tai puhelinhaastattelun, mitä ei suinkaan tehdä saman tien. Sitä seuraa valmistautuminen. Otan selville kaiken, mitä saan riippumatta siitä, onko kyseessä pitkä vai lyhyt juttu. Sen jälkeen tutustun materiaaliin, mitä olen kerännyt. Erikoista työtavassani on se, että en tee pitkäikään juttuun kysymyksiä, vaan ennemminkin kirjaan teemoja, joista aion puhua. Jos on joku tietty asia, joka pitää selvittää, niin kysymyksiäkin voi olla joukossa. Mutta usein laitan ranskalaisilla viivoilla ylös asioita tai joitain sanoja, mistä muistan, mitä haluan tietää.

– Itse haastattelu on enemmän keskustelua kuin kysymys-vastaus -tyyppinen tilaisuus. Olen huomannut käytännössä, että tiukat kysymykset, joihin odotetaan vastausta, eivät useinkaan toimi. Vastaukset saattavat olla hyvin lyhyitä tai puhe lähtee eri raiteille. Sen takia on melkein helpompi selvittää aluksi itselleen, mitä haluaa tietää ja puhua sitten aiheista ilman, että käyttää eksakteja kysymyksiä. Tällainen työskentelytapa johtaa usein kiinnostavimpiin aiheisiin ja näkökulmiin.

Määrittele hyvän toimittajan ominaisuuksia.

– Hyvä toimittaja on aina super utelias ja kiinnostunut muustakin kuin siitä, mistä itse kirjoittaa. Hyvä toimittaja uskaltaa kysyä myös tyhmiä kysymyksiä. Hän haluaa tietää

enemmän kuin sen, mikä päättyy juttuun. Hyvä toimittaja pyrkii löytämään jonkun uuden, kiinnostavan näkökulman. Hän osaa poimia haastateltavan puheista kiinnostavan, eikä vain hae sitaatteihin jotain haastateltavan puheista. Käytän itse todella vähän sitaatteja myös henkilöhaastatteluissa. Kirjoitan mieluummin haastateltavan puheet jutun sisään. Tästä voidaan olla montaa mieltä ja usein sitä vähän kummastellaankin, mutta mielestäni se on parempi tapa kuin laittaa sitaatiksi vain joku lause, vaikka siinä ei olisi mitään kiinnostavaa. Sitaattien pitäisi olla sellaisia, että niissä on oikeasti jotain persoonallista tai asiaa.

Miten paljon voit itse vaikuttaa aiheen valintaan?

– Voin paljonkin, mutta en tietenkään aina. Nykyisellään enemmän, mutta uran alkuvaiheessa en välttämättä voinut vaikuttaa niin paljon, ketä haastattelin.

Millä tavalla valitset aiheen?

– Siihen vaikuttaa ihan kaikki. Tietyntyylinen ajankohtaisuus on plussaa. Lehden teemasta riippuu paljon, minkälainen ja minkä ikäinen ihminen valitaan haastateltavaksi. Mahdotonta sanoa yleispätevästi.

Jos sinun täytyy valita saman alan ihmisistä joku haastateltavaksi, mitkä asiat vaikuttavat valintaasi?

– Se, ketä muita ja minkä ikäisiä ihmisiä samassa lehdessä on, sekä mitä siltä jutulta halutaan. Valinta riippuu kaikista niistä pienistä palasista, mutta tietysti on aina plussaa, jos henkilö on jollain tapaa kiinnostavampi kuin muut. Mutta tässäkin on taas se ongelma, mikä tekee henkilöstä mielenkiintoisen suhteessa muihin. Haastateltava ei saa olla kamalan kulunut tyyppi. Ainakin näin Gloriassa ajatellaan.

Miten teet taustatyön?

– Haen infoa netistä ja muista lehdistä. Eniten kylläkin netistä. Suhtaudun aina kaikkeen netistä ja myös lehdistä löytämäni tietoon varauksella, koska niissä saattaa olla virheitä. En ole kuitenkaan törmännyt varsinaiseen virhetietoon. Tiedot tarkistetaan joka tapauksessa haastateltavalla itseltään. Se ei sinällään ole ongelma, koska Gloriassa luetetaan kaikki jutut haastateltavalla. Halusi tämä tai ei. Yleensä haastateltavat haluavat lukea, mitä lehdessä julkaistaan.

– Tiedonhankinnassa on oltava kriittinen, eikä vain omaksua kaikkea oikeaksi tiedoksi.

Toimittajan hyviin ominaisuuksiin kuuluu kyseenalaistaa se, onko asia totta vai ei. Meillä on myös tietopalvelu täällä talossa (Sanoma Magazines), mistä voi tilata jotain vanhoja artikkeleja. Olen käyttänyt sitä vähän, koska se on hidasta. Sama tieto löytyy usein netistä nopeammin.

Mikä merkitys haastattelupaikan valinnalla on?

– Mielestäni sillä ei ole muuta merkitystä kuin se, että pyydän usein haastateltavaa ehdottamaan paikkaa, missä tämä haluaa olla, koska se vaikuttaa ehkä hänen fiilikseensä. On tietysti tärkeää, että haastattelupaikassa ei olisi ihan kamala hälinä ja tungos. Joku rauhallinen paikka on hyvä.

Mitä muistiinpanovälineitä käytät haastattelutilanteessa?

– En käytä nauhuria, koska ensinnäkin nauhan purkaminen on äärimmäisen hidasta ja vaivalloista. Olen joskus nauhoittanut haastattelun, mutta jättänyt sen purkamatta ja turvautunut muistiinpanoihin. Jos haastattelun nauhoittaa eikä tee muistiinpanoja, voi käydä niin, että jotain sellaista menee ohi, josta haluaisi erityisesti kirjoittaa jutussa. Kynä ja muistilehtiö ovat ihan ehdottomia. Kirjoitan kaiken, mitä haastateltava sanoo. Minulla ei ole mitään pikakirjoitustekniikkaa, vaan kirjoitan sillä tavalla, että ymmärrän itse kirjoittamani.

– Kun olen ulkomailla, nauhoitan haastattelut siltä varalta, että en ymmärräkään haastattelutilanteessa kaikkea, enkä kehtaa paljastaa, etten ole ymmärtänyt. Silloin nauhuri on tuki ja turva. Tein vähän aikaa sitten haastattelun Jenkeissä. Haastattelu oli nauhalla, mutta en kuunnellut sitä ennen kuin olin kirjoittanut jutun. Olin muistanut haastattelun muistiinpanojen perusteella, mutta nauhalta pystyin tarkistamaan haastattelun kulun. Ulkomailla saatan siis käyttää nauhuria. Se on enemmänkin viimeinen oljenkorsi.

Voiko haastatteluroolia muuttaa tilanteen mukaan?

– Voi ja pitääkin muuttaa. Joskus on ollut sellainen tilanne, että olen varautunut vähän erilaiseen tyyppiin, tilanteeseen tai juttuun ja huomaan, ettei siitä tulekaan mitään. Silloin roolia on pakko muuttaa, mutta miten se onnistuu, on vähän tuurista kiinni. Jos haastateltava ei selkeästikään aio sanoa yhtään mitään, roolia on muutettava. Glorian kaltaisessa lehdessä on onni, että haastattelun voi kääntää niin, että tämä ihminen on tällainen, hän ei anna itsestään mitään. Totta kai haastattelun aikana tekee kaikkensa

ja kokeilee eri kautta ja vaihtaa vähän aihetta. Uutistyyssä se on vähän eri asia, koska uutistoimittajan on saatava tiedot ja hänellä on aika tarkka sabluuna siitä, mihin juttu täytyy tehdä. Aikakauslehdessä ei ole pakko tehdä tietynlaista juttua, jos se ei onnistu. Ja aina on myös se mahdollisuus, että juttua ei julkaista ollenkaan tai sitten sovitaan uusi haastattelu, joka tehdään toisella tavalla. En ole koskaan ollut tilanteessa, jossa haastattelu olisi tehty uudestaan, mutta on minulla ehkä ollut jotain pieniä haastatteluja, joita ei ole koskaan laitettu lehteen.

Millä tavalla haastatteluroolisi poikkeaa siitä, millainen olet esimerkiksi ystäväsi kanssa?

– Itse asiassa minulla ei ole työroolia ja vastustan sellaista työrooli-kotirooli jakoa. En tietenkään puhu töissä ja haastateltavalle samalla tavalla kuin kavereilleni, mutta olen silti sama ihminen. Minulla ei ole työroolia, ei kotiroolia. Olen ihan se sama Hanna, olinpa sitten töissä tai kotona tai kavereiden kanssa. Mutta on minulla ehkä sellainen pieni suodatin, mikä on yksinomaan hyvä asia. Mielestäni on teennäistä, jos ihminen on täysin erilainen töissä kuin muissa ympyröissä. Mitä sellainen rooli voisi tuoda lisää? Aina jos ihmisillä on jotain rooleja, se lähinnä huonontaa haastattelua. On huolestuttavaa, jos haastateltavallakin on koko ajan joku rooli päällä. Siitä ei voi tulla hyvää haastattelua.

Miten voi haastatella ihmistä, jolla ei ole mitään sanottavaa?

– Siihen ei ole mitään oikotietä. Se tietysti riippuu siitä, miksi haastateltavalla ei ole mitään sanottavaa. Mehän emme Gloriassa kysele paljon yksityiselämästä, mutta jos haastateltava lähinnä luettelee jotain kliseitä, keskustelua täytyy yrittää johdatella jonnekin muualle, missä haastateltava saattaisi paljastaa jotain todellista itsestään. Kun nauhuri suljetaan, ihmiset alkavat usein puhua kaikkea kiinnostavaa, minkä toki kirjoitan ylös. Jos haastateltava ei kerro mitään, täytyy miettiä, tehdäänkö juttua tai miten se tehdään. Keskustelun johdattelu muualle tuottaa usein hyviä tuloksia. Silloin ihminen saattaa vapautua ja hän kertoo itsestään jotain huomaamattaan. Jotain sellaista, mitä hän ei olisi ehkä kertonut, jos haastattelu olisi noudattanut listan kysymyksiä.

Miten toimit, jos haastateltava ei ole tyytyväinen juttuun?

– Sellaista tapahtuu onneksi harvoin. Tietysti voi olla jotain pieniä asioita, mitä haastateltava haluaa korjata. Asiavirheet korjataan, totta kai, mutta niitä ei ole paljon

minun jutuissani. Sitaateissa pitää olla tarkkana. Niiden on oltava ainakin sisällöltään sitä, mitä ihminen sanoo ja ehkä myös sanoiltaan. Ihmiset harvoin puuttuvat siihen, että jutussa on käytetty hieman eri sanoja kuin mitä he itse ovat käyttäneet, kunhan vain sisältö on oikein. Jos kyse ei ole sitaateista, olen aika tiukkana. En ala muuttamaan mitään yksittäisiä sanoja vain sen takia, että ne eivät ole haastateltavasta kivoja. Tällaisiakaan tilanteita ei onneksi ole usein.

Mikä on henkilöhaastattelun tavoite?

– Se riippuu paljon jutusta, mutta jos puhutaan ihan perushenkilöhaastattelusta, niin se, että on joku uusi tai pikemminkin kiinnostava henkilö, joka halutaan esitellä lukijoille. Jotta pystytään kertomaan se, mitä halutaan lyhyessäkin jutussa, on löydettävä jollain tapaa kiinnostava näkökulma. Henkilöhaastattelu ei ole vain ansioluettelo haastateltavasta ihmisestä ja siitä, mitä tämä on tehnyt. Hänen persoonansa ja tekemisensä pitäisi pystyä kertomaan sillä lailla, että lukija haluaa suorastaan ahmia jutun. Luettelomaisuus on aina huonoa henkilöhaastattelulle.

Mikä on erityisen mielenkiintoista henkilöhaastattelun tekemisessä?

– Varmaan se, että jos on hakeutunut toimittajaksi ja on utelias, ympäristöstään kiinnostunut ihminen, silloin myös pitää uusien ihmisten ja sitä kautta uusien asioiden kohtaamisesta. Tietysti myös se, kun tapaa uuden ihmisen ja näkee, millainen hän on ja millaisen kuvan hän antaa itsestään, on kiinnostavaa. Etenkin jos on saanut haastateltavasta jonkinlaisen kuvan jotain muuta kautta, ja näkee itse, onko hän sellainen vai ei. Sekä se, miten paljon haastateltava oikeasti antaa itsestään, koska useinhan ihmiset eivät hirveästi anna. Henkilöhaastattelun tekemisessä on oikeastaan paljon mielenkiintoisia asioita. Voi olla myös mielenkiintoista nähdä, millainen jutusta loppujen lopuksi muotoutuu. Etukäteenhan ei voi tietää, tuleeko jutusta sellainen kuin on ajatellut vai jotain ihan muuta.

Mitä henkilöhaastattelussa oikeasti halutaan saada selville?

– Henkilöhaastattelulta voidaan haluta vaikka mitä, mutta se mitä saadaan, voi olla täysin ristiriidassa tavoitteen kanssa. Tämäkin on taas hyvin tilanne- ja lehtikohtaista, mutta mehän emme halua saada selville mitään skuppeja, vaan ennemmin sen, mitä ihminen ajattelee ja millainen tyyppi hän on, mikä hänessä on erityistä.

Miten koostat haastattelun jutuksi?

– Kirjoittamisvaiheessa en välttämättä edes avaa muistikirjaa. Se riippuu tietenkin siitä, kuinka kauan haastattelusta on. Mutta jos alan kirjoittaa, sanotaan muutaman päivän sisällä tapaamisesta, minulla on aika hyvä muisti. Muistan nimenomaan kirjoittamisen, en niinkään kuulemisen kautta. Kirjoitan usein haastattelua pitkälle ennen kuin avaan muistikirjan. Tunnelma ja fiilis, jotka ovat jääneet minulle haastattelutilanteesta sekä se, että muistan kirjoittamani pääkohdilta, on toimiva metodi minulle. Toimivampi kuin se, että tarkistaisin muistikirjasta jokaisen sanan. Lopuksi tarkistan muistikirjasta, olenko muistanut oikein, ja onko jotain mitä en ole muistanut ja minkä ehdottomasti pitäisi olla mukana jutussa.

– Vaikka olen kirjoittanut jutun johonkin malliin, saatan vielä siirrellä palikoita kirjoittamisen loppuvaiheessa. Luotan pitkälti omaan muistiini ja tunnelmaan, enkä niinkään kirjoittamiini muistiinpanoihin. Hankalan aiheen kohdalla avaan heti muistikirjan, koska silloin siellä on jotain sellaista, mitä en voi muistaa. Pidemmissä haastatteluissa turvaudun myös nopeammin muistikirjaan. Niitä en tosin ole tehnyt pitkään aikaan.

9 OHJEISTUS

Esitin johdannossa kysymyksen: Onko olemassa yleispäteviä ohjeita henkilöhaastattelun tekemiseen? Jatkoin tutkimusongelmaa lisäkysymyksellä: Voiko haastattelutilanteessa käyttää jonkinlaista kaavaa, vai onko haastateltavan kohtaaminen aina niin yksilöllinen tilanne, ettei siihen voi ennalta varautua?

Yleisesti sovellettavissa olevaa haastattelukaavaa on mahdotonta määrittää. Haastattelutilanteeseen voi ja pitääkin varautua ennakolta, mutta miten sen tekee, on mielipidekysymys. Aiheesta on toki tehty yksityiskohtiin tarrautuvia ohjeita. Ne eivät kuitenkaan palvele suoraan yksilöä, vaan jokaisen on löydettävä itselleen parhaat työskentelytavat. Ei ole olemassa yhtä ainoaa oikeaa tapaa tehdä toimittajan työtä. Siitä kertoo jo pelkästään se, että toimittajana voi toimia melkein minkä tahansa koulutuksen saanut henkilö.

Vaikka toimittajan oma luonne ja kokemus vaikuttavat työskentelytapoihin, on tiettyjä

asioita, jotka kaikkien toimittajien on hyvä ottaa työssään huomioon. Olen kerännyt tämän opinnäytetyön kaikki aihealueet kokoavaan aloittavan toimittajan ohjeistukseen asioita, jotka ovat yleisesti käyttökelpoisia toimittajien yksilökohtaisista eroista huolimatta. Soveltuvuus perustuu sille, etten paneudu yksityiskohtiin. En ota esimerkiksi kantaa siihen, pitäisikö haastattelutilanteessa käyttää nauhuria vai muistiinpanolehtiötä. Esitän 20-kohtaisessa ohjeistuksessa mahdollisimman yleispätevät ohjeet, joita kaikki toimittajat, etenkin aloittavat, voisivat hyödyntää. Esittämäni ohjeistus on kuitenkin vain yksi esimerkki, ohjeistuksia voi olla muunlaisiakin. Nämä ohjeet perustuvat käyttämiini kirjallisuuslähteisiin, omiin kokemuksiini ja haastattemieni toimittajien mielipiteisiin.

9.1 Aloittavan toimittajan ohjeet

1. Tutustu Julkisen sanan neuvoston Journalistin ohjeisiin ja omaksu ne oman työskentelysi eettiseksi pohjaksi.
2. Pysy ajan tasalla, ole utelias ja avoin monille asioille ja ilmiöille.
3. Valitse haastateltava huolella ja etsi jutulle tuore näkökulma.
4. Perustele haastattelupyynnössä, miksi juttua ollaan tekemässä. Anna haastateltavalle mahdollisuus valmistautua haastatteluun.
5. Älä aliarvioi taustatyön merkitystä.
6. Valmista kysymysrunko. Ole kuitenkin valmis poikkeamaan siitä.
7. Aloita helpoilla kysymyksillä, jätä hankalat kysymykset loppuun.
8. Valitse rauhallinen haastattelupaikka, mieluiten sellainen, joka liittyy haastateltavan elinympäristöön.
9. Varaudu aikataulumuutoksiin ja muihin yllättäviin tilanteisiin.
10. Mielikuvaharjoittele haastattelutilanne etukäteen.
11. Kunnioita haastateltavaa niin ulkoisella kuin sisäisellä olemuksellasi.
12. Ole haastattelutilanteessa oma itsesi, mutta mukaudu tarvittaessa haastateltavan persoonallisuuteen.
13. Muista roolisi toimittajana. Olet työtehtävässä, et ole tilanteen tähti.
14. Anna haastattelutilanteelle mahdollisuus kehittyä odottamattomaan suuntaan.
15. Pyri säilyttämään luottamuksen ilmapiiri. Luo mahdollisimman mukava tilanne, jossa syntyy luontevaa keskustelua.
16. Pura haastattelu, kun se on tuoreena mielessäsi.
17. Muista lukijakuntasi niin jutun sisällön kuin kieliasun suhteen.

18. Tarkistuta teksti haastateltavalla.
19. Harkitse, kuinka paljon olet valmis muuttamaan juttua haastateltavan mielen mukaan.
20. Kehitä työtapojasi. Tiedät itse, mikä työskentelytapa sopii sinulle parhaiten.

10 YHTEENVETO

Tämän opinnäytetyön tavoitteena on auttaa aloittavaa toimittajaa käynnistämään toimitustyö. Painopiste on henkilöhaastattelun tekemisessä, mutta samassa yhteydessä myös muut toimitustyöhön liittyvät asiat valottuvat. Ensimmäiset kappaleet käsittelivät haastattelua yleisellä tasolla, mistä siirryttiin henkilöhaastattelun lähempään tarkasteluun. Yksinomaan henkilöhaastattelua käsittelevää lähdeaineistoa ei ollut saatavilla. Henkilöhaastattelu oli monessa lähdeartikkelissa osana suurempaa kokonaisuutta. Sen vuoksi sovelsin lähdekirjallisuutta siten, että vertailin niistä saamaani tietoa oman kokemukseni kanssa.

Poimin lähdekirjallisuudesta sellaista tietoa, joka oli sovellettavissa henkilöhaastattelun tekemiseen. Esimerkiksi kappaleessa, jossa käsiteltiin jutun purkamista ja puhtaaksi kirjoittamista, mainitsin miten uutisjuttu kirjoitetaan, ja vertailin uutisjutun kirjoittamiseen liittyviä erityispiirteitä henkilöhaastattelun kanssa. En avannut tarkkaan uutisjutun kirjoittamiseen liittyviä kaavoja, koska uutisjuttu ei ollut pääasiallinen tutkimuskohteeni. Jotta henkilöhaastattelun olemus saatiin selitettyä tarkemmin, oli sitä verrattava aiheeseen, josta on olemassa täsmällisemmät ohjeet.

Työn pääkappaleissa läpikäytiin haastatteluun valmistautuminen, haastattelutyylin valinta, haastattelutilanne, haastattelun purku ja puhtaaksi kirjoittaminen sekä journalistin etiikka. Kun työn niin sanottu teoriaosa oli käsitelty, vuorossa oli kahden toimittajan haastattelut. Haastattelujen tarkoituksena oli yhdistää teoria käytäntöön ja selvittää niiden yhtymäkohtia. Esitin haastattelut sellaisinaan enkä analysoinut toimittajien vastauksia erikseen. Analyysia ei tarvittu, koska vastaukset olivat sellaisinaan verrattavissa muun työn sisällön kanssa.

Toimittajien haastattelujen voi katsoa olevan työn toiminnallinen osa. Ne toivat työhön käytännön merkitystä. Vaikka toimittajien puheet toistivat osittain työn muuta sisältöä,

ne todistivat, että teoriaosassa on käsitelty oikeita asioita, ja olen soveltanut lähdekirjallisuutta oikein henkilöhaastattelua koskien. Haastattelujen toteuttaminen oli jo itsessään hyvä käytännön esimerkki siitä, että toimittajan on oltava valmis muuttuviin tilanteisiin. Haastatteluajankohta Liisa Talvitien kanssa muuttui pariin otteeseen. Se ei kuitenkaan ollut varsinainen ongelma. Toisen haastateltavan kanssa tapahtui jotain vielä yllättävämpää. Alun perin minun piti haastatella Hanna Pesosen sijaan toista Glorian toimittajaa. Olin sopinut haastattelun kaksi viikkoa etukäteen, mutta kun haastattelupäivä koitti, kyseinen toimittaja ei saapunut tapaamispaikalle. Selvisi, että hän oli lähtenyt kuukaudeksi Pohjois-Espanjaan. Matkan oli pitänyt peruuntua Islannin tulivuorenpurkauksesta nousseen tuhkapilven takia, mutta viime hetkellä matkalle lähtö olikin onnistunut. Tapaus kääntyi lopulta onnekseni, sillä sain sovittua nopeasti Pesosen haastattelun peruuntuneen haastattelun tilalle. Olin tyytyväinen uuteen haastateltavaan, sillä tällä tavoin sain kaksi eri ikäluokan edustajan haastattelua. Tilanne todisti, että toimittajalla täytyy aina olla varasuunnitelma.

Toimittajien vastaukset olivat osittain samassa linjassa keskenään ja tutkimustulosten kanssa, mutta niissä oli myös yksilökohtaisia eroja. Toimittajat siis selvästi noudattavat työssään tiettyä linjaa, mutta työtavat ovat persoonalliset. Vaikka opiskelisi teoriaa ja erilaisia työmetodeja, oma tapa tehdä työtä löytyy kokemuksen kautta. Tämä havainto ei kuitenkaan vie pohjaa tekemältäni tutkimustyöltä. On hyvä tietää, miten eri tavalla toimitustyön voi tehdä, jotta voi valita työtavoista itselleen sopivimman.

Teoriaosa ja toimittajien haastattelut kuljettivat työtä kohti sen varsinaista päämäärää, ohjeistuksen esittelyä. Kokoamani ohjeistus on 20-kohtainen neuvojen sarja. Ohjeet eivät pureudu yksityiskohtiin, vaan ne antavat tilaa oman työn kehittämisellä. Niiden sisältö on suuntaa antavaa ohjeistusta henkilöhaastattelun tekemiseen. Ohjeistus perustuu työssä käsiteltyihin aihealueisiin. Se toimii ohjenuorana sellaisenaan, mutta kokonaisvaltainen tutustuminen opinnäytetyöhön lisää ohjeisiin liittyvien taustojen ymmärtämistä.

Työn rajaukseen täytyi kiinnittää erityistä huomiota. Rajasin jo työn alussa käsittelystä radio-, tv-, ja internettyön ja keskityin lehdistöön. Jotta henkilöhaastattelun sai kiinnitettyä osaksi laajempaa kokonaisuutta, oli tarpeellista kertoa yleisesti haastattelusta ja toimittajan työn muista haastattelulajeista. Itse henkilöhaastattelun suunnittelu ja toteuttaminen on monitasoinen prosessi. Sen käsitteleminen oli työn

pääpainopiste. Tämän lisäksi oli kuitenkin oleellista tarkastella haastattelun purkua ja puhtaaksi kirjoittamista sekä toimittajan eettisiä ohjeita. Etenkin etiikka on jo itsessään laaja kokonaisuus ja pelkästään sen tarkastelusta voisi kirjoittaa oman erillisen opinnäytetyön. Etiikkaa ei voinut jättää työn ulkopuolelle, sillä sen ohjeet ovat olennainen osa toimittajan työtä ja siten ne selittävät myös henkilöhaastattelun tekoon liittyviä asioita.

Tällä opinnäytetyöllä ei ole tilaajaa. Työn tavoitteena on auttaa yksittäistä henkilöä journalistisen uran aloittamisessa. Tein itse ensimmäiset toimittajan työni ilman minkäänlaista teoriapohjaa. Vaikka selvisinkin tilanteista, olisin ollut paljon varmempi, jos minulla olisi ollut taustatietoa henkilöhaastattelun tekemisestä. Oma oppimistapahtumani on ollut käänteistä. Olen ensin kokeillut ja vasta opinnäytetyötäni kirjoittaessani miettinyt, miten asiat olisi voinut tehdä paremmin. Ilman teoriaopintoja en luottanut omiin työtapoihini ja tunsin itseni epävarmaksi. Nyt osaan selittää itselleni, mitä teen ja miksi.

Johdannossa mainitsin harjoitteluajani ongelmakohteiksi taustatyön ja näkökulman valitsemisen väheksymisen sekä epävarmuuden haastattelurooliani ja muistiinpanotekniikkaani kohtaan. Laiminlöin taustatyön merkityksen. Otin selvää haastateltavista, mutta koska en valinnut jutulle selkeää näkökulmaa, myös taustatyö oli puutteellista. En esimerkiksi ottanut selvää haastateltavaan liittyvästä ammattisanastosta, jolloin en osannut esittää asiantuntevia kysymyksiä alan termeillä. Näkökulman valinta oli siinä mielessä hankalaa, etten ollut itse valinnut suurinta osaa haastateltavista, enkä näin ollen ymmärtänyt, miksi kyseisestä henkilöstä tehtiin juttua. Kuvittelin, että henkilöhaastattelu on eräänlaista mainostamista. Uskoin, että haastateltavat kertovat mielellään itsestään mielenkiintoisia asioita, jotta juttu antaisi heistä positiivisen kuvan. Tilanne, jossa haastateltava ei suostunut kertomaan itsestään mitään, opetti kuitenkin, että näin ei ole.

Haastatteluroolin suhteen olen ymmärtänyt, että ainoa oikea tapa minulle on olla oma itseni. Olemalla rehellinen saavutan luottamuksen ilmapiirin. Kuitenkin on oltava itsevarma eikä liian nöyrä, vaikka kokemusta toimitustyöstä ei vielä olisi. Muistilehtiön käyttäminen on myös sallittavaa. Vaikka elämme digitaalisen kulttuurin aikaa, kirjoittaminen on edelleen käyttökelpoinen työskentelytapa eikä siinä ole mitään hävettävää.

Tällaisenaan opinnäytetyö antaa jo paljon aineksia henkilöhaastattelun suunnittelua ja toteutusta varten sekä tietoa yleisesti toimittajan työstä. Jatkotutkimustarpeita on vielä, sillä jokaisen käsittelyn aihealueen voisi laajentaa omaksi tutkimuskohteekseen.

Opinnäytetyö antaa kuitenkin perusvalmiudet. Jos se herättää kiinnostusta aiheen lähempään tarkasteluun ja oman toimitustyön kehittämiseen, olen onnistunut työssäni.

LÄHTEET

Harcup, Tony 2009. Journalism. Principles & practice. London: SAGE Publications Ltd.

Hiilamo, Heikki 1998. Koneella tiedon kimppuun. Toimittajat: Kantola, Anu & Mörä, Journalismia! Journalismia? Porvoo: WSOY, 270.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2004. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Helsinki University Press.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2002. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Huovila, Tapani 2005. Toimittaja – tiedon etsijä ja vaikuttaja. Helsinki: WSOY.

Kuutti, Heikki 2001. Tutkittu juttu. Johdatus tutkivaan journalismiin. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.

22.1.2008. Journalistin ohjeet. Julkisen sanan neuvosto. [Verkkodokumentti] Saatavilla <<http://www.jsn.fi/Content.aspx?d=4>> (luettu 12.5.2010).

Lundberg, Tom 2001. Kirjoita, vaikuta, menesty! Helsinki: WSOY.

Miettinen, Jorma 1988. Toimitustyö. Journalistiksi suunnistautuvan oppikirja. Helsinki: Yliopistopaino.

Mäntylä, Jorma 2008. Journalistin etiikka. Helsinki: Yliopistopaino.

Niiranen, Valtteri & Sotamaa, Petteri 2003. Sananvapauslain käsikirja. Helsinki: WSOY Lakitieto.

Räty, Panu 1998. Henkilökuva ajan kuvana. Toimittajat: Kantola, Anu & Mörä, Journalismia! Journalismia? Porvoo: WSOY, 138–143.

Suhola, Aino, Turunen, Seppo & Varis, Markku 2005. Journalistisen kirjoittamisen

perusteet. Helsinki: Oy Finn Lectura

Sananvapaus on demokraattisen yhteiskunnan perusta. Hyvä journalistinen tapa perustuu jokaisen oikeuteen vastaanottaa tietoja ja mielipiteitä.

Näiden ohjeiden tavoitteena on tukea sananvapauden vastuullista käyttämistä joukkoviestimissä ja edistää ammattieettistä keskustelua.

Ohjeet koskevat kaikkea journalistista työtä. Ne on laadittu vain alan itsesääntelyä varten. Ohjeita ei ole tarkoitettu käytettäväksi rikos- tai vahingonkorvausvastuun perusteena.

AMMATILLINEN ASEMA

1. Journalisti on vastuussa ennen kaikkea lukijoilleen, kuulijoilleen ja katselijoilleen. Heillä on oikeus saada tietää, mitä yhteiskunnassa tapahtuu.
2. Tiedonvälityksen sisältöä koskevat ratkaisut on tehtävä journalistisin perustein. Tätä päätösvaltaa ei saa missään oloissa luovuttaa toimituksen ulkopuolisille.
3. Journalistilla on oikeus ja velvollisuus torjua painostus tai houkuttelu, jolla yritetään ohjata, estää tai rajoittaa tiedonvälitystä.
4. Journalisti ei saa käyttää asemaansa väärin. Hänen ei pidä käsitellä aiheita, joihin liittyy henkilökohtaisen hyötymisen mahdollisuus eikä vaatia tai vastaanottaa etuja, jotka voivat vaarantaa riippumattomuuden tai ammattietiikan.
5. Journalistilla on mahdollisuus kieltäytyä tehtävistä, jotka ovat ristiriidassa lain, henkilökohtaisen vakaumuksen tai ammattietiikan kanssa.
6. Käsitellessään omalle tiedotusvälineelle, konsernille tai sen omistajille merkittäviä asioita journalistin on hyvä tehdä asiayhteys lukijalle, kuulijalle ja katsojalle selväksi.
7. Myös toisen työtä käytettäessä on noudatettava hyvää tapaa. Lähde on mainittava, kun käytetään toisen julkaisemia tietoja.

TIETOJEN HANKKIMINEN JA JULKAISEMINEN

8. Journalistin on pyrittävä totuudenmukaiseen tiedonvälitykseen.
9. Työtä tehdessään journalistin on suositeltavaa ilmoittaa ammattinsa. Tiedot on pyrittävä hankkimaan avoimesti. Jos yhteiskunnallisesti merkittäviä seikkoja ei voida muutoin selvittää, journalisti voi tehdä haastatteluja ja hankkia tietoja myös tavallisuudesta poikkeavilla keinoilla.
10. Tiedot on tarkistettava mahdollisimman hyvin – myös silloin kun ne on aikaisemmin julkaistu.
11. Yleisön on voitava erottaa tosiasiat mielipiteistä ja sepitteellisestä aineistosta. Myöskään kuvaa tai ääntä ei saa käyttää harhaanjohtavasti.
12. Tietolähteisiin on suhtauduttava kriittisesti. E erityisen tärkeää se on kiistanalaisissa asioissa, koska tietolähteellä voi olla hyötymis- tai vahingoittamistarkoitus.
13. Uutisen voi julkaista rajallistenkin tietojen perusteella. Raportointia asioista ja tapahtumista on syytä täydentää, kun uutta tietoa on saatavissa. Uutistapahtumia on pyrittävä seuraamaan loppuun saakka.
14. Journalistilla on oikeus pitää tietoja luottamuksellisesti antaneen henkilöllisyys salassa. Toimituksen on kunnioitettava tätä periaatetta.
15. Otsikoille, ingresseille, kansi- ja kuvateksteille, myyntijulisteille ja muille esittelyille on löydettävä sisällöstä kate.

HAASTATELTAVAN JA HAASTATELIJAN OIKEUDET

16. Haastateltavalla on oikeus saada ennakolta tietää, millaisessa asiayhteydessä hänen lausumaansa käytetään. Hänelle on myös kerrottava, jos haastattelua voidaan käyttää useammassa välineissä. Haastateltavan tulee aina saada tietää, onko keskustelu tarkoitettu julkaistavaksi vai ainoastaan tausta-aineistoksi.

17. Haastateltavan pyyntöön tarkastaa lausumansa ennen julkaisemista on yleensä syytä suostua, jos se toimitusteknisesti on mahdollista. Oikeus koskee vain haastateltavan omia lausumia, eikä sillä saa luovuttaa journalistista päätösvaltaa toimituksen ulkopuolelle.

18. Haastateltavan kieltoon julkaista lausumansa tulee suostua vain, jos olosuhteet ovat haastattelun antamisen jälkeen muuttuneet niin olennaisesti, että julkaiseminen olisi selvästi kohtuutonta.

19. Ilmoitusten ja toimituksellisen aineiston raja on pidettävä selvänä. Piilomainonta on torjuttava.

VIRHEEN KORJAAMINEN JA OMA KANNANOTTO

20. Olennainen virhe on viipymättä korjattava.

21. Jos selvästi tunnistettavissa olevan henkilön tai tahon toiminnasta aiotaan esittää tietoja, jotka asettavat tämän erittäin kielteiseen julkisuuteen, kritiikin kohteelle tulee varata tilaisuus esittää oma näkemyksensä jo samassa yhteydessä.

22. Ellei samanaikainen kuuleminen ole mahdollista, voi erittäin kielteisen julkisuuden kohteeksi joutunutta olla tarpeen kuulla jälkeen päin. Jos näin ei tehdä, hyvään tapaan kuuluu julkaista hänen oma kannanottonsa.

23. Kannanotto on puheenvuoro, joka on syytä julkaista mahdollisimman nopeasti ilman sen yhteyteen liitettyjä asiattomia lisäyksiä.

24. Tavanomainen kulttuurikritiikki, poliittinen, taloudellinen tai yhteiskunnallinen arviointi sekä vastaavan muun mielipiteen esittäminen ei kuitenkaan synnytä oikeutta kannanottoon.

25. Ellei kannanotto ole julkaisukelpoinen, sen korjaamisesta on syytä neuvotella laatijan kanssa. Vaikka yksimielisyyteen ei päästäisi, olennainen sisältö on suositeltavaa julkaista asiallisessa muodossa.

YKSITYINEN JA JULKINEN

26. Jokaisen ihmisarvoa on kunnioitettava. Etnistä alkuperää, kansallisuutta, sukupuolta, seksuaalista suuntautumista, vakaumusta tai näihin verrattavaa ominaisuutta ei pidä tuoda esiin asiaankuulumattomasti tai halventavasti.

27. Yksityiselämään kuuluvia erityisen arkaluonteisia seikkoja voi julkaista vain asianomaisen suostumuksella tai jos niillä on poikkeuksellista yhteiskunnallista merkitystä. Yksityiselämän suoja on otettava huomioon myös kuvia käytettäessä.

28. Sairaus- ja kuolemantapauksista sekä onnettomuuksien ja rikosten uhreista uutisoitaessa on aina noudatettava hienotunteisuutta.

29. Julkisella paikalla tapahtuvaa toimintaa on yleensä lupa selostaa ja kuvata ilman asianosaisten suostumusta.

30. Julkistakin aineistoa julkaistaessa pitää ottaa huomioon yksityiselämän suoja. Kaikki julkinen ei välttämättä ole julkaistavissa. Erityistä varovaisuutta on noudatettava, kun käsitellään alaikäisiä koskevia asioita.

31. Rikoksesta tuomitun nimen, kuvan tai muita tunnistetietoja voi julkaista, ellei se tuomitun asemaan tai tekoon nähden ole selvästi kohtuutonta. Alaikäisen tai syyntakeettomana tuomitun henkilöllisyyden paljastamisessa on oltava erityisen pidättyväinen.

32. Tunnistamiseen johtavien tietojen käytössä on syytä olla varovainen, kun kyse on vasta

rikosepäilystä tai syytteestä.

33. Tietoja rikosentekijästä, syytetystä tai epäilystä ei yleensä pidä julkaista, jos ne paljastavat erityisen arkaluonteisen rikoksen uhrin.

34. Arkaluonteisen rikoksen uhrin henkilöllisyys on suojattava, ellei sillä ole poikkeuksellista yhteiskunnallista merkitystä.

35. Jos tutkintapyyntöä, syytteestä tai tuomiosta on julkaistu uutinen, asiaa on mahdollisuuksien mukaan seurattava loppuun saakka. Oikeudenkäynnin aikana ei pidä asiattomasti pyrkiä vaikuttamaan tuomioistuimen ratkaisuihin eikä ottaa ennakolta kantaa syyllisyyteen.

Ohjeet tulivat voimaan 1.1.2005

(Journalistin ohjeet 2008.)